

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГОДИНА XII.

СВЕСКА 11.

НОВЕМБАР

1891

УРЕЂУЈЕ

Пера П. Ђорђевић

ИЗДАЈЕ

УПРАВА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

«Просветни Гласник» излази у месечним свескама од 6 и више табака на четвртини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара; за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље управи државне штампарије Краљев. Србије у Београду. — Рукописи шаљу се уредништву (у министарству просвете и црквених послова у Београду). Они се не враћају.

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1891

ПРЕГЛЕД СВ. 11. ГОД. XII

(НОВЕМВАР 1891.)

СЛУЖБЕНИ ДЕО

1. Укази госп. краљевских намесника: (Тимочка епарх.; — Држ. штамп.; — Средње школе); стр. 593.
2. (Преглеси министра просв. и цркз. посл.): Вел. Школа (постављ.); — Државна штампарија (постављ. и разреш.); — Средње школе (постављења, премештаји и разрешења); стр. 593. — Основне школе: а.) постављења, стр. 595.; — б.) премештаји (по молби, по погребима, за казну), стр. 598.; — в.) разрешења, стр. 605.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

3. (Записници ред. састанака Главн. Пр. Савета): Састанак 492. (с рефератом *Ј. Миодраговића* о књизи „Историја школске дисциплине“ од *Јос. Стојановића*); стр. 606.; — Састанак 493. (с рефератима *Јевр. Илића* и *Јевр. Бојовића* о рукопису „Упуство за цркв. проповедништво“ од *Свет. Ранковића*); стр. 611.

НАУКА И НАСТАВА

4. Фабрикација соде, по д-р Вагнеру и д-р Фишеру, од *Милутина Витковића*; стр. 616.
5. Значај теорије таласања у данашњој физици (свршетак), од *Б. М. Станојевића*; стр. 626.
6. О номиналним сложеним речима у српском језику, од *Симе Н. Томића*; стр. 634.
7. Је ли историја наука? — Први део. I —, од *Паскала Виларија*, прев. с талијанскога *Ст. Д. Поповић*; стр. 647.
8. О народној просвети у Русији — I. —, од *Радована Кошугића*; стр. 654.
9. Развијање чула у деце (свршетак), од *В. Прајера*, у прев. *П. Марковића*; стр. 659.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

10. Књижевне обзране: а.) „Зоологија за више разр. гимн. краљ. Србије“ од *Б. Козарца*, рефер. *М. Бобића*; стр. 663.; — б.) О „Горском Вијенцу“ влад. *П. Петровића Његоша*; одговор *Љ. Стојановићу* од *М. Решегара*; стр. 668.

Рад српскога краљ. Народног Позоришта у години 1890., од *М. Ђ. Глишића*; у прилогу.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ КРАЉЕВСКОГА НАМЕСНИШТВА

ТИМОЧКА ЕПАРХИЈА

Указом господе Краљевских Намесника од 10. новемб. ове год., на предлог министра просвете и црквен. послова, постављен је за *епископа епархије тимочке г. архимандрит Мелентије*, који је, према пропису чл. 23. зак. о цркв. властима источно-православне цркве у Краљевини Србији, изабран, и по одобреном избору од Господе Намесника, посвећен за епископа.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Указом господе Краљев. Намесника од 9. новемб. ове г., на предлог министра просвете и цркв. послова, а по саслушању министарског савета решено је: да се *архимандрит Никифор Дукић*, управник прве класе државне штампарије, по његовој молби, а на основу § 69. закона о чиновницима грађан. реда, стави у стање мира с пенсијом, која му припада према годинама службе.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом господе Краљев. Намесника од 31. окт. ов. г., на предлог министра просвете и цркв. послова, постављени су:

у трећој београд. гимназији: за професора, *Борђе П. Рокнић*, проф. шабачке гимназије, по молби, и

у пожаревачкој гимназији: за професора *Васа Н. Петровић*, предавач исте гимназије.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ВЕЛИКА ШКОЛА

Претписом министровим од 1. нов. ове г. постављени су:

за учитеља немачког језика у Великој Школи *Херман Резнер*, учитељ језика, и

за академијског доцента руског језика *Љуба Стојановић*, проф. II. београдске гимназије.

Претписом министровим од 1. нов. ове г. разрешен је:

од дужности хонорарног професора трговачког и меничког права са специјалним поступком *Борђе Ж. Борђевић*, члан Касадије.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Постављења

Претписом министровим постављен је:

за техничког фактора у држав. штампарији *Илија Петровић*, магационар у тој штампарији, 6. нов. ове г.

Разрешења

Претписом министровим разрешени су:

Аврам Петровић, књиговођа II. класе држав. штампарије, пошто је променио положај, 18. септ. ове г.; — *Петра Стојановић*, технички фактор, 6. нов. ове г., по молби.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења.

Претписом министарским постављени су:

у Богословији: за предаваче: *Павле Швабић*, хонор. наставник Богословије; — *Иван Весић*, свећеник и кандидат Богословља, 18. окт. ове г.; — *Божидар Јовановић*, свећеник и кандидат Богословља; — *Јосиф Стојановић*, кандидат Богословља, и *Мирко Пејић*, дејствителни студент књижевске духовне академије, 1. нов. ове г.

у I. београд. гимназији: за хонорарне предаваче: *Сава Антоновић*, проф. беогр. Учитељске Школе, и *Стеван Предић*, секретар министарства просвете, 18. окт. ове г.

у I. и II. београдској гимназији: за привременог учитеља француског језика *Хенрих Шмит* 30. септ. ове г.

у зајечарској гимназији: за предавача *Јован Станојевић*, свршени философ; — за привр. учитеља језика *Фрањи Рихтер*, пређ. проф. реалке у Земуну, обојица 30. септ. ове г.; — за учитељицу женског ручног рада *Анка Миланковићева*, пређ. учитељ. жен. рада, 16. окт. ове г.

у вишњој гимназији: за предавача: *Милорад Павловић*, сврш. философ, 30. септ. ове г.

у крушевачкој гимназији: за предаваче: *Лука Јевремовић*, сврш. философ, и *Душан Јовановић*, пређ. проф. на Цетинју, 30. септ. ове г.; — за учитеља певања и музике III. кл. *Душан Јанковић*, пређ. учитељ, 18. окт. ове г.; — за учитељицу женск. ручног рада *Милева К. Јорговићка*, пређ. учитељ. жен. рада, 20. окт. ове г.

у пиротској гимназији: за предавача: *Васа Даниловић*, сврш. философ, 30. септ. ове г.

у пожаревачкој гимназији: за предаваче: *Живојин Ђурђевић*, *Јанко Лукић* и *Љуб. Стефановић*, сврш. философи, 30. септ. ов. г.; — *Миленко Турудић*, сврш. техничар, 30. окт. ов. г.

у шабачкој гимназији: за учитеља немачког језика I. класе *Емил Мужа*, пређ. предавач, 30. септ. ове г.; — за предавача *Милан Лукић*, сврш. философ, 30. септ. ове г.

у београдској реалци: да бесплатно врши дужност вероучитељску *Стеван Веселиновић*, проф. Богословије, 11. нов. ове г.

у ужичкој реалци: за предаваче: *Урош Кубуровић*, сврш. философ, 30. септ. ове г.; — и *Милош Милошевић*, сврш. философ, 10. окт. ове г.

у београдској учитељској школи: за хонорарног наставника пољске привреде *Благоје Д. Тодоровић*, писар минист. народ. привреде, 1. окт. ов. г.

у нишкој учитељској школи: за предавача: *Михаило Гавриловић*, сврш. философ, 30. септ. ов. г.

у Вишој Женској Школи: да предаје литерарне облике место *Живојина П. Симића*, коме је уважена оставка на хонорар. предаваштво, *Круна Драгојловићева*, сврш. филолог, 25. окт. ов. г.

у алексиначкој нижој гимназији: за предавача: *Тихомиљ Борђевић*, сврш. философ, 10. окт. ов. г.

у ваљевској нижој гимназији: за предавача *Пантелија Сарић*, свршени философ, 10. окт. ов. г.; — за учитеља цртања и лепог писања III. класе *Новак Савић*, пређ. професор, 10. нов. ов. г.; — и учитељицу жен. ручног рада, *Персида Викентијевићева*, пређ. учитељ. жен. рада, 16. окт. ов. г.

у горњо-милановачкој нижој гимназији: за предаваче: *Тихомиљ Вељковић*, свршени философ, 11. окт. ов. г.; — *Љубом. Милозановић*, сврш. техничар, 30. септ. ов. г.; — *Светислав Матић*, свршени философ, 30. окт. ов. г.

у јагодинској нижој гимназији: за учитељицу жен. ручног рада, *Милица Ристићева*, која је положила испит за учитељ. жен. рада, 16. октобра ове г.

у неготинској нижој гимназији: за вероучитеља *Милан Ј. Илић*, ђакон, 16. окт. ов. г.; — за предавача *Борђе Мелентијевић*, сврш. философ, 30. септ. ов. г.; — за привр. учитеља нем. језика *Сширо Рачета*, сврш. правник, 5. нов. ов. г.

у свилајначкој нижој гимназији: за предавача *Светислав Здравковић*, сврш. философ, 10. окт. ов. г.

у чачанској нижој гимназији: за предаваче: *Богосав Илић*, сврш. техничар, 30. септ. ов. г.; — *Сретен Дожудић* и *Стеван Матијашевић*, сврш. философи, 10. окт. ов. г.

Премештаји

Претписом министарским премештени су:

у I. београдску гимназију: за учитеља III. кл. цртања *Борђе Јовановић*, учитељ III. кл. цртања у беогр. реалци, 30. септ. ов. г., по потреби.

у III. београдску гимназију: за предавача *Павле Поповић*, предавач шабачке гимназ., 30. септ. ов. г., по молби.

у зајечарску гимназију: за предавача *Јован Максимовић*, предавач горњо-милановачке и гимназ.; — за учитеља нем. језика III. кл. *Стеван Колар*, учитељ нем. језика исте класе у јагодин. и гимназији, обојица 30. септ. ов. г., по потреби.

у крагујевачку гимназију: за предаваче *Гаврило Илић*, предавач пирот. н. гимназ., — *Јован Томић*, пред. крушев. гимназ., — и *Јов. П. Јовановић*, предав. свилајн. и гимназије, по молби, — *Милан Шевић*, предавач пожарев. гимназ., 30. септ. ов. г., по потреби.

у крушевачку гимназију: за предаваче: *Светозар Обрадовић*, предавач горњо-миланов. и гимназ., — и др. *Мита Лукић*, предав. нишке учитељ. школе, 30. септ. ов. г.; обојица по молби.

у нишку гимназију: за предавача *Јовин Марјански*, предавач пиротске гимназ., — и за учитеља музике и певања III. класе *Војтех Шистек*, учитељ исте класе у пожарев. гимназији; обојица 30. септ. ов. г., по молби.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у пиротску гимназију: за предаваче: *Никола Јакшевић*, предавач пожарев. гимназије, по потреби, — *Леополд Улрих*, предавач крагујевачке гимназ., по потреби, и — *Димитрије Марчић*, предавач врањ. н. гимназ., по молби; сви 30. септ. о. г.

у пожаревачку гимназију: за предавача: *Стеван Влашић*, предавач крушев. гимназ., 30. септ. ов. г., по потреби, — и за учитеља музике и певања II. класе *Фридрих Брунети*, учитељ истих предмета III. кл. у негот. н. гимн., 5. окт. ов. г.

у шабачку гимназију: за учитеља франц. језика III. кл. *Илија Јовановић*, учитељ исте класе у ужичкој реалци, 30. септ. ов. г., по потреби.

у велико-градиштанску нижу гимназију: за предавача *Јован Поплишан*, предавач свидајнач. н. гимназ., 30. септ. ов. г., по молби.

у врањску нижу гимназију: за предавача *Јован Антић*, предав. гор.-миланов. н. гимназ., 30. септ. ов. г., по молби.

у јагодинску нижу гимназију: за предаваче: *Љуб. Протић*, предав. свидајн. н. гимназ., по потреби, и — *Сретен Николић*, предав. ваљев. н. гимназије, по молби; обојица 30. септ. ов. г.

у књажевачку нижу гимназију: за предавача *Риста Стојановић*, предавач алексиначке н. гимназије, 15. окт. ов. г., по потреби.

у параћинску нижу гимназију: за учитеља пртања II. кл. *Лазар Крцалић*, учитељ истог предмета исте класе у ваљев. н. гимназ., 15. окт. ов. г., по молби.

у свидајначку нижу гимназију: за предавача *Павле Павловић*, предав. вел.-градишт. н. гимназ., 30. септ. ов. г., по потреби.

у смедеревску нижу гимназију: за предавача *Младен Спасојевић*, предавач јагодин. н. гимназ., 30. септ. ов. г., по потреби.

Разрешења

Претписом министарским разрешени су:

у пожаревачкој гимназији: *Милош Гавриловић*, предавач, 8. окт. ов. г.

у београдској реалци: *Петар Протић*, хонор. вероучитељ, 31. окт. ов. г., по молби.

у београдској учитељској школи: *Душан Спасић*, хонор. наставник пољске привреде, 29. септ. ов. г., по молби; — *Јеромонах Виктор*, вероучитељ, 1. окт. ов. г.

у неготинској нижој гимназији: свећеник *Атанасије Борђевић*, вероучитељ, 16. окт. ов. г., по молби.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења.

Претписом министровим постављени су:

у ваљевском округу: за учитеља V. и VI. р. муш. школе у Обреновцу *Владимир Д. Стојановић*, пређ. учитељ, 19. септ. ов. г.; — за учитеља V. и VI. раз. жен. школе у Обреновцу *Вукосава Срећковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Славковици *Алексије Спасојевић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Чаунама *Јован Тодоровић*, сврш. ученик учитељ. школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитеља у Баталагама *Адам Станимировић*, пређ. учитељ, 26. окт. ове године.

у врањском округу: за учитеља у Прибоју *Михаило Стевановић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Турковцу *Милан В. Поповић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Кутлешу *Младен Т. Николић*, сврш. учен. учит. шк., с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Разгојни *Крста Димитријевић*, сврш. учен. учит. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Големом Селу *Ђорђе Илић*, сврш. учен. учит. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Слишанима *Станко С. Ивановић*, сврш. ученик учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привремено врши учит. дужн. у I. р. школе у Сурдулицу *Зорка Божовићева*, сврш. учен. В. Женске Школе, 10. окт. ов. год.; — да привремено врши дужност учит. у Ораовици *Коста Живковић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.

у крагујевачком округу: за учитеља у Забојници *Милан Пантелић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитеља у Гупцатима *Драгутин Крмановић*, сврш. учен. учит. школе, с испитом, 20. септ. ов. г.; — за учитеља у Винчи *Максим Радосављевић*, пређ. учитељ, 19. септ. ов. г.; — за учитељицу I. р. шк. у Чумићу *Василија Кагићева*, сврш. учен. В. Жен. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитељицу I. и II. р. шк. у Каменцу *Милица Шуриновићева*, свршена учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитељ. II. р. школе у Чумићу *Милева А. Обрадовићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. школе у Борчу *Љубица Мумчићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 20. окт. ов. год.; — да привремено врши дужност учитеља III. и IV. р. школе у Чукојевцу

Димитрије Годоровић, сврш. учен. учитељ. школе, 20. окт. ов. г.; — за учитеља I. и II. р. шк. у Чукојевцу *Љубица Рашићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с испитом, 5. нов. св. г.

у крајинском округу: за учитеља у Грабовици *Радомир Вујовић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Вајузи *Станко Душић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Црнајци *Петроније Дебловић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља II., III. и IV. р. м. шк. у Текији *Војислав Пантелић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 20. септ. ов. г.; — за учитеља II., III. и IV. р. ж. шк. у Текији *Марија Стојановићева*, пређ. учитељица, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Вел. Каменици *Сава Бурић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Грабовици *Војислав Милорадовић*, сврш. учен. учитељ. школе, 1. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Самариновцу *Кузман Пивашевић*, сврш. учен. учитељ. школе, 5. окт. ов. г.; — да привр. врши дужн. учитељску у Тамничу *Миљко Грујић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља I. и II. раз. шк. у Бруснику *Милева Павловићева*, пређ. учитељ, 16. окт. ов. г.; — за учитеља у Сипу *Богдан Миловановић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привремено врши дужност учитеља у Рткову *Љубомир Ракић*, сврш. учен. учитељске школе, 20. окт. ов. г.; — за учитеља I. р. м. и ж. шк. у Текији *Леополда Душићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 25. окт. ов. г.; — да привр. врши дужн. учит. II., III. и IV. р. шк. у Душановцу *Драгољуб Буквић*, сврш. учен. учитељ. школе, 16. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља I. и припр. разр. шк. у Прахову *Катарина Миловановићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, 10. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Малој Каменици *Ана Николићева*, пређ. учитељица, 20. окт. ов. г.; — за привр. учитеља у Горњанима *Јаков Ј. Чушић*, пређ. учитељ. заступ., 1. нов. ов. г.

у крушевачком округу: за учитеља у Липовцу *Милутин С. Цакић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља I. р. школе у Брусу *Милева Срегеновићева*, пређ. учитељица, 19. септ. ов. г.; — за учитеља I. р. шк. у Ђићевицу *Катарина Даниловићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља II. р. шк. у Медвеђи *Јелисавета Стојковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља

III. и IV. р. школе у Науцари *Младен Грашић*, пређ. учитељ, 1. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља III. и IV. р. школе у Ратајима *Герасим Поповић*, свећеник и пређ. учитељ, 16. окт. ов. г.; — за учитеља I. р. школе у Велуђу *Драга Михаиловићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитељицу I. р. школе у Ратајима *Савета Вучковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља у II., III. и IV. р. шк. у Витошевцу *Тодор Пешић*, сврш. учен. учит. школе, 20. окт. ов. г.

у моравском округу: за учитеља у Дубокој *Свеголик Брзаковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља IV., III. и II. р. 2. од. шк. у Багрдану *Станоје Савић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — да привр. врши дужн. учитеља у Йвковићу *Никола Казаковић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. окт. ов. г.; — за учитеља у Секуричу *Димитрије Ристић*, сврш. учен. учит. школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља I. р. школе у Рековцу *Јелена Убавкићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља I. и II. р. школе у Бошњанима *Милева Лазаревићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 10. нов. ов. г.

у пиротском округу: за учитеља у Шпају *Недељко Петровић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља I. р. 3. од. ж. шк. у Пироту *Анка Дуњерскова*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Бабушници *Јован Петровић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Чингдавцима *Петар Крстић*, сврш. учен. учит. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Црној Трави *Јован Поповић*, сврш. богослов, с испитом, 10. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Сукову *Будимир Рашић*, сврш. учен. учит. школе, 10. окт. ов. г.; — да приврем. врши дужност учитеља у Смирдану *Хранислав Савковић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. окт. ов. г.; — за учитеља 2. од. I. и 2. од. II. р. м. шк. у Власотинцу *Јелена Брајгнерова*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља IV. р. 2. од. м. шк. у Власотинцу *Тодор Стабловић*, пензион. учитељ, 1. окт. ов. г.; — за учитеља I. р. школе у Дединој Бари *Даринка Годоровићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља I. р. 1. од. жен. школе у Пироту *Јелена Р. Илићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Осмакову *Јеремија Попадић*, сврш. учен. учитељ. школе, 10. окт. ов. год.; — за учитеља у

Класури *Антоније Младеновић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 20. септ. ов. г.; — за учитељицу 2. одељ. I. разр. м. школе у Пироту *Милица Катичева*, (сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 21. окт. ове г.

у подринском округу: за учитељ. III. раз. жен. школе на Кампичку у Шапцу *Милица Првуловићева*, пређ. учитељица, 1. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. школе у Јаребницама *Катарина Манојловићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитеља III. и IV. раз. школе у Јаребницама *Живојин Манојловић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Меховинама *Јелисавети Стевановићева*, пређ. учитељица, 16. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља I. и II. р. шк. у Штитару *Леошава Крстићка*, пређ. учитељица, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Црнићеву *Теодор Теохаровић*, сврш. учен. учит. школе, 5. окт. ов. г.

у подунавском округу: за учитељ. I р. шк. у Ривљу *Драгиња К. Тодоровићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Умчарима *Стеван Ц. Јовановић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Винчи *Живојин Рајковић*, сврш. учен. учитељ. школе, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Сремцици *Михаило Максимовић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.; — за учитеља у Радинцу *Петар Нешић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Дубоци, *Живота Говедаровић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. школе у Вел. Орашју *Љубица Рајичићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Лисовићу *Никола Микић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.; — за учитеља у Водњу *Светислав Богдановић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 20. септ. ов. г.; — за учитељ. I. р. 2. од. школе у Кораћици *Драгиња Петровићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 20. септ. ов. г.; — за учитеља у Степојевцу *Драгомир Борђевић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитељ. I. р. 1. од. шк. у Рогачи *Даница Деловићева*, пређ. учитељица, 19. септ. ов. год.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Жаркову *Христина Стевановићка*, пређ. учитељица, 16. окт. ов. г.; — да привремено врши дужност учитеља у Америћу *Мило Голубовић*, сврш. учен. учит. школе, 1. окт. ов. год.; — за учитеља у Добром Долу *Величко*

Трајковић, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитељицу на Умци *Драга Јовановићка*, пређ. учитељица, 20. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. у Конатицама *Живана Бркићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 20. окт. ов. г.; — да привр. врши дужн. учит. II. р. шк. у Голобоку *Катарина Христовићева*, пређ. учитељица, 20. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља I. р. школе у Голобоку *Милица Младеновићка*, пређ. учитељица, 20. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља III. и IV. р. шк. у Остружници *Милан Малешевић*, сврш. учен. учитељске школе, 20. окт. ов. г.

у пожаревачком округу: за учитеља у Батовцу *Владимир Поповић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Бистрици *Алекса Младеновић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Миљевићу *Никола Ненадовић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. год.; — за учитеља у Берању *Јеврем Баљић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Д. Крушевици *Марјан Ивановић*, сврш. учен. учитељ. школе, 16. окт. ов. год.; — за учитеља у Клењу *Риста Цветковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужн. учит. II., III. и IV. р. у Рановцу *Милан Радисављевић*, сврш. учен. учитељ. школе, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. у Салаковцу *Христина Тешићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 20. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Баричу *Горко Петровић*, сврш. учен. учитељ. школе, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. жен. школе у Голупцу *Угринжа Обрадовићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитеља II., III. и IV. р. шк. у Барама *Драгутин Марковић*, сврш. учен. учитељ. шк., с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитеља у Винцима *Љубомир Симић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 5. окт. ов. год.; — за учитељ. II. р. шк. у Божевцу *Надежда Јовановићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привремено врши дужн. учит. у Шетоњи *Милорад Стојнић*, сврш. учен. учитељ. школе, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. у Трњанима *Софија Мијалковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учит. у Вошановцу *Сава Добросављевић*, сврш. богослов, 1. нов. ов. г.; — за привр. учитеља у Дубокој *Глигорије Петровић*, пређ. заслун. учитељски, 1. нов. ов. г.; — за учитеља III. и IV. р. осн. м. шк. у Жагубици *Михаило Куићевић*, сврш. учен. учит. шк., с испитом, 16. окт. ов. г.

у рудничком округу : за учитеља у Савинцу *Милан Ј. Лазиф*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши уч. дужност у Д. Краварци *Јаков Лучиф*, пређ. учитељ, 20. септ. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Враћевшници *Милица Надрљанскова*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Прилипцу *Атанасије Вигиф*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. на Рашкој *Марија Тодоровићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Миоковцима *Бранислав Обрадовић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Бресници *Даница Коцићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитеља II, III. и IV. р. шк. у Гучи *Милутин Аранђеловић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 6. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. у Гучи *Јелена Аранђеловићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. шк. у Мрчајевцима *Марија Милосављевићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Тијању *Милица Адамовићка*, пређ. учитељица, 1. нов. ов. г.; — за учитеља горње школе у Враћевшници *Сретен Јанковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 1. нов. ов. год.

у тимочком округу : за учитељ. I. и II. р. школе у Жунама *Даринка Живковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Валеvcу *Јован С. Јовановић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Кожељу *Јован П. Милијевић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Бел. Потоку *Виден Јанковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Доњој Каменици *Драгутин Младеновић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. окт. ов. г.; — за учитељицу у Нов. Кориту *Софија Болманчева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 25. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. школе у Васиљу *Василија Драгићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 25. окт. ов. г.; — да привр. врши дужност учитеља у Св. Аранђелу *Сима Ивковић*, пређ. вршилац дужности учитељске, 6. нов. ов. г.

у топличком округу : да привр. врши уч. дужност у Драгуши *Алекса Антић*, сврш. учен. учитељ. школе, 20. септ. ов. г.; — за учитеља у Блацу *Коста Милосављевић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 15. окт. ов. г.; — да привр. врши уч. дужн. у Кочанима *Никола Мишић*, сврш. учен. учи-

тељске школе, 20. окт. ов. г., — да привр. врши учит. дужн. у Руцљу *Ђура Мирковић*, пређ. учитељ, 10. нов. ов. г.

у ужичком округу : за учитељ. II. р. школе у Арпљу *Даринка Величковићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 1. окт. ов. г.; — за учитељ. I. р. школе у Карању *Милица Марићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. септ. ов. г.; — за учитељицу I. и II. р. школе у Гор. Добрињи *Јулка Боновићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом 1. окт. ов. г.; — да привр. врши учит. дужн. у I. р. I. од. школе у Мачкату *Ангелина Пауновићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, 10. окт. ов. год.

у црноречком округу : да привремено врши дужност учитеља III. и IV. р. шк. у Ласову *Сава Николић*, сврш. учен. учитељ. школе, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Гор. Белој Реци *Владимир Гојковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља II., III. и IV. р. школе у Подгорду *Сима Јеврић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Слатини *Марко Магић*, сврш. учен. учитељске школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља у Оснићу *Миленко Живковић*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. школе у Вражогрнци *Јелена Богдановићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 19. септ. ов. г.; — за учитеља III. и IV. р. школе у Ротини *Војислав Шумжарац*, сврш. учен. учитељ. школе, с испитом, 5. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Валакоњу *Милсва Шуваковићева*, пређ. учитељица, 16. окт. ов. г.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Леноvcу *Ружица Јовановићева*, сврш. учен. В. Ж. Школе, с испитом, 16. окт. ов. год.

Премештаји

а) по молби :

Претписом министра просвете постављени су :

у Београду : 16. септембра ов. год. : за учитеља III. р. м. шк. на Зап. Врачару *Алекса П. Милојковић*, учитељ у Грошници, окр. крагујевачког; — 1. октобра ове год. : за учитеља I. од. V. раз. *Никодије Стефановић*, учитељ V. раз. м. шк. у Смедереву; — за учитеља III. разр. м. шк. на Зап. Врачару *Арон Костић*, учитељ II. раз. м. шк. у Обреноvcу, окр. ваљевског; — за учитељицу III. и IV. р. ж. шк. на Сави *Стевка Величкова*, учитељица IV. и V. р. ж. шк. у Параћину; — за учитеља IV. р. м. шк. на Сави *Коста Димитријевић*, учитељ I. р. м. шк. у Смедереву; — 15. нов. о. г. : за учит. IV. р. на Ист. Врачару *Милан Стојковић*, учит. у Жаркову; —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

за учитеља III. р. 2. од. у Палилули *Јован Бољарић*, учитељ у Топчидеру; — за учитељицу I. р. м. шк. у Палилули *Анка Нара Јовановићева*, учитељица I. р. м. шк. у Параћину; — за учитељицу II. р. м. шк. у Палилули *Агница Тодоровићка*, учитељица II. и III. р. м. шк. у Паланци, окр. подунавског; — за учит. III. и IV. р. шк. у Топчидеру *Димитрије Илић*, учитељ III. р. м. шк. у Врању; све 4-оро 1. окт. ов. г.; — за учитељицу I. и II. р. шк. у Топчидеру *Милева Брајковићева*, учитељица I. и II. р. м. шк. у Гроцкој, 20. окт. ове год.

у Нишу: 16. септембра о. г.: за учитеља III. р. 4. од. м. шк. *Михаило Ђековић*, учитељ IV. р. шк. у Азањи, окр. подунав.; — за учитеља I. р. 3. од. *Силка Ђековићка*, учитељ II. р. шк. у Азањи, окр. подунавског.

у ваљевском округу: 16. септембра о. г.: за учитељицу I. р. м. шк. у Обреновцу *Леошава Влашковићева*, учитељица I. р. м. шк. на Убу; — за учитеља II., III. и IV. р. м. шк. у Пироману *Живојин Бедић*, учитељ у Скели; — за учитеља III и IV. р. шк. у Боговађи *Светозар Стојковић*, учитељ III и IV. р. шк. у Дубравици, окр. пожаревачког; — за учитеља ж. шк. на Убу *Софија Сабовљевићева*, учит. III и IV. р. у Гроцкој, окр. подун.; — за учитељицу I. разреда мушке школе на Убу *Зорка Ошко*, учитељица I. разреда школе у Пироману; — за учитеља у Мионици *Милутин Ралетић*, учитељ у Малом Извору, округа црногорског; — за учитеља у Скели *Видоје Радојичић*, учитељ у Дубокој, окр. пожаревачког.

у врањском округу: 16. септембра ове год.: за учитеља III. р. 3. од. м. шк. у Лесковцу *Димитрије Лазаревић*, учит. у Текији, окр. крајинског; — за учитеља I. р. 1. од. м. шк. у Врању *Мика Танасковићева*, учитељица II. р. м. шк. у Зајечару; — за учитељицу I. р. шк. у Печењевцу *Софија Петровићева*, учитељица I. р. шк. у Глоговцу, окр. морав.; — за учитеља III. р. м. шк. у Врању *Јанкије Ложићковић*, учитељ V. р. м. шк. у Власотинцу; — за учитеља II., III. и IV. р. шк. у Сувојници *Тодор Станковић*, учитељ у Стопањи, окр. крушев.; — за учитеља II., III. и IV. раз. шк. у Печењевцу *Трандафил Коцић*, учитељ у Турековцу; — за учитељицу III. р. ж. шк. у Лесковцу *Марија Велисављевићева*, учитељица II. р. м. шк. у Неготину; — за учитељицу II. р. 2. од. м. шк. у Лесковцу *Живана Бујдићка*, учитељица III. р. 2. од. м. шк. у Власотинцу; — за учитеља IV. р. 2. од. м. шк. у Лесковцу *Љубомир Павић*, учитељ у Дубоци, окр. подунав.; — за учитељицу II. р. ж. шк. у Врању *Емилија Зековићка*, учитељица женске школе у Куршумлији; — за учитеља II. разр. 1. од. м. шк. у Лесковцу *Јагода Ђуровићева*, учитељ II. р. м. шк. у Чачку, 20. окт. ове год.

у крагујевачком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља I. р. шк. у Баточини *Василија Арнаутовићка*, учитељица у Вољковцима, окр. рудничког; — за учитеља у Рамаћи *Драгутин Глашић*, учитељ у Вел. Каменици, окр. крајин.; — за учитеља I. р. 2. од. шк. у Наталинцима *Зорка Маринковићева*, учитељица I. р. 1. од. шк. у Ковачевцу, окр. подунав.;

— за учитељицу I. р. 1. од. ж. шк. у Крагујевцу *Даринка Јовановићева*, учитељица I. и II. р. шк. у Книћу; — за учитеља II. р. 3. од. м. шк. у Крагујевцу *Атанасија Мајзнерка*, учитељица I. р. 2. од. ж. шк. у Ужицу; — за учитељицу II. р. 1. од. м. шк. у Крагујевцу *Бисенија Симићева*, учитељица II. р. 2. од. м. шк. у Јагодини; — за учитеља I. р. м. шк. у Тополи, *Христина Вучковићева*, учит. I. и II. р. 1. од. шк. у М. Пожаревцу, окр. подун.; — за учитеља I. и II. р. шк. у Крагујевцу, у Палилули, *Софија Вујићева*, учитељица II. р. м. шк. у Краљеву; — за учитеља IV. р. 2. од. м. шк. у Крагујевцу *Драгутин Димитријевић*, учитељ II. р. шк. у Тополи; — за учитеља III. р. 1. од. ж. шк. у Крагујевцу *Даринка Јанковићева*, учитељ I. и II. р. м. шк. у Аранђеловцу; — за учит. II. р. 2. од. м. шк. у Крагујевцу *Јелисавета Димићева*, учитељ I. р. ж. шк. у Јагодини; — за учитеља II. р. м. шк. у Рачи *Косара Поповићка*, учитељ IV. р. шк. у Јагодини; — за учитеља у Реснику *Јован Михаиловић*, учитељ у Годачици; — за учитеља у Загорици *Милоје Бабић*, учитељ у Орашцу; — за учитеља III. и IV. раз. шк. у Бањи *Милан Протић*, учитељ у Маслошевцу; — за учитеља III. и IV. р. ж. шк. у Аранђеловцу *Милица Секулићева*, учитељ I. р. м. шк. у Обреновцу; — за учитеља у Миршевцу *Доситије Обрадовић*, учит. у Радинцу, окр. подунав.; — за привр. учитељицу I. и II. р. 1. од. м. шк. у Брзану *Марија Т. Бурићка*, прив. учитељ у Прибоју, окр. врањског; — за учитеља III. р. шк. у Баточини *Ђура Димитријевић*, учитељ II., III. и IV. р. шк. у Јунковцу; — за учитеља I. и II. р. шк. у Бањи *Јелисавета Лазаревићева*, учитељ I. и II. р. шк. у Белици, окр. подунав.; — за учитеља у Грошници Панта Лазаревић, учитељ III. и IV. р. шк. у Мркоvcима, окр. рудничког; — за учитеља III. и IV. р. м. шк. у Аранђеловцу *Милутин Стојановић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Калањевцима, окр. рудничког; — за учитеља I. и II. р. м. шк. у Аранђеловцу *Драга Стојановићка*, учитељ I. и II. р. шк. у Калањевцима, окр. рудничког; — за учитеља II. р. шк. у Баточини *Христина Димитријевићка*, учитељица I. р. шк. у Јунковцу; — за учитеља II. р. шк. у Лапову *Зорка Ђековићева*, учитељ II. р. шк. у Чумићу; — за учитеља I. р. шк. у Лапову *Персида Ђековићева*, учитељ I. р. шк. у Чумићу; — за учитеља у Блазници *Сима Миливојевић*, учитељ у Барајеву, окр. подун.; — 1. окт. ов. год.: за учитеља I. и II. р. ж. шк. у Палилули у Крагујевцу *Персида Колаковићева*, учитељ 3. од. II. р. м. шк. у Лесковцу, окр. врањског; — 16. окт. ове год.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Пајсевићу *Љубомир Калужишевић*, учитељ у Башину, окр. подунав.; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Каменцу *Савз Велић*, учитељ у Пајсевићу; — за привр. учитеља I. и II. разреда школе у Клоки *Даринка Поповићева*, привремена учитељ I. разр. школе у Голобоку, округа подунав.; — за учитеља V. разр. више осн. шк. у Крагујевцу *Светозар Јанковић*, учитељ у Шанцу, 1. нов. ове год.

у крајинском округу: 16. септ. о. г.: за учитеља III. и IV. р. м. шк. у Радујевцу *Павле Несторовић*, учитељ III. р. м. шк. у Рачи, окр. крагујев.; — за учитеља III. и IV. р. у Кобишници *Илија*

Станковић, учитељ у Грабовици; — за учитеља П. Ш. и IV р. шк. у Прахову *Срдан Новаковић*, учитељ Ш. и IV. шк. у Липама, окр. подунав.; — за учитеља I. р. 2. од. м. шк. у Неготину *Даринка Давидовићка*, учитељ. I. р. 2. од. м. шк. у Прокупљу; — за учитељ. П. р. м. шк. у Неготину *Јелена Мркишићева*, учитељ. I. р. шк. у Бруснику; — за учитељ. Ш. и IV. раз. шк. у Брзој Паланци *Светозар Милошевић*, учитељ П., Ш. и IV. р. м. шк. у Прахову; — за привр. учитеља у Рудној Глави *Петар Ђурић*, привр. учитељ у Клокочевцу; — за учитеља I. и припр. р. м. шк. у Радујевцу *Петар Јовановић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Тешици окр. крушев.; — за учитеља у Поповици *Михаило Јевтић*, учитељ П., Ш. и IV. р. шк. у Подгорцу, окр. црнореч.; — за привр. учитељ. I. и II. р. м. шк. у Брзој Паланци *Емилија Милошевићка*, пр. учитељ. I. и припр. р. шк. у Прахову; — 1. окт. о. г.: за учитељ. I. р. м. шк. у Кладову *Владимир Савић*, учитељ Ш. и IV. р. м. шк. у Жагубици, окр. пожарев.; — за учитељ. I. и II. разреда школе у Душановцу *Јелисавета Буквићка*, учитељ. I. и II. разреда школе у Влашкој, окр. подунавског.

у округу крушевачком: 16. септ. о. г.: за учитељ. ж. шк. у Александровцу *Милева Голубовићка*, учитељ. II. р. м. шк. у Варварину, окр. морав.; — за учитељ. Ш. р. 2. од. м. шк. у Алексинцу *Сава Савић*, учитељ Ш. и IV. шк. у Врби, окр. руднички; — за учитеља Ш. р. 1. од. м. шк. у Алексинцу *Тихомиљ Маринковић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Делиграду; — за учитељ. II. р. ж. шк. у Алексинцу *Љубица Петровићка*, учитељ. ж. шк. у Александровцу; — за учитеља I. р. 2. од. м. шк. у Крушевцу *Ђурђе Борђевић*, учитељ I. р. м. шк. у Брусу; — за учитељ. I. р. м. шк. у Алексинцу *Јелена Маринковићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Делиграду; — за учитељ. Ш. и IV. р. ж. шк. у Трстенику *Христина Поповићева*, учитељ. I. р. шк. у Црној Бари, окр. подринског; — за учитеља у Браљини *Никола Михаиловић*, учитељ у Студени, окр. топличког; — за учитеља у Рујишту *Јаков Мојашевић*, учитељ у Секуричу, окр. морав.; — за учитељ. Ш. р. 2. од. м. шк. у Крушевцу *Ламбринка Каликова*, учитељ. I. р. 3. од. ж. шк. у Крагујевцу; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Делиграду *Христина Миленковићева*, учитељ. I. и II. р. шк. у Бошњанима, окр. морав.; — за учитеља у Рибнику *Саша Илић*, учитељ у Прилици, окр. рудничког.

у округу моравском: 16. септ. ов. год.: за учитељ. II. разр. 1. од. м. шк. у Свилајнцу *Зорка Борђевићка*, учитељ. I. р. шк. у Породину, окр. пожарев.; — за учит. IV. р. м. шк. у Свилајцу *Драгутин Новаковић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Душановцу, окр. крајин.; — за учитељ. Ш. р. 2. од. м. шк. у Свилајнцу *Ђурђе Иковић*, учитељ. II. Ш. и IV. р. шк. у Медвеђи; — за читељ. I. р. шк. у Војсци *Јулијана Михаиловићка*, учитељ. I. р. шк. у Ваточини, окр. крагујев.; — за учитеља у Лоњици *Јован Среќковић*, учитељ у Секуричу; — за учитеља шк. у Брачину *Милан Вељић*, учитељ IV. Ш. и II. раз. 2. од. шк. у Поточју; — за учитеља IV. р. ж. школе у Параћину *Јелисавета Жерићка*, учитељ. Ш. и IV. разр. ж. шк. у Ђуприји; — за учитеља II.

р. 2. од. м. шк. у Јагодини *Јован Максимовић*, учитељ Ш. р. 2. од. м. шк. у Пироту; — за учитељ. II. р. м. шк. у Ђуприји *Даринка Миловановићева*, учитељ. I. и II. р. шк. у Ђунису, окр. крушев.; — за привр. учитељ. I. и II. р. шк. у Јовцу *Драга Ђурићева*, привр. учитељ. у Лоњици; — за учитеља Ш. р. шк. у Варварину *Божа Ружић*, учитељ I. и II. р. шк. у Жељевици; — за учитеља у Деспотовцу *Арсеније Пилетић*, учитељ у Големом Селу, окр. врањског; — за учитеља I. разр. школе у Домус-Потоку *Војислав А. Борђевић*, учитељ у Ратковићу; — за учитеља Ш. и IV. р. шк. у Медвеђи *Љубомир Радивојевић*, учитељ у Деспотовцу; — за заступ. учит. у Ратковићу *Михаило Ђурић*, заст. учит. I. р. шк. у Домус-Потоку; — за учитељ. II. р. ж. шк. у Јагодини *Катарина Милосављевићева*, учитељ Ш. и IV. р. ж. шк. у Араћеловцу; — за учитељ. I. р. 1. од. м. шк. у Параћину *Катарина Тотићева*, учитељ. I. р. шк. у Витошеvcу, окр. крушев.; — за учитељ. IV. р. ж. шк. у Свилајнцу *Савина Новаковићка*, учитељ. I. и припр. р. шк. у Душановцу, окр. крајинског; — за учитеља IV. р. 2. од. м. шк. у Параћину *Драгутин Поповић*, учитељ IV. и Ш. р. 2. од. м. шк. у Рањљу, окр. крушевачког; — за учитеља у Течићу *Марко Јовановић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Церовцу, окр. подунав.; — за учитеља П., Ш. и IV. р. шк. у Белушићу *Сретен Васиљевић*, учитељ у Браљини, окр. крушевачког; — за учитеља Ш. и IV. р. шк. у Бошњанима *Магија Милетић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Крњеву, окр. подунав.; — за учитељ. IV. р. ж. шк. у Јагодини *Даница А. Обрадовићева*, учитељ. IV. р. ж. шк. у Смедереву; — за привр. учитељ. I. р. шк. у Глоговцу *Тодора Ристићка*, привр. учитељ. I. р. шк. у Медвеђи; — за учитеља IV. р. м. шк. у Ђуприји *Светислав Поповић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Доњ. Видову; — 16. окт. о. г.: за учитељ. I. р. 2. од. м. и II. р. ж. шк. у Ђуприји *Анка Милићевићева*, учитељ. I. р. шк. у Рековцу; — 1. нов. о. г.: за привр. учитељ. I. и II. р. шк. у Вел. Поповићу *Милева Окановићева*, привр. учит. I. и II. р. шк. у Чукојевцу, окр. крагујев.; — за учитељ. I. разр. 1. од. школе у Ђуприји *Леоосава Милићевићева*, учитељ. I. и II. разр. школе у Вел. Поповићу.

у пиротском округу: 16. септ. ове год.: — за привр. учит. у Крупцу *Димитрије С. Младеновић*, привр. учитељ. IV. р. 2. од. м. шк. у Пироту; — за учитеља П., Ш. и IV. шк. у Вел. Боњинцима *Милорад Грбић* учитељ у Крушевици; — за учитељ. I. р. 4. од. м. шк. у Пироту *Сара Станићева*, учитељ. V. и VI. р. в. ж. шк. у Обреновцу; — за учит. I. р. 3. од. м. шк. у Пироту *Полексија Илићева*, учит. I. р. 3. од. м. шк. у Лесковцу; — за учитељ. II. р. 3. од. ж. шк. у Пироту *Вукосава П. Нинићева*, учитељ. II. р. шк. у Лапову, окр. крагујев.; — за учитеља Ш. р. 2. од. м. шк. у Пироту *Савко Кучиарић*, учитељ Ш. и IV. р. шк. у Каменици, окр. топличког; — за привр. учит. I. разр. шк. у В. Боњинцима *Персида Јовановићева*, привр. учит. I. и II. разр. шк. у Борчу, окр. крагујевачког; — 16. окт. ове год. за учит. Ш. разр. м. шк. у Власотинцу *Илија Стошић*, учитељ у Преображењу, окр. врањског.

у подринском округу: 16. септ. ов. год. за привр. учитељ. I. раз. шк. у Црној Бари *Персида*

Струциалићева, привр. учитељ. I. р. шк. у Вожевцу, окр. пожарев.; — за учитеља у Салану Ноћајском, *Милан Лукић*, учитељ у Чиниглавцима, окр. пирот; — за привр. учитеља у Глушцима *Никола Стојковић*, привр. учит. у Влшњици, окр. подунав.; — за учит. V. р. шк. у Крупњу *Андрија Станојевић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Трбушници, окр. подунав.; — за учит. II. р. 2. од. м. шк. код цркве у Шапцу *Цана Павловићка*, учитељ IV. р. ж. шк. у Свилајинцу; — за учитеља II. р. ж. шк. у Шапцу *Марија Кокановићева*, учитељ у Белотићу (поцерском); — за учит. III. р. м. шк. код цркве у Шапцу *Љубомир Павловић*, учитељ IV. р. 2. од. м. шк. у Свилајинцу; — за учитеља у Белотићу (поцерском) *Чедомир М. Ђурић*, учит. у Салану Ноћајском; — за учитеља на Охриду *Урош Палегашевић*, учитељ у Врањској; — за учитеља I. р. шк. на Камичку у Шапцу *Димитрије Дукић*, учитељ II. р. 2. од. шк. на Теразијама у Београду; — 1. окт. о. г.: за учитеља I. и II. р. ж. шк. у Лозници *Персида Половићева*, учитељ III. р. ж. шк. на Камичку у Шапцу; — за учитеља I. р. 2. од. м. шк. у Крупњу *Софија Ђурђевићева*, учитељ у Клењу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Ковиљачи *Јован Јеремић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Рогачци, окр. ужичк.; — за учит. у Глоговцу *Милош Марјановић*, учитељ у Малом Орашју, окр. подунав.; — за учитеља у Белотићу (мачванском) *Велимир Марковић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Ковиљачи; — за привр. учитеља III. и IV. р. шк. у Недељницама *Љубом. Протић*, привр. учитељ III. и IV. р. шк. у Јаребицама; — 16. окт. о. г.: за учитеља у Деснију *Велимир Трифуновић*, учитељ IV., III. и II. р. 2. од. шк. у Суводани, окр. ваљевског; — 22. окт. о. г.: за учитеља I. и II. р. шк. на Охриду *Ангелина Николићева*, учит. I. и II. р. шк. у Змијњачку; — 20. окт. о. г.: за учит. I. р. шк. у Мајуру у Шапцу *Јелена Поповићка*, учитељ шк. на Охриду; — 16. септ. о. г.: за заступ. учитеља I. р. шк. у Коцељеви *Марија Глигаријевићева*, заст. учитељ у Придворци, окр. подунав.; — 1. нов. о. г.: за учитеља I. и II. р. шк. у Змијњачку *Лепосава Лазаревићева*, учит. I. р. шк. у Љубовићи.

у подунавском округу: 16. септ. о. г.: за учит. III. и IV. р. ж. шк. у Гроцкој *Даринка Протићка*, учит. III. р. шк. у Селевцу; — за учитеља у Малој Плани *Антоније Тодоровић*, учитељ у Славковци, окр. ваљевског; — за учитеља II. и III. р. шк. у Милошевцу, *Божин Живковић*, учитељ у Боговађи, окр. ваљевског; — за учитеља IV. р. ж. шк. у Смедереву *Јелена Тодоровићева*, учитељ II. р. м. шк. у Рачи, округа крагујевачког; — за учит. 2. од. I. и II. р. м. шк. у Паланци *Милева Вучковићева*, учитељ 2. од. I. и II. р. м. шк. у Ражњу, окр. крушевачк.; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Марковцу *Владислав М. Новаковић*, учитељ III. и IV. р. у Рготини, окр. црногорског; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Вел. Орашју *Душан Рајчић*, учитељ II. р. 2. од. шк. у Пожаревцу; — за привр. учитеља I. и II. р. шк. у Михајловцу *Милева Васићева*, привр. учитељ I. и II. р. шк. у Каменцу, окр. крагујевачког; — за привр. учитеља I. р. м. шк. у Баричу *Зорка Јуришићева*, привр. учитеља I. и II. р. шк. у Михајловцу; — за учитеља 1. од. II. и I. р. шк. у Мал. Пожаревцу *Јелисавета Филиповићка*, учитељ I. р. шк. у Ливадици,

окр. пожарев.; — за учитеља I. р. шк. у Вел. Плани *Анна Николићева*, учитељ 1. од. I. и II. р. шк. у Вреоцима; — 1. окт. о. г.: за учитеља I. и II. р. шк. у Гроцкој *Јерина Соколовићка*, учит. I. р. 2. од. ж. шк. у Пироту; — за учитеља у Башину *Коста Васић*, учитељ I. р. шк. у Кушатку; — за учитеља у Парчану *Гавра Пешић*, учитељ у Винчи; — за учитеља у Придворци *Димитрије Тодоровић*, учитељ у Кнежици, окр. пожаревачког; — за привр. учитеља II. р. шк. у Азањи *Смиљана Суботићева*, привр. учитељ II. р. шк. у Голобоку; — за учитеља у Церовцу *Љубомир Славнић*, учитељ у Бошњанима, окр. крагујев.; — за учитеља 2. од. I. и II. р. шк. у Селевцу *Сретен Арсенијевић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Влашком Долу, окр. пожарев.; — за привр. учитеља I. р. шк. у Ковачевцу *Милева Васићка*, учитељ ж. шк. у Белој Паланци, окр. пиротск.; — за привр. учитеља I. р. шк. у Стојнику *Јелена Поповићка*, привр. учитељ I. и II. р. шк. у Врби, окр. рудничког; — за учитеља I. и II. р. шк. у Старом Адибеговцу *Јелена Исајловићка*, учит. I. р. шк. у Коњусима, окр. морав.; — за учитеља у Шепшину *Димитрије Михаиловић*, учит. у Лиси, окр. руднич.; — за учитеља IV. р. шк. у Азањи *Ђорђе С. Ристић*, учитељ у Забојници, окр. крагујевачк.; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Липима *Владимир Ваца*, учитељ II., III. и IV. р. шк. у Михајловцу, окр. крајинског; — за учитеља I. и II. р. шк. у Липама *Сара Вацана*, учитељ I. р. шк. у Михајловцу, окр. крајин.; — за учитеља у Вишњици *Ђорђе Д. Остојић*, учитељ II. р. школе у Великом Градишту; — за учитеља I. и II. р. шк. у Вел. Крсни *Костантина Круаежевићка*, учитељ I. и II. р. шк. у Вел. Орашју; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Вел. Крсни *Војислав Круаежевић*, учитељ III. и IV. разр. школе у Великом Орашју; — за учитеља III. и IV. р. м. шк. у Гроцкој, *Никола Соколовић*, учитељ III. р. м. шк. у Пироту; — 16. септ. о. г.: за учитеља у Бождаревцу *Васа Матејић*, учитељ у Вранићу; — за учитеља I. р. м. д. шк. у Смедереву *Настасија Вулегићка*, учитељ ж. шк. на Убу; — за учитеља I. р. шк. у Вреоцима *Марија Илићка*, учитељ I. и припр. р. шк. у Радујевцу, окр. крајин.; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Ратару *Димитрије Марковић*, учитељ шк. у Оснићу, окр. црногорског; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Корачици *Аксентије Ивановић*, учитељ II. р. 2. од. и III. и IV. р. шк. у Малом Пожаревцу; — за учитеља 2. од. II., III. и IV. р. шк. у Малом Пожаревцу *Јован Филиповић*, учитељ II. III. и IV. р. шк. у Ливадици, окр. пожаревачког; — 1. окт. о. г.: за учитеља I. р. шк. у Крњеву, *Станија Р. Вељовићева*, учитељ I. р. шк. у Трњанима, окр. пожаревачког; — за учитеља у Кнежевцу *Софија Војновићка*, учитељ у Пружатовцу; — 1. окт. о. г.: за учитеља у Малом Мокром Лугу, *Аранђео А. Николајевић*, учитељ у Америћу; — 16. окт. о. г.: за учитеља II., III. и IV. р. шк. у Баричу *Алимаије Бирчанин*, учитељ у Рајковићу, окр. ваљевског; — 16. окт. о. г.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Жаркову *Ненад Стевановић*, учитељ I. и II. р. шк. у Лазаревцу; — 20. окт. о. г.: за учитеља I. р. шк. у Шопићу *Анка Симићка*, учит. II. р. шк. у Рудовцу; — 5. окт. о. г.: за учитеља III. р. шк. у Крњеву *Танасије Ристић*, учитељ II., III. и IV. р. шк. у Багрдану, окр. моравског (по молби

баград. општине); — 16. окт. о. г. за учитеља у Рабровцу, *Глиша Јовановић*, учитељ у Смрдану, окр. пиротск.; — за учитеља III. р. шк. у Лозовику, *Стеван Димитријевић*, учитељ у Ивковићу, окр. моравск.; — 3. окт. о. г.: за учитеља у Вранићу, *Петар С. Протић*, учитељ II. р. м. шк. на Дорћолу, у Београду; — 1. нов. о. г. за учитеља у Белом Потоку, *Драгољуб Костић*, учитељ у Карбулову, окр. крајин.; — 16. окт. о. г.: за привр. учитељ. у Барајеву *Софија Петровићка*, привр. учитељ. I. р. 1. од. ж. шк. у Пироту.

у пожаревачком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља I. и II. р. у Дубравици *Лепосава Богдановићка*, учитељ. припр. р. шк. у Кобишници, окр. крајинског; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Дубравици *Димитрије Богдановић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Кобишници, окр. крајин.; — за учитеља 2. од. I. и II. р. шк. у Шапанин *Катарина Јовановићка*, учитељ. II. р. шк. у Божевцу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Шапанин *Живко Јовановић*, учитељ шк. у Божевцу; — за учитеља II. р. 1. од. м. шк. у Пожаревцу *Љубица Гаталовићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Вел. Крсни окр. подунав.; — за учитеља у Јасикову *Стеван Гојковић*, учитељ у Добрињи; — за учитеља III. р. м. шк. у Вел. Градишту *Димитрије М. Протић*, учитељ у Клењу; — за учитеља у Добрињи *Стеван Добричић*, учитељ III. р. м. шк. у Вел. Градишту; — за учитеља I. и припр. р. шк. у Нересници *Даринка Васићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Прхову; — за учитеља II., III. и IV. р. школе у Нересници *Живојин Васић*, учитељ у Салаковцу; — за учитеља 2. од. I. р. м. шк. у Голупцу *Даница Недељковићка*, учитељ. у Винцима; — за учитеља II. и IV. р. шк. у Ореовици *Никодије Милорадовић*, учитељ II. III. и IV. р. шк. у Манастирици; — за учитеља II. р. м. и ж. шк. у Петровцу *Персида Голубовићка*, учитељ. у Батовцу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Влашком Долу *Коста Штерић*, заст. учитеља у Кобиљу; — за учитеља III. р. шк. у Божевцу *Михаило Ј. Илић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Марковцу, окр. подунав.; — за учитеља I. р. 1. од. шк. у Жабарима *Драга Пилетићка*, учитељ. I. р. 3. од. м. шк. у Нишу; — за учитеља II. р. м. шк. у Вел. Градишту *Живана Милосављевићка*, учитељ. III. р. шк. у Кусатку, окр. подунав.; — за учитеља у Врзоходу *Јеврем Милосављевић*, учитељ у Црљенцу; — за учитеља I. р. 1. од. ж. шк. у Пожаревцу *Анђелија Сазјићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Богатићу, окр. подрин.; — за учитеља II. р. 2. од. м. шк. у Пожаревцу, *Вучко Гаталовић*, учитељ III. IV. р. шк. у Вел. Крсни, окр. подунав.; — за учитеља I. од. I. и II. р. м. шк. у Голупцу *Љубица Каравезићка*, учитељ. у Зеленику; — за учитеља I. и II. р. шк. у Ракинцу *Персида Динићка*, учитељ. II. р. м. и ж. шк. у Петровцу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Ракинцу *Јован Динић*, учитељ. у Шетоњи; — за учитеља II. р. ж. шк. у Вел. Градишту *Софија Поповићка*, учитељ. ж. шк. у Голупцу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Лучици *Анта Чоашевић*, учитељ II. III. IV. р. шк. у Рановцу; — за учитеља I. р. 1. од. м. шк. у Пожаревцу *Анастасија Драгићевићка*, учитељ. I. р. шк. у Барама; — за учит. припр. разр. у Породину *Петар*

Р. Лукић, учитељ у Доњ. Крушевици; — за учитеља у Пожежени *Милан Р. Тадић*, учитељ у Затоњу; — за учитеља I. и II. р. шк. у Лучици *Јелена Живковићка*, учитељ. I. р. 2. од. м. шк. у Пожаревцу; — за учитеља I. р. шк. у Раброву *Драга Пошлишанка*, учитељ. I. р. шк. у Мрчајевцима, окр. рудничког; — за учитеља V. р. осн. в. шк. у Пожаревцу *Каравиљка Вучковићка*, учитељ. II. р. 1. од. м. шк. на Зап. Врачару у Београду.

у округу рудничком: 16. септ. ове год.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Жежевици *Филип Радуловић*, учитељ IV. р. шк. у Ариљу, окр. ужич.; — за учитеља V. и VI. р. ж. шк. у Краљеву *Милева Трифуновићка*, учитељ. I. р. шк. у Вел. Плани; — за учитеља у Лиси *Миладин Љујић*, учитељ у Црнајци, окр. крајинског; — за привр. учитеља у Прањанима *Јован Гојковић*, привр. учитељ у Трновчи, окр. пожарев.; — за учитеља у Мрсабу *Недељко Милићевић*, учитељ у Шпају, окр. пирот., — за учитеља I. р. 1. од. м. шк. у Чачку *Љубисав Јовановић*, учитељ I. р. 2. од. м. шк. у Крушевцу; — за учитеља I. р. ж. шк. у Чачку *Даница Николићка*, учитељ. IV. р. ж. шк. у Зајечару; — за учитеља II. р. м. шк. у Краљеву *Круна Теофиловићка*, учитељ. I. р. шк. у Ст. Адибеговцу; — за учитеља II. III. и IV. р. шк. у Бељини *Михаило Јовичић*, учитељ у Слатини; — за учитеља I. и II. р. шк. у Жежевици *Анђелина Радуловићка*, учитељ. II. р. шк. у Ариљу, окр. ужичк.; — 1. окт. о. г.: за учитеља II. р. м. шк. у Чачку *Милица Војиновићка*, учитељ. I. р. шк. у Гучи; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Врби *Добросав Дуканац*, учитељ у Котражи; — за учитеља I. и II. р. шк. у Врби *Косара Дуканчева*, учитељ. I. и II. р. шк. у Гор. Добрињи окр. ужичког; — за учитеља у Бањанима *Радомир Вујовић*, учитељ у Грабовици, окр. крајинск.; — 16. окт. о. г.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Мрчајевцима *Петар Милосављевић*, учитељ у Сукову, окр. пиротског; — за учитеља у Такову *Војислав Саватијевић*, учитељ у Бањанима; — 1. новембра ове године: за учитеља 1. од. II. и III. разр. м. шк. у Гор. Милановцу *Михаило Краснојевић*, учитељ у Враћевшници; — за учит. I. р. ж. шк. у Гор. Милановцу *Милева Радовановићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Тијању.

у тимочком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Мариновцу *Светозар Д. Младеновић*, учитељ у Гор. Бел. Реци, окр. црноморског; — за привр. учитеља II. р. 2. од. м. шк. у Књажевцу *Лепосава Мусулинова*, привр. учитељ. I. и II. р. шк. у Каменици окр. топличког; — за учитеља у Врмци *Благоје Илић*, учитељ у Језеру; за учитеља II. р. 1. од. м. шк. у Књажевцу *Миладин Белошевић*, учитељ III. разреда школе у Баточини, окр. крагујевачког; — за учитеља у Нишевцу *Димитрије Цветковић*, учитељ у Балинцу.

у топличком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Студени *Софроније Радовановић*, учитељ у Бошњаку, окр. врањског; — за учитеља у Житорађи *Светозар Поповић*, учитељ у Сопоту, окр. пиротског; — за учитеља V. р. м. шк. у Прокупљу *Јевта Милошевић*, учитељ у Мекишу; — за учитеља

III. и IV. р. шк. у Јелашници *Сава Ораховац*, учитељ у Разгојни, окр. врањ.; — за учитеља III и IV. р. шк. у Каменици *Игњат Маринковић*, учитељ у Ораовици, окр. врањ. — за учитеља III. р. 2. од. м. шк. у Прокуљу *Јосиф И Петровић*, учитељ III. и IV. раз. шк. у Ратајима, окр. крушев.; — за учитељицу ж. шк. у Куршумлији *Јелена Марковићка*, учитељица II. и I. разр. 1. од. м. шк. у Голупцу, окр. пожаревачког.

у ужичком округу: 1. окт. о. г.: за учитеља I. р. шк. у Севојни *Иконија Клајићева*, учитељ 3. од. I. р. м. шк. у Крупњу; — за учит. III. р. 1. одељ. м. шк. у Пожези *Милета Станојевић*, учитељ II. III. и IV. р. шк. у Доброселици; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Гор. Добрињи *Миленко Поцковић*, учитељ у Прељини окр. рудничког; — за учитеља III. р. 2. од. м. шк. у Ужицу *Цветко Радојичић*, учитељ у Пожези; — за учитеља IV. р. м. шк. у Ужицу *Милија Јаношевић*, учитељ II. III. и IV. разреда школе у Севојни; — за учитеља у Чајетини *Ђорђе Поцковић*, учитељ I. разреда школе у Доброселици.

у прворечком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Лубници *Светислав Иковић*, учитељ I. р. 2. од. м. шк. у Зајечару; — за учитеља у Мал. Извору *Живко Поцковић*, учитељ у Нересници, окр. пожарев.; — за учитеља II. р. шк. у Вел. Извору *Јелена Вуловићева*, учитељ I. и II. р. шк. у Вратарници; — 1. окт. о. г.: за учитеља II. р. 2. од. и I. р. 2. од. м. шк. у Зајечару *Маринко Челарев*, учитељ IV. р. м. шк. у Вел. Градишту, окр. пожарев.; — за учитеља II. р. 1. од. м. шк. у Зајечару *Лепосава Милићка*, учитељ I. р. м. шк. у Кладову, округа крајинског; — за учитеља I. разр. ж. шк. у Зајечару *Цвета Маринковићка*, учитељ у Пожежени, округа пожаревачког.

б) по потреби:

у ваљевском округу: 16. септембра ове г.: за привремену учитељицу I. р. у Звечкој *Даринка Анђићка*, привр. учитељ II. р. у Вел. Градишту; — за учитеља у Каменици *Димитрије Пауновић*, учитељ у Бранковини; — за привремену учитељицу I. и II. разр. шк. у Боговађи *Љубица Пејићева*, привр. учитељица у Црнићеву, окр. подринског; — 16. октобра ов. г.: за учитеља у Непричави *Антоније Јерemiћ*, учитељ у Рабровици; — 6. октобра ове г.: за учитељицу I. р. шк. у Рабровици *Александра Наумовићева*, учитељица I. разр. шк. у Јадр. Љешници, окр. подрин.; — за учитеља II., III. и IV. р. шк. у Бајевцу *Коста Андријашевић*, учитељ у Баталагама; — 16. октобра ове године: за вршиоца дужности учитеља школе у Рајковићу *Димитрије Ћосић*, привремени врш. дужности учитеља основне школе у Баричу.

у крагујевачком округу: 16. септембра ове г.: за учитеља у Годачици *Јован Рафаиловић*, учитељ у Каменцу; — за учитеља III. р. м. шк. у Рачи *Божа Божић*, учитељ IV. раз. 1. одељ. м. шк. у Крагујевцу; — за учитеља у Влакчи *Данило Ра-*

дић, учитељ у Рамаћи; — за привр. учитељицу I. р. школе у Јунковцу *Даринка Перишићева*, привр. учитељ I. и II. разр. шк. у Бањи; — за привр. учитељицу I. и II. р. шк. у Трнави, *Софија Лазаревићева*, привр. учитељица у Вранову, окр. подунавск.; — за учитеља II, III. и IV. р. шк. у Јунковцу *Периша Бекић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Наталинцима; — за учитеља у Бошњанима *Живојин Степановић*, учитељ у Клоки; — 16. октобра ов. г.: за учитеља у Божурњи, *Миливоје Павловић*, учит. у Рабровици, окр. подунавског.

у крајинском округу: 16. септембра ове г.: за учитеља у Шаркамену *Милан Радојевић*, учит. II. и III. р. шк. у Трњанима; — за учитељицу приправ. разр. у Кобишници *Стана Урошевићева*, учитељица у Мишљеновцу, окр. пожарев.; — за учитеља у Клокочевцу, *Живко Николић*, учитељ у Рткову.

у крушевачком округу: 16. септ. ов. г.: за привр. учит. I. раз. шк. у Врњцима *Персида Миљковићева*, привр. учитељ I. и II. раз. шк. у Трстенику; — 1. октобра о. г.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Делиграду *Лепосава Витковићка*, учит. I. р. 1. одељ. шк. у Алексинцу; — 16. септембра ов. г.: за учитеља у Пепелевцу *Љубомир Анђелковић*, учитељ у Брачину; — за учитеља у Паруновцу, *Милан Аџемовић*, учитељ II. р. шк. у Медвеђи; — за привр. учит. у Д. Трнави, *Станко Петровић*, привр. учит. у Кобиљу; — за учитеља I. и II. р. жен. шк. у Трстенику *Стана Нешићева*, учитељ II. р. школе у Бањи, окр. тим.; — за учитеља I. раз. школе у Прћиловици, *Јелена Маринковићева*, учитељ II. р. шк. у Тешици; — за привр. учит. I. и II. р. шк. у Трнавцима *Милица Миљковићева*, привр. учитељ I. р. шк. у Корману; — за учитеља II. разр. шк. у Тешици *Персида Драговићка*, учитељ I. раз. шк. у Прћиловици; — за привр. учит. I. и II. раз. шк. у Ђунису *Станија Павловићева*, учитељ I. и II. р. шк. у Трнавцима; — за учитеља II. р. шк. у Врњцима, *Видосава Обрадовићева*, учитељ III. и IV. р. школе у Трстенику; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Тешици *Сретен Драговић*, учитељ III. р. школе у Прћиловици; — за привр. учитеља I. и II. р. шк. у Делиграду *Паулина Младеновићка*, привр. учитељ II. р. жен. школе у Алексинцу; — за учитеља I. и II. р. шк. у Сталаћу *Јулка Васиљевићева*, учитељ I. и II. р. у Пољној, окр. морав.; — за учитеља у Стопањи *Сима Вујић*, учитељ у Мајдеву; — за учитеља IV. и III. р. 2. одељ. м. шк. у Ражњу *Никола Велић*, учитељ II., III. и IV. раз. школе у Витошевцу.

у моравском округу: 16. септембра ов. г.: за учитеља III. и IV. р. шк. у Милутовцу, *Драгомир Агагановић*, учитељ I. и II. р. у Ратајима, окр. крушевач. — за учитеља II. р. шк. у Варварину *Катарина Ђорђевићка*, учитељица I. р. 2. од. шк. у Прокупљу; — за учитеља II. р. 2. одељ. III. и IV. р. шк. у Поточцу *Димитрије Станковић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Милутовцу; — за учитеља III. и IV. р. шк. у Јасци, *Вукашин Агагановић*, учит. III. и IV. р. шк. у Жевици, окр. рудничког; — за учитеља I. р. шк. у Црквенцу, *Јуљна Бурићка*, учит. I. и

II. р. шк. у Ракињу, окр. пожарев; — за привр. учитеља III. и IV. р. шк. у Д. Видову *Михаило Веселиновић*, привр. учитељ у Стрелцу, окр. пиротског; — за учит. III. р. шк. у Бачини *Марко Бабић*, учит. I. р. шк. у Вел. Дренови, окр. крушев.; — 1. октобра ов. г.: за учитељ. I. р. шк. у Рековцу *Анка Милићевићева*, учит. I. и II. р. шк. у Јовцу; — за учитељ. I. р. шк. у Медвеђи, *Марија Богојевићка*, учитељ. I. р. I. од. ж. шк. у Крагујевцу; — 16. октобра, ов. г.: за учитељ. I. р. ж. шк. у Јагодина *Јелисавета Исаковићева*, учитељ. II. р. 3. одељ. мушке шк. у Крушевцу.

у пиротском округу: 16. септембра ове г.: — за учит. VI. р. м. шк. у Широту *Јов. Поповић*, учит. VI. р. в. осн. шк. у Лесковцу; — за учит. IV. р. 2. одељ. м. шк. у Широту *Новак Михаиловић*, учитељ IV. р. 2. одељ. м. шк. у Лесковцу; — за учитеља V. р. 2. одељ. м. шк. у Широту *Мих. Кретић*, учит. III. р. 2. одељ. м. шк. у Свилајинцу; — за учитељ. I. р. 2. одељ. жен. шк. у Широту *Христина Поповићка*, учит. IV. р. жен. шк. у Лесковцу; — за учит. III. р. 1. одељ. м. шк. у Широту *Коста Петровић*, учитељ II. р. шк. у Баточини, окр. крагујев.; — за учитеља у Крушевици *Стојан Аранђеловић*, учитељ у Вел. Бовинцима; — 1 нов. ове г.; за учитеља у Стрелцу *Радоје Красић*, учитељ III. разреда мушке школе у Б. Паланци.

у подринском округу: 16. септ. ове г.: за учитељицу I. р. шк. у Царини *Леиосава Петровићева*, учитељица у Слеччевићу; — за учитеља у Петковици *Душан Гајић*, учитељ у Митровици; — за учит. у Узвећу *Лазар Пауновић*, учитељ у Забрежу, окр. ваљев.; — за привр. учитељ. I. р. шк. у Бел. Цркви *Стана Ђурђевићева*, привр. учитељ у Варни; — за учит. I. и II. р. шк. у Богатићу *Неранца Милојевићка*, учит. I. р. ж. шк. у Гор. Милановцу; за учитељ. I. и II. р. шк. у Змијњачку *Ангелина Николићева*, учитељ. II. р. ж. шк. у Шапцу; — за учитеља III и IV. р. шк. у Богатићу, *Живојин Милојевић*, учит. III. р. м. шк. у Гор. Милановцу; — 1. окт. ов. г.: за учитеља II., III. и IV. р. шк. у Мајуру, у Шапцу *Владислав Поповић*, учитељ III. р. м. шк. код цркве у Шапцу; — за учитељ. I. р. шк. у Мајуру, у Шапцу *Јелена Поповићка*, учитељ. II. р. 2. од. м. шк. у Шапцу; — за учитељ. II. и III. р. у Јадр. Љешници *Настасија Милићева*, учитељ. I. р. школе у Голобоку, окр. подунав.; — 16. септ. о. г.: за учитеља у Врањској *Чедомиљ Илић*, учит. I. и II. р. шк. у Јаребицама; — за учит. у Клењу *Јован Берик*, учит. III. и IV. р. шк. у Богатићу; — 5. октобра о. г.: за привр. учитеља у Јошеви *Јевта Ђукић*, привр. учит. у Гор. Трешњевици; — 1. нов. о. г. за учитељ. I. р. шк. у Љубовићи *Јелка Милосављевићка*, учитељ. у Петковици.

у подунавском округу: 16. септ. о. г.: за учит. III. и IV. р. шк. у Вел. Плани *Владимир Сретеновић*, учитељ у Реснику; — за привр. учит. II. р. шк. у Лозовику *Јелисавета Марковићка*, привр. учитељ. II. р. шк. у Осипаоници; — за учитељ. II. р. шк. у Голобоку *Анка Симићка*, учитељ. у Рудовцу; — за учитеља у Реснику *Никола Ђорђевић*, учитељ у Ђовдину, окр. пожарев.; — за учит. III. и IV.

р. шк. у Вепчанима *Јован Панић*, учитељ у Мионичи окр. ваљевског; — за учитеља у Рудбвцу *Кузман Јовановић*, учитељ у Степојевцу; — за учитеља V. разреда доње школе у Смедереву *Јован Ж. Анђеловић*, учитељ IV. р. 2. од. м. шк. у Крагујевцу; — за учитеља у Вранову *Светозар Михаиловић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Вепчанима; — за привр. учитељ. II. р. шк. у Осипаоници *Даница Јовановићева*, привр. учитељ. II. р. шк. у Лозовику; — за учитеља у Ритопеку *Радоје Ристић*, учитељ у Шарцанима; — за учитеља у М. Орашју *Антоније Стојиљковић*, учитељ I. и II. р. шк. у Лишмама; — за учитељ. I. р. шк. у Баћевцу *Марија Кишапчићева*, учитељ. у Кнежевцу; — за учитељ. I. р. шк. у Осипаоници *Милева Јовановићева*, учитељ. I. р. ж. шк. у Јагодина; — за учит. у Пружатовцу *Димитрије Михаиловић*, учит. III. и IV. р. шк. у Кораћини; — за учитеља III. р. у Кусатку *Паун Димитријевић*, учит. II. III. и IV. р. шк. у Радужевцу окр. крајинског; — за учитеља I и II. р. шк. у Трнавчи, *Јелисавета Цеклићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Вл. Долу окр. пожарев.; — за учитеља у Глибовцу *Ананије Миливојевић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Ратару; — 1. окт. о. г. за учитеља IV. р. шк. у Крњеву *Крста Јонић*, учитељ I. р. 1. одељ. м. шк. у Широту; — 16. окт. о. г. за учитеља у Н. Ацибеговцу *Божидар Донић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Лозовику; — 16. септ. о. г. за учитељ. I. и II. р. шк. у Влашкој *Драга Михаиловићева*, учитељица I. разр. школе у Рипњу; — за учитељицу I. разреда школе у Кусатку *Милева Суботићка*, учитељица I. и II. разр. шк. у Церовцу; — 16. октобра ове године; — за учитељицу I. и II. разр. школе у Трбушници *Леиосава Стојиљковићка*, учитељица I. и II. разреда школе у Жаркову.

у пожаревачком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Пожежени *Александар Стојковић*, учитељ III. р. шк. у Крњеву, окр. подунав., — за привр. учитеља I. р. шк. у Породину *Филипа Стојановићка*, привр. учитељ. шк. у Живичи; — за учитељ. I. р. шк. у Црхову *Љубица Лазаревићева*, учитељ. I. р. шк. у Раброву; — за привр. учитеља у Трновчи *Љубомир Вилотијевић*, привр. учитељ у М. Плани, окр. подунав.; — за учитеља у Ђовдину *Јован Цветковић*, учитељ у Водњу, окр. подунав.; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Смољинцу *Даница Пантелићева*, учитељ. I. и II. р. шк. у Лучици; — за учитељ. III и IV. р. шк. у Смољинцу *Никола Пантелић*, уч. III и IV. р. шк. у Лучици; — за учитеља у Салаковцу *Живота Лукић*, учит. III и IV. р. шк. у Вел. Плани, окр. подунав.; — за учитеља II, III и IV. р. шк. у Ливадици *Хранислав Лазаревић*, учит. III и IV. р. шк. у Кличевцу; — за привр. учитеља у Добри *Танасије Костић*, првр. учитељ у Курјачи; — за учитеља у Живичи *Живојин Средојевић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Ракињу; — за учит. I. и II. р. шк. у Пољани *Јелена Ракичићева*, учит. I. р. 2. од. м. шк. у Голупцу; — за учит. IV. р. шк. у Божевцу *Љубомир Радовановић*, учит. IV. р. у Шапини; за учит. I. р. шк. у Макцима *Драга Динићка*, учит. I. р. шк. у Рготини, окр. црногорск.; — 1. окт. о. г.: за учит. I. р. шк. у Божевцу *Катарина Достанићева*, учитељ. 1. од. II. и I. р. шк. у Брзану, окр. крагујев.; — 16. окт.

о. г.: за учитеља у Затоњу *Александар Стојковић*, учитељ у Пожежени; — за учит. I и II. р. шк. у Влашком Долу *Ленка Штерићева*, учит. I. и II. р. шк. у Брадарцима; — 1. окт. о. г.: за учит. III. и IV. р. шк. у Кличевцу *Никола Милићевић*, учит. III. и I. р. шк. у Смолинцу; — за учитељ. I. и II. р. шк. у Кличевцу *Зорка Милићевићка*, учитељ. I. и II. р. шк. у Смолинцу; — 1. нов. о. г.: за учит. I. р. шк. у Барама *Ангелина Лукићева*, учитељ I и II. р. шк. у Петци; —

у рудничком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Слатини *Ђорђе Костић*, учитељ у Моравцима; — за учитеља у Вичи *Милош Поповић*, уч. I. р. шк. у Мрчајевцима; — за учит. I и II. р. шк. у Бољковцима *Софија Матићка*, учит. I и II. р. шк. у Трнави, окр. крагујев.; — за учитеља у Прељини *Сава Шибалић*, учит. III. и IV. р. шк. у Гор. Добрињи, окр. ужичког; — за учитеља у Котражи *Гавра Петровић*, учит. I и II. р. шк. у Брезни; — за учит. у Жичи *Владимир Павловић*, учит. у Паруновцу, окр. крушевачког.

у тимочком округу: 16. окт. о. г.: — за привр. учит. II. р. шк. у Новом Хану *Њосара Живковићева*, привр. учит. у Кожељу; — за учит. у Читлуку *Мијајло Јеврић*, учитељ у Јошаници; — 16. окт. о. г.: за учит. II. р. м. шк. у Бањи Алексиначкој *Милева Димитријевићева*, учит. II. р. 2. од. м. шк. у Свилајци, окр. морав.; — 1. окт. о. г. за учит. у Црнишевици *Милица Петковићка*, учит. II. р. 2. од. м. шк. у Алексинцу, окр. крушев.

у топлачком округу: 16. септ. о. г.: за учит. у Мекишу *Светислав Марић*, учит. III. р. 1. од. м. шк. у Прокупљу; — за привр. учит. I. и II. р. шк. у Каменици *Даринка Вучковићева*, привр. учит. у Валевацу, окр. тимочког; — за учитељ. IV. р. м. шк. у Прокупљу *Аћим Чавдаревић*, уч. I. р. м. шк. у Александровцу, окр. крушевачког; — 1. новембра о. г. за учит. у Габровцу (затворена) *Владимир Д. Стојановић*, учит. V. и VI. р. више основ. школе у Обреновцу, окр. ваљевског.

у ужичком округу: 16. септ. о. г.: — за учит. III. и IV. р. шк. у Севозни *Војин Ђешевић*, учит. IV. р. м. шк. у Ужицу; — 1. октом. о. г.: за учит. I. р. 1. од. м. шк. у Ариљу *Лепосава Величковићева*, учит. I. и II. р. ж. шк. у Ложеви; — 16. септ. о. г.: за учит. I. и II. р. жен. шк. у Пожези *Јулка Јанковићева*, учитељ. I. р. м. шк. у Ивањици; — за учитеља III. р. у Ариљу *Дионисије Ковачевић*, учитељ у Чајетини.

у црногорском округу: 16. септ. о. г.: за учитеља I. и II. р. шк. у Вратарници *Милица Пешићка* учит. I. и II. р. шк. у Ласову; — за привр. учит. I. и II. р. шк. у Грљану *Наталија Зебићка*, привр. учит. у Звездану; — за привр. учит. I. р. шк. у Рготини *Томира Цакићка*, привр. учит. у Добри, окр. пожаревачког; — за учит. у Метовници *Стеван Дедић*, учит. III. и IV. р. шк. у Грљану; — за учит. III. и IV. р. шк. у Грљану *Коста Марковић*, учит. III. и IV. р. шк. у Кривом Виру; — за учит. III. и IV. р. шк. у Рготини *Зорка Несторовићка*, учитељ. I. р. 2. од. жен. шк. у Зајечару.

в) за казну

у крагујевачком округу: 16. септембра о. г.: за учитеља V. раз. школе у Лапову, *Павле Хофмановић*, учитељ III. разр. 2. одељ. м. школе у Крагујевцу.

у крушевачком округу: 16. септембра о. г. за учитеља у Кобиљу *Петар Максимовић*, учитељ III. и IV. р. шк. у Јасици.

у моравском округу: 16. септ. о. г.: за учит. III. и IV. р. ж. шк. у Њуприји *Јелена Чолакантићка*, уч. III. р. 1. од. жен. шк. у Крагујевцу; — за учит. I. р. шк. у Коњусима, *Милева Врбачева*, учитељ. I. р. ж. шк. у Чачку.

у пиротском округу: 16. септ. о. г.: за учит. у Бел. Лукањи *Панта Илић*, учитељ у Крупцу.

у подринском округу: 16. септ. о. г.: за учитеља у Добрињу, *Миливоје Ковачевић*, учит. у Чокешини, за учитеља у Бел. Иванчи *Михаило Селанковић*, учитељ у Загорици, окр. крагујевачког.

у пожаревачком округу: 16. септ. о. г.: за учитеља шк. у Дубокој *Видоје Радојичић*, учитељ у Умчарима окр. подунав.; — за учитеља у Курјачи *Алекса Стевановић*, учит. у Метовници, окр. црногорског; — за учит. I. р. шк. у Ливадици *Ружица Лазаревићка*, учитељ I. р. шк. у Кличевцу; — за учит. у Мишљеновцу *Вуле Костић*, учит. III. р. шк. у Божевцу; — за учит. I. р. шк. у Кули, *Божана Бокићева*, учит. II. и III. р. шк. у Шапани.

у рудничком округу: 16. септ. о. г.: за учит. I. р. шк. у Мрчајевцима *Драга Поплишанка*, учит. II. р. 1. од. м. шк. у Свилајци; — за привр. учит. I. и II. р. шк. у Цветкама *Даринка Ђорђевићева*, привр. учит. I. р. шк. у Врњцима, окр. крушевачког; — 1. окт. о. г.: за учит. III. и IV. р. шк. у Калањевцима *Илија Кнежевић*, учит. у Житораји, окр. топлачког.

у ужичком округу: 16. септ. о. г.: за учит. у Придворици *Јован Цолић*, учит. на Охриду, окр. подринског.

у црногорском округу: 16. септ. о. г.: за привр. учит. III. и IV. р. шк. у Вратарници *Светислав Пешић*, привр. учитељ у Ласову; — за учит. I. и II. р. шк. у Ласову *Станка Лешјанка* учит. I. р. 2. од. м. шк. у Неготину.

Разрешења

у Београду: *Коста Петровић*, учитељ IV. р. м. шк. на Сави, 28. септ. о. г., пошто је променио положај. —

у ваљевском округу: *Милица Миленковићева*, учит. I. р. шк. у Бајевцу, 25. нов. ове год., што није на време отишла на дужност. —

у крагујевачком округу: *Велимир Миландиновић*, учитељ II. р. З. од. м. шк. у Крагујевцу 25. септ. ов. г., пошто је променио положај.; — *Љубица Грчићка*, учит. I. разр. шк. у Бадњевцу, 23. нов. ове г., по молби. —

у крајинском округу: *Софија Драгићка*, учитељ. I. р. м. и ж. шк. у Текији, 21. окт. ов. г., по молби. —

у крушевачком округу: *Паулина Младеновићка*, привр. учитељ. I. и II. р. шк. на Делиграду, 21. окт. ове г., по молби. —

у подринском округу: *Марија Глигоријевићева*, заступ. учитеља. I. р. шк. у Коцељеви, 1. нов. ов. г. —

у подунавском округу: *Живота Величковић*, заступник учитеља у Нов. Адибеговцу, 3. окт. ов. г. — *Димитрије Михаиловић*, учит. шк. у Пружатовцу, 23. нов. ове г., по молби. —

у пожаревачком округу: *Арсеније Стојиловић*, свећеник и заступник учитеља у Вошановцу, 25. окт. ове г.; — *Милан Влајковић*, учит. шк. у Кленовнику, 23. новембра ове г., по молби. —

у рудничком округу: *Љубомир Николић*, привр. учитељ у Ласцу, 2. нов. ов. г. —

у топличком округу: *Јован Самокресовић*, учитељ у Блацу, 11. окт. ов. г., по молби —

у ужичком округу: *Радојка Костићка*, учитељ. I. р. муш. школе у Бајиној Башти, 5. нов. ов. г. —

у црногорском округу: *Зорка Несторовићка*, учитељ. III и IV. р. школе у Рготини, 10. окт. ов. г., по молби. —

Стављени у стање мира

Претписом министровим стављени су у стање мира:

у Београду: *Алекса П. Милојковић*, учитељ III. р. м. шк. на Зап. Врачару у Београду, 21. окт. ов. г., по молби. —

у округу подунавском: *Михаило Поповић*, учитељ III. и IV. р. школе у Остружници, 1 нов. ов. г. —

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА.

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГ ПРОСВ. САВЕТА.

САСТАНАК 492-ги

2. октобра 1891. год., у Београду.

Били су: председник, *Стојан Марковић*, редовни чланови: др. *Мил. Јовановић-Батут*, *Жив. Поповић*, *Ст. Ловчевић*; ванредни чланови: *Жив. Живановић*, др. *Павле Поповић*, *Љуб. Јовановић*, *Мих. Јовић*, *Ур. Благојевић* и *Дим. Соколовић*.

Пословој: *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 29. пр. месеца, ПБр. 14807., којим се шаљу Савету на оцену две прве свеске „Ручног речника руско-српског језика“, од г. Тасе Стојановића, књижара.

Савет је после дужег разговора о овоме питању већином гласова одлучио: да се сада не може упуштати у оцену понуде писца овога речника, докле цело дело не буде готово.

III

Прочитан је реферат г. *Мил. С. Ђурчића*, професора, о рукопису „О празницима православне цркве за I. и II. раз. основних школа“, од г. *П. В. Несторовића*, учитеља.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о рукопису „О Празницима православне цркве, за I. и II. раз. основне школе, написао *П. В. Несторовић*, учитељ.“

Пре свега, овај рукопис или уџбеник није подесан за школу, прво за то: што није удешен по програму школске наставе — тада када је писан, а друго за то, што, кад би и био удешен по тадашњем програму, он сада не би могао да уђе у школу с тога, што је стари програм промењен.

Друго. Ово су лекције почетника и у школи и у Науци Хришћанској, и мало одговарају и догматици и хришћанском моралу. Узмимо за пример ово: „По науци Христовој и Христове Цркве треба се молити Богу сваког дана, и при почетку сваког рада.“

У рукопису, који ми је на оцену дат, на првом месту треба да се објасни ђацима појам „о Богу и цркви“, и одмах у другом реду писац пада у погрешку говорећи: „Ми идемо у цркву недељом и празником и у очи недеље и празника“, а не вели да се може ићи у цркву и сваког дана. У осталом, ова прва лекција може бити усвојена као добра и подесна.

Треће. „О Божићу.“ Ова лекција добро је изведена, само причање о Ироду није ни тачно ни „школско“, но више приповетка.

Четврто. „Свети Сава“ „закалуђери се и постане калуђер.“ Допуштам да и наши сељачићи разумеју и знају да је онај калуђер, који живи у манастиру и носи црну камплавку, али свакако деца треба објаснити да се монах у народу зове „калуђер“, и шта му је позив, а још више и пре треба му објаснити, да није српски архијепископ, као што се у рукопису вели, само „највећи старешина над поповима и калуђерима“, но да је и глава српске цркве и т. д. У осталом, о св. Сави и сувише је мало и нетачно казано и испричано.

Пето. „Цвети“. Може разумети само онај, који је много више читао; за децу је ова прича и сувише неразумљива.

Шесто. „Ускрс“. Највећи хришћански празник испричан је у 25 реди рукописа. За децу је ово и сувише мало и сувише нејасно, тим пре, што је овде уплетена и велика недеља, која, кад би се разделила по данима, могла би бити деци разумљива.

Седмо. „Петров дан“. И ову кратку приповетку у 9 реди о Петру а 12 о Павлу не може ни једно дете разумети ни из ње штогод научити.

Тако су изведени и сви остали празници. Они у опште представљају „конспект“ онога о чему треба да се пише, и по мом мишљењу овај рукопис није подесан за школску употребу.

3. септембра 1891 год.

Пожаревац

Мил. С. Буричић,
професор

За овим је прочитан реферат г. Ур. Благојевића о истоме рукопису, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам дело — о празницима православног цркве за I и II разред основ. школа — од г. П. В. Несторовића, учитеља, које ми је Главни Просветни Савет на оцену изволео дати. — Ево мога мишљења о поменутом делу.

I разред основних школа уче деца од својих 6 и 7 година и постају ученици II раз. од 7 и 8 година. Оно врло мало појмова, што се деца у тим годинама из науке хришћанске може дати, може се дати само учитељевим причањем, објашњавањем, посматрањем служба и слика, а не може оваквим уџбеником, какав је г. Несторовић поднео.

Кад би се књиге за I и II разред могле удецити тако: да су у њима лепе слике предмета, и да се сликама представљају најинтересантнији моменти, а да се текстом слике само тумаче, ја бих тад био да се такве књиге дају ученицима I и II разреда, јер би се у том случају поред учитељевог говора могли ђаци нешто користити и књигом; такве би књиге могле занимати оне малишане из поменутих разреда, а књиге оваке, као што је г. Несторовића и друге, овој сличне, не могу. —

Сем овога што сам казао до сад, имам да кажем још и ово: У делу има прилично доста незгодно исказаних мисли. Ја ћу само неке поменути.

„И Христос као Јеврејин ишао је сваке године на сабор.“

„На Петров дан слави црква два највећа Христова ученика.“

„Празновање Благовести показује нам велику љубав Божију, према људима и смерности и побожности Свете Деве Марије.“

„Зимњи Крстов дан је у очи богојављења и слави се за спомен старог обичаја.“

„Основао школе и болнице.“

„Јер Витлејем беше Давидова варош.“

„Обраћао у Хришћанство.“

„Свако село (или варош) има по један дан у години, кад сви из тог села држе заједно богомољу. (Богомоља се зове и црква). То се зове носити крста или држати заветину.“

„Те да се спреми за велику славу.“

„Празновање Спасов-дана напомиње нам да се духом узносимо ка небу.“

„Празновање Св. Никоде показује нам огледало хришћанских врлина.“

Незгодно је и то речено — да је св. Сава био *митрополит*. Имена: Св. Гора, Студеница, владика, митрополит, Бугарска, Трново, Жича, пасха, Бар, Палестина, и т. д., које је писац употребно, скоро три четвртине тих имена требао је изоставити.

Добре стране овога дела ово су: краткоћа реченица, којима су мисли казиване (изузетака има) и допада ми се у начелу краткоћа израде појединих партија. Је ли свуд у појединим партијама изнео оно, што је главно с гледишта хришћанске науке — о томе ће г. Ђуричић казати што треба.

Према свему, што сам до сад казао, нисам зато, да се дело „О празницима православне цркве од г. П. В. Несторовића“ прими овакво, какво је.

Захваљујем Главном Просветном Савету на указатој ми почасту приликом одредбе референата.

25. јуна 1889. год.

Београд

Урош Благојевић,
учитељ

Савет је усвојио мњење г. г. референата, и одлучио: да се поменути рукопис не може примити за понуђену потребу. Г. г. референтима одређен је хопорар свакоме по двадесет (20) динара.

IV

Прочитан је реферат г. Ј. Мнодраговића, професора, о књизи „Историја школске дисциплине“, од г. Јос. Стојановића, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Прочитао сам дело „Историја школске дисциплине у вези са модерним погледом на телесне казне, од Јос. В. Стојановића,“ које ми је Савет упутно на преглед и оцену, и част ми је поднети му своје мишљење о њему.

1888. године Учитељско Удружење расписало је награду за расправу: „Школска дисциплина и њен морални и интелектуални утицај на ученике.“ На ово питање јавно се и писац и био је награђен. Радећи тај посао, он је ушао и у историју тога предмета. Сем тога проширио је горњу тему тиме, што је обухватио и „физички утицај“ школске дисциплине на љаке. Тако му је пзишло потпуно дело о овоме питању школскоме.

Ово му је само онај први, историјски део. У њему има пет одељака. У првом су: 1. *Прве тежње за дисциплиновање младежи*; 2. *Кинези*; 3. *Индијанци*; 4. *Персијанци*; 5. *Дисциплина египатских школа*; 6. *Јевреји*; 7. *Шарта*; 8. *Атина*; 9. *Педагози класичнога света*; 10. *Суровост римских школа.* Одавде је покуњено оно што се зна о дисциплини и казнама у ових народа из Историје Педагогје.

У „*Првим тежњама*“ не зна се да ли је писац говорио о другим народима, или овима неким, што

су овде поређани. У почетку вели: „Код свих народа огледа се инстинктивна тежња да се у младоме поколењу искорењују све штетне наклоности...“ а после наводи два цитата из Библије, и ако после под б има о Јеврејима. Ово је доста слаб одељчић, од десетак редова. Много би боље било да је писац овде изнео како се „нагон или инстинктивна тежња за дисциплиновање младежи“ налази и у животиња и народâ на примитивном ступњу развитака, па онда да пређе на народе историјске. Код Кинеза помешана је историја са садашњицом, као што се обично греша. Код Шпартанаца, где је била најјача дисциплина, није изнесена лепо, а у Атињана веома кратко. Код „педагога класичног света“ поменуо је *Сократа, Платона, Цицерона, Квинтилијана и Плутарха.* Свуда је ређано шта *веле* ови људи о васпитању и дисциплини, а не како је у ствари било за њихнога доба. Ово се друго казује у последњем чланку: „Суровост римских школа.“

У другом одељку је: „11. *Средњи век*; 12. *Реформација*; 13. *Језуите.*“ За манастирске педагоге средњег века вели: „*Њима ни на ум не падаше, да физички и духовни развитак човечији зависи од сувише сложених узрока, и да се овај развитак тешко врши без погрешака.*“ Онај је прекор изнашан, као и они други што су претерани. Према ступњу научноме онда, њима ово није могло ни да „падне на памет“. Ово многим не „пада на памет“ ни данас, када је наука показала довољно узрока, који утичу на развитак човеков. И сам писац мало је нетачан кад вели: „*Баш с тога* (због варварскога поступања према деци у школи) *младеж овога доба и беше до шахшаш-а дивља и дрска.*“ (Стр. 16.) Код Лутера је цитирано много споредности, што не иду у сам предмет и често немају никакве везе с њим, н.пр.: о подизању школа, о издржавању њихном, о обавезној настави, о завођењу библиотека и књижица, о позиву учитељском, о дужностима општинским и државним и т. д. О „Језуитама“ самим износи колико о целом средњем веку, с тога, што је васпитање њихно било строго и прецизно казнâ.

У трећем одељку је: „14. *Јан — Амос — Коменски*, 15. *Дон Локе*, 16. *Пиетизам*, 17. *Жан — Жак — Русо*, 18. *Филантропске школе.*“ Док је требало да дође пре Коменскога, јер је пре живео. И код њега је набројано много ствари, које не стоје у вези с предметом о коме се говори. Од пијетиста наведен је само *Август Херман Франке* и његова дугачка првила или „Упуство за учитеље на што треба да пазе при дисциплини“, које је он давао свакоме кандидату учитељском при сврхању

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

школе. Код Русо-а испричано је о Емилу, какав је он, и о васпитању његову, и поменуто васпитање његове „Софије“; а нигде нема формулисано или изведено мишљење његово о предмету о коме је говор. Од филантропа само је поменут *Базедов*, па се опет ређају „примери из школске пракције, који много искреније говоре о овдашњем школском варварству.“

У четвртој одељку: „19. *Хенрих Песталоције*; 20. *Хенрих Стевани*; 21. *Жан Пол*; 22. *Кант*; 23. *Фихте*; 24. *Шлајермахер*; 25. *Хербарт*; 26. *Дистервег*; 27. *Грефе*; 28. *Карло Шмиг*; 29. *Фридрих Дитес*; 30. *Поглед представника нове школе на школску дисциплину*; 31. *Тешкоће у школском дисциплиновању*.“ У „Погледу“ је мишљење ових истих педагога формулисано овако: „И тако, после свега изложеног јасно се види, да су представници нове школе, са свим одбацили старински поглед, по коме дисциплина беше као просто средство за заплашивање и умиривање. *Нова школа дисциплину сматра као неопходну погодбу за правилно уређење наставе и природно оруђе моралног васпитања. Телесна казна акламацијом је одбачена као штетна за свестрани учеников развитак*.“ Па се онда жали, како „многи па чак и сувремене педагози малаксавају пред практичком тешкоћом, допуштајући телесну казну у крајњим случајевима,“ и критикује их овако: „Али ови педагози заборављају да свакидашње шибанье прелази у навик, која на практици (као да је шибанье у теорији, реф.) врло често долази до највеће љутње, у којој дете постаје свециничније и неосетљивије, а васпитај често пута претвара се у најљућег зверца, који ни најмање не жали своју жртву.“ Овај разлог личи на онај, што су неки против алкохолских пића, с тога, што се многи опијају. Последњем чланку „Тешкоће у школском дисциплиновању“ много би лепше место било на крају свега прегледа, и за тим да дође један критични поглед као завршетак свега.

У петом одељку је: „32. *Штетни утцај телесних казни*; 33. *Штетни утцај од одузимања хране, клечања и стајања*; 34. *Модерни поглед на телесне казне у Немачкој, Француској и Енглеској*; 35. *Кратки историјски преглед школске дисциплине у Русији*; 36. *Историјски поглед на школско дисциплиновање у Срба*.“ Прва два чланка су прекинули природни ред у разматрању овога предмета, и много би им згодније место било после 34., 35. и 36. чланка. Код „Штетних утцаја“ има више цитата и анедота на срце и човечност, по разлога. У „Историјском погледу на школско дисциплиновање у Срба“ писац наводи, по Дим. Матићу, како је у дубровачким школама „постојало начело савршене потчињености

ученика према својим учитељима,“ које се „простираше и по свршетку школовања,“ те „младић није ни онда био много слободнији него пре;“ па вели: „баш овако пажљиво дисциплиновање младежи, могло је и створити онакве моралне погледе у српском животу, који се најбоље огледају у народној песми:

Чини добра за живота,
Поштуј брата старијега,
И тебе ће млади твоји.
У добру се не понеси,
А у злу се не поништи,
На туђе се не лагоми итд.“

Ја не знам кад је поникла ова народна песма и да ли је она производ ондашње „савршене потчињености ученика према својим учитељима и по свршетку школовања,“ али ми се чини, да она нема никакве везе са школским дисциплиновањем, кад школа у правом смислу онда није ни било. Онда долазе Турци, роштво и „рајска батина.“ После ослобођења долазе радници и с оне и с ове стране Саве и Дунава, који раде на просвети народној и утичу на поправку дисциплине и казна у школи. Да је *Змај* први песник — педагог, и да је са својим песмама, које се свуда по Српству певају и декламују, и одушевљавају и старо и младо, „прави просветитељ свеколиког Српства“, то је цела истина. Али ни он, ни оно што је цитирано из „Певаније“ његове („Поздрављам вас, децо српска“, „Дижите школе“, „Опомена“, „Лаж“ и „У бувару“) немају никакве везе с дисциплиновањем и казнама у школи. Кад већ у ове раднике убројава и „највићенијега творца српскога слободоумља и омиљенога љубимца наше омладине Светозара Марковића“, који је написао чланак „Како су нас васпитавали?“, онда би правда захтевала, и ишло би у прилог главној мисли пишчевој, да је споменуо и *Стевана Д. Поповића*, који је од седамдесете године па на овамо одгајао једну читаву генерацију, која је против телесних казни, и који је и као наставник и као чиновник министарства просвете помагао и покојном Матићу на „ублажавању варварства школскога.“ Заслуге М. Ђ. Милићевића за ово изнесене су прилично.

Ето то је садржина ове књижице, коју је писац посветио *Српској Омладини*.

Писац је своје више образовање црпао у Русији, и ово му је прво дело што га је радно по повратку из Русије (ако га није и тамо радно.) За то оно крпчи русизмима и старословенским изразима. И дикција је слаба. Има и израза незгодно или неумесно употребљених и читавих места не-

разумљивих. На пример: „усвојили истоветне дисциплинарне методе, који избављаху учитеља од другог објашњавања“ (Јевреји, стр. 5.); „за успех није ништа нужно осим физичке силе и обичног знања радниковог“ (стр. 8); „код једних страх порађа угњетавање, код других на против — јунаштво“ (стр. 10); „ненавидна глава младих покољења“ (стр. 11); „истучени не само што батинама добија објашњење, него у исто време чини и подвиг“ (стр. 12); „Ко би хтео да потпуно и јасно представи себи, на који је начин чак и материнска нежност могла прећи у душманско тиранисање, тај треба да сам одрасте у средини, у којој односно човечије природе, потпуно влада предрасуда à priori“ (стр. 13); „за буђење ђачке утакмице, био је избор бољих и исправијих ученика називима и дужностима“ (стр. 23); „Исто тако и осуство васпитног подражавања од родитељске и друштвене стране, може да уништи сва племенита напрезања у школском васпитању“ (стр. 66); туш и кичицу за писање“ (стр. 2); „тај ће се ученик претворити у магарца“ (стр. 4); „треба да се опходи с ученицима оштро“ (место озбиљно, стр. 8); „да упућујемо децу на достојни начин рада“ (стр. 10); „да је се Глигорије велики обраћао са малолетним ученицима свога хора, онако исто, као пруски Фридрих Вилхелм са гренадирима своје гарде“ (место опходио или понашао стр. 13); „Овака школска злоупотреба била је са свим очигледна чак и сувременцима“ (стр. 16); „својим суровим обраћањем“ (место понашањем или поступањем стр. 19); „нити их зарађиваху сушарништво“ (стр. 23); „те ће бити нужно молакати њихово расположење“ (стр. 24); „Школска дисциплина беше у крајњем ушатку“ (?) (стр. 27); „да сваки утедај повиче из тачних психолошких закона“ (стр. 29); „да се у својим поступцима не руководе страху, него благим разумљивањем,“ (стр. 30); „према таком лажљивом поступку“ (место: детету кад слаже, стр. 32); „потпомажите његово (детине) поткрепљење“ (стр. 40) и тако даље. Има израза који, и ако су разумљиви, опет су застарели и не-српски, и могу се заменити бољима, као: *покољење, неопходно, унижавајуће, самољубиво, угњетавање, огорчавање, љубопитљивост, нооружан пругом, приљезан, изражавава, ободрава, шоражава, убеђујуће објашњавање, троњавајуће речи, опходити, ишчезнути из школе, лармати, васпостављајући ред, сравнење, учитељствовати, родоначелник* итд.

Језичних и штампарских погрешака има тако много, да ми је било тешко да издвојим једне од других. Ево неколико језичних: *покољење* датира се на (место: од) неколико хиљада година; *несме; метути*; одушевљавао младеж на истину и врлину;

оснива се на интелектуално-моралну надмоћност учитеља над децом; штетити (м. штетовати); треба да влада *неопходним* особинама; одевени у *тогама* (место: у тоге); од *остраг*; од доле; пренешена; оставили у *дужност*; да се зарази од таквих речи, обраћа се *са дететом*, васпитни се рад *садржи* у ругањима, претњама и ударцима; хранење; *вучење уши*; који је седео на *ову скамију*; *астал*; екзекуција; казнили су од 40 до 80 удараца; Славен; *добро* расположење; *помоћу* посластивца; потребе *испуњавати* (место подмиривати); *давајте* му; испуњење; *доприносити штету*; и сјаје код невоспитнога човека (место: у); односи се *к телу*; „Ово се тиче оних случајева, кад он доцкан долази у школу, кад често излази из разреда, или долази у разред сањив и апатичан, деца се овим користе, за то лармају, подижу шум, свађају се и нарушавају ред.“ (Овде је почела друга реченица пре но што се свршила прва). „*Грдити погрдним* речима; *кажњевати*, наду на изправљање (место на поправку); *стрпљење*; а општински суд в. Б. *одлучено је*; *гордио се*“ (место поносио се) итд. У именима: *хоцениус, језуит, шинун, штетизам, поимати, колегиум, акламациом, не пише ј.* У писању речи представа, представник, одсуство одступити, средство, није сталан, јер их час пише са *д* а час без *д*, а више са *д*. Предлог *с* пише *уек са*, не знајући да нам народ никад неће да каже *са* кога, *са* рамена, *са* леђа, *са* астала, *са* очију, *са* Илијом итд. него *с*. А, исто тако, неће да каже: *с* земље, *с* сестром, *с* женом итд.

И ако је писац на крају књиге исправно десетак штампарских погрешака, опет књига кинти њима. Не рачунајући их у језичне, ја сам их забележио преко стотину.

У опште дакле може се рећи, да је књига израђена *алжаво* и површно.

Но, узевши у обзир велику важност предмета о коме говори; узевши у обзир, да је ово овако важно педагошко питање веома мало обрађивано у нашој литератури; да су главне мисли и погледи тачни; да дело неће ићи у руке „омладини“ којој писац посвећује или деци, но учитељима, наставницима самим, који сваки дан имају посла с овим предметом о коме оно говори: мишљења сам, да је врло корисно да га учитељи прочитају, и да га, по томе, министарство може препоручити за књижице основних школа.

Савету

3. августа 1891. год.

В. Градиште

понизан,

Ј. Миодраговић,
професора учитељ. школе

Савет је одлучио: да се ово дело може препоручити за књижнице основних школа.

Г. референту одређено је педесет (50) динара на име хонорара.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 493-ћи

9. октобра 1891. г., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: Мил. Недељковић, Ж. Поповић, Ст. Ловчевић; ванредни чланови: Ж. Милосављевић, Жив. Живановић, Љуб. Јовановић и Дим. Соколовић.

Пословољ: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитан је извештај комисије о квалификацији г. Ивана Весића, свештеника, који гласи:

Главном Просветном Савету

Част нам је одговорити Главном Просветном Савету на писмо од 4. ов. мес., СБр. 77., да смо заједнички прегледали диплому, коју је кијевска духовна академија, 10. јула ове год., Бр. 420, издала г. Ивану Весићу, свештенику, и нашли: да г. Весић, по овој дипломи, има квалификацију за предавача богословских предмета у средњим школама, према чл. 2. закона о професорским испитима за средње школе; јер у дипломи изриком стоји, да је г. Весић *свршио пуни курс наука по закону руских духовних академија („окончилъ въ ней полный, положенный по Уставу, курсъ наукъ“)*.

Част нам је уједно објаснити и примедбу у овој дипломи: г. Весић, по разрешењу руске највише надлежне власти није полагао испит из старог класичког језика (грчког или латинског); а по закону академском, ученици, који сврше курс наука у академији, могу добити службу у руским духовним заводима само онда, ако су положили, поред осталог, и испит из једнога класичког језика.

Дипломе, са оваквом примедбом, донели су раније и неки његови другови, који такође нису полагали испит из класичког језика, или су полагали, па показали недовољан успех, па им је Главни Просветни Савет признао квалификацију за преда-

ваче богословских предмета. Шта више, призната је квалификација и онима, који нису положили овакав испит, какав је положио г. Весић.

Прилози се враћају.

8. октобра, 1891. год.
Београд.

С најодличнијим поштовањем,

Н. Дучић,
архимандрит

Јеврем А. Илић,
професор

Бождар Јовановић,
вероучитељ.

Савет је с 5 против 2 гласа — један није гласао — одлучио: да г. Иван Весић, свештеник, који је свршио духовне науке у Кијеву, има квалификације за предавача богословских предмета у средњим школама и Богословији.

III.

Прочитано је пет писама г. министра просвете и црквених послова од овога и пр. месеца, ПБр.: 10155, 10238, 10256, 15321, и 15506 којима се пита Савет за мишљење о квалификацији г. г. Тихомиља Ђорђевића, Сретена Л. Дожудића, Светислава Ј. Здравковића, Милоша Н. Милошевића и Стевана Матијашића, који су свршили филозофски факултет Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбе ових кандидата, па је нашао:

I. да г. г. Тихомиљ Ђорђевић и Стеван Матијашић, који су свршили историско-филозошки одсек филозофског факултета Велике Школе, имају прописане квалификације за предаваче у средњим школама, и то за науке историјско-филозошке групе.

II. да г. г. Сретен Л. Дожудић, Светислав Ј. Здравковић и Милош Н. Милошевић, који су свршили природно-математички одсек филозофског факултета Велике Школе, имају прописане квалификације за предаваче у средњим школама, и то за групу природно-математичких наука.

IV.

Прочитана су два писма г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. и 5. ов. месеца, ПБр.: 10190 и 15133, којима се пита Савет за мишљење о квалификацији г. г. Светислава К. Матића и Драгољуба С. Поповића, који су се школовали на страним универзитетима.

Савет је одлучно : да се умоди г. Ђ. Козарац, да прегледа и оцени документе ових кандидата и да реферује Савету о њиховим квалификацијама.

V.

Прочитан је реферат г. Јеврема А. Илића, професора, о рукопису „Упуство за црквено проповедништво (Омилитика), по Таворову и др. ауторима“ саставио г. Светолик П. Ранковић, наставник крагујевачке гимназије.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету.

По одлуци Главног Просветног Савета од 9. јануара ове год., СБр. 1, прегледао сам „Упуство за црквено проповедништво“, које је по Таворову и др. ауторима саставио г. Светолик Ранковић, професор Богословије, за потребу ученика Богословије, и част ми је поднети овај извештај.

„Упуство за црквено проповедништво“ израђено је по истом плану, по коме је израђено и „Руководство к њерковному собесејдованију или Гомилетика — Протојеремъ Н. Таворова“, — а ово је уџбеник, по коме се у руским богословијама предаје црквено проповедништво. План овај обухватио је све што треба да дође у овај предмет.

Што се изради тиче, „Упуство“ је у главноме копија поменути књиге проте Таворова. Ја сам сравнио оба дела, и нашао сам, да је „Упуство“ рађено по „Руководству“, т. ј. руском уџбенику, и да је главна разлика између „Упуста“ и руског уџбеника у том, што су поједини одломци у „Упуству“ краћи, а у руској књизи дужи; што су неки примери у „Упуству“ из српског црквеног проповедништва, а у „Руководству“ из руског, и што је „Упуство“ местимце рађено и по другим ауторима. Ова последња околност објашњава неке недоследности у „Упуству“, које сам у рукопису обележио, и од којих љу примера ради навести ове :

На стр. 17. у рукопису вели се, да догма увек мора да буде језгра црквене беседе; а на стр. 80. замера се руском проповедништву, што је у њему јако заступљена догматика, и због овога догматизма, назива се руско проповедништво „сувопарним“.

На стр. 100. вели се, да импровизија није потребна свештенику и одсудио се војује против импровизиације; а на стр. 113 износи се велика потреба, да сваки свештеник буде импровизатор.

На стр. 110. вели се, да се ни најбољи класични проповедници црквени нису служили импровизиацијом; а на стр. 116. вели се, да су састави

класичних проповедника већином импровизирани, и т. д.

У скраћивању пак појединих места из руског уџбеника, поред осталог, скраћени су и примери, који, по мом мишљењу, не могу бити скраћивани. Тако на пр. на 63. стр. износи се пример беседе, којом се тумачи Јеванђеље од Марка о чуду Христовом са седам хлебова; па у место да се изнесе цела беседа, као што је изнета у руском уџбенику, „Упуство“ износи само половину беседе, а за даље вели, да „зависи од способности и дара самог проповедника.“ Дар, без сумње, игра највећу улогу у проповедништву; али примери, који се износе ученицима као образци за састављање беседа, и у којима се огледа оно, што је правилима прописано, треба да буду у целини представљени.

На неким местима „Упуство“ има и додатака, којих нема у руском уџбенику; али поред оних додатака, који с хвалом могу заузети место у школској књизи, има и таквих, који по мом мишљењу не би требали да остану. Тако на пр. на стр. 78 говори се о некој „проповедничкој народности“, као својству добре проповеди, и томе је дато прилично места у рукопису; и ако је раније на стр. 32. већ речено, да беседник треба да буди и патриотизам у слушаца. На стр. 98. говори се о учењу беседа на памет; па се после то понавља и на стр. 107. — У ове излишне додатке спадају и неки изрази, као на стр. 88: „Опширност проповеди не годи нашем (српском) народу због *горекости темперамента* његова.“ На стр. 102. вели се за неке проповеднике, да су „своје човечанско достојанство и збиљу изменили на тако звано *млаћење*“ На стр. 120. саветује се усиљени душевни рад, да не би импровизиација постала *празно мушање*“ и т. д.

Што се пак језика тиче, има у „Упуству“ на неким местима неправилних облика, као на пр. *падшег човечанства* (стр. 20); „састав тројаважућ“ (стр. 84) и т. д. Има и нетачних израза, који се не могу разумети, док се не сравне са оригиналом, и по којима би се, без овога сравњења, могла приписати писцу повреда хришћанске православне науке. Тако на пр. на стр. 18 вели се, да је у символу вере *основ* за догматичне предмете; а у руском уџбенику каже се, да је символ вере „*указатељ догматическихъ предметовъ*“. На стр. 12. у „Упуству“ стоји: „Свето Писмо или све *каноничне* књиге“, а у руској књизи вели се: „Св. писаніе или совокупность *священныѣхъ* книгъ“ и т. д. Исто тако има доста нејасности у „Упуству“, нарочито у дефиницијама.

Али поред свега тога, мишљења сам, да се „Упуство“ г. Ранковића, с погледом на потребу овакве књиге и на велики уложени труд око израђивања онога, што је добро у овој књизи, може примити за школску књигу, кад г. писац исправи свој рукопис по горњим примедбама на местима, која су у рукопису обележена, и која нису могла у целини овде бити поменута.

28. септембра 1891. г.

Београд.

С одличним поштовањем,

Јеврем А. Илић,
професор П. беогр. гимн.

За овим је прочитан реферат г. Јеврема Бовића, професора Богословије, о истој рукопису, који гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет изводео је упутити ми на оцену дело:

„Упуство за црквено проповедништво. (Омилитика). По Таворову и др. ауторима саставно Светолик П. Ранковић, наставник крагујевачке гимназије 1890.“

Писац у предговору каже: „Ми смо се старали да прерадимо Омилитику Таворова тако, да она може потпуно одговорити сувременим научним и практичним захтевима“. Према руској критици о делу Таворова, писац вели, да је своје „Упуство“ исправио и допунио, но не каже, које је године омилитика Таворова, којом се он служио, штампана.

Овакви радови морају се оцењивати, срањујући са оригиналом. Ја сам једну омилитику Таворова од 1861. год. имао при руци, јер без ње не бих могао „Упуство“ оценити, или бих исто као оригинално дело ценио; само, на жалост, не знам, да ли се писац тим, или каквим новијим, издањем служио.

Ја сам дело прегледао.

Признајем, да је писац уложио труд у ово дело и тим показао вољу к раду. Ово је за похвалу.

Система у омилитици Таворова много је боља и, што је главно, тачнија, него у „Упуству“ г. Ранковића. Код Таворова деоба је тачно одређена до најмањих ситница, а то је за уџбеник веома важно. Код г. Ранковића деоба је, да не речем збркана, али веома неодређена.

Г. Ранковић своје „Упуство“ поделио је на шест главних делова, — један део више (о импробизацији), него код Таворова. Сваки овај део (у „Упуству“) има своје подраздељке. Ти подраздељци нису означени никаквим бројевима, да би се ред знао, као што је то код Таворова, а и иначе у свима добрим уџбеницима, те да се може главнији и већи део од мањег и спореднијег разликовати и знати ред. Код г. Ранковића само се међу наслови и иде се даље тако, да и онај који зна предмет, муку има док се оријентира.

У „Упуству“ дефиниције су веома слабе, нејасне и замршене, — много су изостале од дефиниција у омилитици Таворова.

На првој страни „Упуства“ под насловом: „Појам о црквеном проповедништву“, стоји написано:

„Под именом црквеног проповедништва разуме се пастирска реч или разговор о слову божијем, па ма у каквом виду и ма пред ким она била исказана“.

На истој страни под насловом: „Појам о хришћанској проповеди“, написано је:

„Под именом хришћанске проповеди разуме се јаван пастирски говор, пред слушаоцима, о науци Христа Спаситеља.“

Из ове две дефиниције не може се дознати (научити) ни шта је „проповедништво“, ни шта је „проповед.“

У омилитици Таворова §. 1. стоји:

„Подъ именемъ церковнаго собесѣдованія разумѣтся пастирское проповѣданіе народу слова Божія.“

У §. 3. изложен је јасан појам о „проповѣди.“ — Код Таворова је лепо казано и шта је „собесѣдованіе“ и шта је „проповѣдъ.“

У „Упуству“ на стр. 8. под насловом: *садржај омилитике* изложена је деоба омилитике! То није правилно нити доследно. *Деоба исцрпљује обим, но не одређује садржај.*

На стр. 78. под насловом: *народност у проповеди*, није ни приближно казано, шта се имало и шта је требало да се каже. Ученик ће толико исто знати, пошто прочита о „народности у проповеди“, колико и пре прочитања што је знао.

У „Упуству“ таквих примера има много; издавање је у опште нејасно и замршено.

У „Упуству“ сама суштина предмета није потпуно и јасно схваћена. Има погрешака тако крупних, које човек не зна чим и како да објасни. На

стр. 19., говорећи о догматима, који су у символу вере, каже се: „зна се, да неки хришћански догмати нису јасно исказани у символу, а неки се и не помињу у њему, *ниги се могу из њега извести*“?!

Мало ниже каже се: „догмати о светитељима, о иконама, о моштима, о спомињању мртвих итд.; ови догмати, осим последњег, *немају везе са Символом вере*“!! — То није истина; то је веома груба погрешка, која се не може ничим правдати. У православној хришћ. цркви *нема ни једног догмата, који не стоји у врло тесној и битној вези са символом вере*. Јер кад те везе не би било, символ би изгубио своју важност; он би престао бити символом вере. О томе се може сваки уверити не само из догматике, него и из обичног катихизиса.

Стр. 21. под „а) Због тога, што су већином сви догмати такве истине, које се нашим ограниченим разумом тешко постижу, оне се не могу објашњавати разумом; сваки је догмат—вера хришћанска, па с тога се сваки мора вером и објашњавати“! То је збркано и нема смисла. Хришћански догмати јесу тајне (истине); оне се не могу разумети, иначе би оне престале бити тајне и постале обично знање, а у „Упуству“ се каже: „тешко се постижу“! Према „Упуству“, дакле, тајне истине догмата, ма и тешко, ипак се постижу! Ово је до сад у богословској науци било непознато; тајне истине догмата сматраде су се непостижне. Каже се: „*не могу се објашњавати разумом,*“ него чиме?!... Ово је са свим неумесно и лакоумно речено. Вером се примају тајне, разумом се *доказују и објашњавају потребе њихове*. За тим се продужава: „главно је при излагању догмата, да проповедник свој предмет што тачније изложи или преда, и да најјасније објасни црквено учење о њему, а за друго се не мора много старати“! Да не буде обратно?!

Црква је одредила и објаснила све догмате, и само их треба слушаоцима у том смислу јасно представити, па се свом силом старати, да их слушаоци приме и усвоје, и по њима свој живот, рад и владање удешавају, — да делом докажу да су у смислу јеванђелском Хришћани, а не: „а за друго се“ (т. ј. усвајање) „не мора много старати“!

Стр. 22. „б). У осталом, у неким случајевима не могу се искључити докази по разуму, јер има и таквих истина, које су бар сагласне са законима мишљења и за које су овакви докази умесни и корисни“!!! — „*Које су бар сагласне са законима мишљења*“! Ово је сувише грубо и незналачки речено и то у једном удбенику!!

Пространство и време јесу такве величине, које, по самој природи својој, прелазе сваке одређене границе. Ја не могу представити (замислити)

највеће пространство, које не би било окружено са још већим пространством. Тако исто, ја не могу замислити најмање пространство, које не би у себи закључавало још мање пространство. Из тога слеђује: *нема ни највећег, ни најмањег пространства*. Прво се увек може увећавати, и друго смањивати. То се исто може рећи и о времену. То су истине природно-математичке.

Па јесу ли те истине „бар сагласне са законима мишљења“?!

У колико их ум људски може разумети, оне су сагласне, а оно што ум не разуме, он ће се увек трудити, да дозна и разуме. То исто важи и за истине (тајне) догматске. Умом ће се оне вечно доказивати, а према потреби духа човековог, вером примати. Умни се, дакле, докази из области наука богословских не могу никад искључивати, нити се искључују.

Стр. 28. „У опште, при изјашњавању богослужења мора се свагда имати у виду морални циљ, који ће првенствовати над свима осталим, догматичним историским и симболичким“. Сравни 17. и 18. стр. „Упуства.“

Дакле, морални је „циљ“ више догматичног, и то при изјашњавању богослужења! (Да је тако, онда би се звао моралослужење). Из тога слеђује: морал је више догмата?! Ово се у православној цркви до сад није признавало, него су се догмати сматрали *највиши, они првенствују*, па ваљда ће тако и од сад остати.

То претпостављање морала догмату—тако је, као кад би се у Психологији говор (језик) претпостављао уму, и ум из говора изводно, т. ј. кад би се тврдило: човек је разуман за то, што има језик.

У излагању саставних делова „слова“ (стр. 48. — 59.) није ништа ни поменуто о контексту, а зна се, да је контекст у слову један од врло важних и битних делова његових; јер он потврђује другим наводима (истинама) из св. писма оно, што је у тексту, предложењу, или иначе у слову казано. Правила о контексту не могу да се изоставе ни у каком случају.

Стр. 102. Говорећи „О општем положају проповедника на катедри,“ каже се: „...јер и ако се случајно (!) зна за неке грехе пастиреве у његовом животу, ипак се као претпоставља (!) да се он са оним свештеничким одежама обукао у светост, правду и истину и да је, бар (!) за то време, одбацио од себе све што је земаљско“?! Овако што — опште не сме се казати, а тим још мање у једном удбенику, намењеном младићима.

Грех је зло. Зло се никад ником ни под каквим условима не може и не сме допуштати и одобра-

вати, а најмање једном свештенику — проповеднику науке Христове.

У омилитици Таворова „изслѣдование“ — које не значи „излагање“, као што је у „Упуству“ преведено (речено), него *ислѣђење*, а то је различно од излагања — обухвата од §. 72. до §. 96., скоро два штампана табака (15 листова). У „Упуству“ „излагање“ (стр. 56.) сувише је скраћено. Оно не обухвата ни пуну једну четвртину рукописног табака! *Ислѣђење* („излагање“) јесте главни део слова. Ту су у „Упуству“ и изостали: контекст, аналогија, паралеле и т. д. Таквих скраћења у „Упуству“ има много.

Међу тим у „Упуству“ за импровизацију прави се особити шести део, који обухвата скоро пуна четири рукописна табака. Све што је било потребно казати о импровизацији, то је могло на једном табаку стати; остало је све сувишно.

Стр. 79—80. под насловом: „Битне особине српске црквене проповеди“ има много несугласица. У „Упуству“, између осталог, каже се: немачки проповедници „у место излагања самога дела, предају се сувишним религиозним осећајима.“

А на стр. 76. под: „услови за религиозност“, каже се: „Проповед хришћанска биће религиозна онда, кад у свему буде израз св. писма, т. ј. кад у њој као и у св. писму буде све *свего, истинито и спасоносно*“!

Права религиозност у црквеној проповеди, као и што се каже (на стр. 76.), не може бити никад сувишна, па ма и у осећајима.

За руску проповед (стр. 80.) каже се: „сувопарна“ је. „Из сваког њиховог (руског) реда сувише излази пред очи догматика (?!), док наше (српске) прости проповеди дншу животом (живошћу) и топлим религиозним осећајима.“

А на стр. 17 — 18. каже се: „... без сумње, они (т. ј. догмати) морају састављати језгру црквене беседе. Према томе проповед, која нема у својој основи догмат, или која ни мало не стоји у вези са њим, *није хришћанска проповед*, већ обичан говор природнога ума, па ма он био пун моралних правила. Може се чак рећи, да није тако нужна проповед морална, као што је неопходна проповед догматична, јер сваки догмат, ма који био, при самом његовом тумачењу, даје довољно материјала за црквено-моралну поуку.“

То су све саме контрадикције и замршености. Сад догмат сувише излази пред очи, сад догмати треба да сачињавају језгру проповеди, јер у противном случају није проповед црквена, него говор

природног ума. Сад морални циљ ставља се више (првенствује) догматског; сад проповед морална није тако нужна, као што је неопходна проповед догматична!!

На стр. 98. и 107. говори се једно исто, — о учењу проповеди на памет. „Кад је проповедник саставио поуку (каже се на стр. 107.), треба неколико пута да је гласно прочита, да се удуби у смисао сваког њеног дела, па после да је добро научи на памет. Тако научену на памет беседу треба да произноси гласно сам све дотле, док не буде са својим произношајем потпуно задовољан. Тек тада може се усудити да је произнесе у цркви пред народом.“

На стр. 112. говори се са свим обрнуто, т. ј. да се не учи „дословно“, јер „при дословном понављању написане проповеди, она мора много изгубити од своје живости и постати више или мање хладном, званичном“!

На стр. 109. одређује се појам о импровизацији. Даровити људи, који могу без сваке претходне спреме говорити „дивне“ беседе, називају се импровизатори.

„Према томе, каже се даље, под именом проповедничке импровизације разуме се проповедничка реч, коју он говори без и какве претходне спреме и без претходног размисљања о њеном предмету. Но за такав начин беседништва, хришћански проповедници ретко кад, или готово никад, немају нужде. Само неки нарочити случајеви могу дати повода проповеднику, да се обраћа својој пастви са формалном беседом (?) или поуком, али таки су случајеви пре свега одвећ ретки (?) и не могу бити тако изненадни, да не оставе ни пола часа времена проповеднику на размисљање о ономе, шта треба да каже својим слушаоцима.“

Дакле, за импровизацију хришћански проповедници *ретко кад, или готово никад немају нужде*. За тим се без сваке логичке везе прелази на *формалну беседу*, те се и за њу каже: само неки нарочити, изненадни случајеви могу дати повода проповеднику, да се обраћа својој пастви са формалном беседом, али такви су случајеви *одвећ ретки ?!* Из тога, дакле следује: проповедници готово никад немају нужде говорити импровизације, а формалне беседе су одвећ ретко кад!

Стр. 118. „г) најзад долази права импровизација, кад се ништа не пише већ се изабере предмет за поуку, па се о њему размисља дотле, док се у памети не састави цео план поуке са општим начртом сваког његовог дела. У овом је случају нај-

обичнија једна погрешка, од које се треба добро чувати, а та је — претходно састављање у памети самих фраза и обрта речи, јер кад за тим наступим импровизираће оне ће бити велика сметња проповеднику?! А може ли се без обрта речи саставити општи план?...

На стр. 123—4. „Упуство“ се завршује упуством: „И у опште (и у опште!) импровизација никад не треба да искључује претходну писмену припрему, без које се нису јављали на црквену катедру ни највештији проповедници.“

То су контрадикције.

Има још врло много погрешака, које ја нити имам времена, нити је потребно да наводим, јер би то веома далеко отишло. Из тога, што сам поменуо, мислим, довољно је, да се предмет може правилно оценити.

Интерпункција је у „Упуству“, може се рећи, правилна. Ну има неких ситних погрешака у језику и правопису:

На стр. 1, 21. написано је: „огласителна“ (проповед) а требало би: *огласна*. Стр. 6, 89, 107. написано је: „срество“, а требало би: *средство*. Стр. 30, 35, написано је: „спомоћни“ (предмети), а требало би: *помоћни*. Стр. 33, 48, и т. д. написано је: „характер“ (то је по грчком изговору), а треба:

карактер, но има по где-где написано и: *карактер*. Реч (веза) „ишак“ свуд је одвојена: „и пак“, стр. 17, 29, 35, и т. д., а треба да се не одваја. Тако исто реч: „ишак“ одвојено је написана: „ишак“, стр. 109. Стр. 114. „упражњавање“ а мислим требало би: „вежбање.“ Стр. 120. „следбеност“, а требало би: *доследност*, и т. д.

Услед великих погрешака у излагању саме суштине предмета, веома многих нејасних места, контрадикција и замршених дефиниција: нисам мишљења, да се овај предмет — овакав какав је сад — за уџбеник прими.

1. маја, 1891. год.
Београд.

Јевр. Војовић,
професор Богословије.

Савет је одлучио: да се дело, овакво какво је, не може примити, докле га писац не би поправио по примедбама г. г. референта и по ново поднео Савету на оцену.

Г. г. референта одређен је хонорар: свакоме по четрдесет (40) динара.

С овим је свршен овај састанак.

НАУКА И НАСТАВА

ФАБРИКАЦИЈА СОДЕ¹⁾

по др. Вагнеру и др. Фишеру

Изradio

Милутин Витковић,

професор

Пре но што бих прешао на описивање саме фабрикације, рећи ћу неколико речи о

¹⁾ Рад за професорски испит.

соди: а). као хемиском једињењу, б). као минералној врсти, и в.) као хемиско-технолошком предмету.

а). Сода, као хемиско једињење сматрана, јесте неутрални карбонат елемента и алкалног метала натријума, чија је хемиска формула: $\text{Na}_2\text{CO}_3 + 10\text{H}_2\text{O}$ — кристална сода, или $\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{O}$ на 80°C — калцинирана сода, дакле је неутрална натријумова сода мета угљене киселине са 10 или једним молекулом кристалне воде. Оваква сода јесте вештачки производ хемиско-технолошких операција; с тога је она предмет хемиске технологије.

Поред ове вештачки добивене соде, постоје још две врсте, које се у природи налазе слободно изоловане или механички депоноване. Ово су две минералашке врсте, а познате под именом:

Термонатрит, чија је хемиска формула: $\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{O}$; кристалише ромбично а налази се растворена у маленом сланом језеру: у дољи Lagunilla, у области „Нова Гранада“, држави Колумбији у јужној Америци; у Египту на пређашњем рукавцу Ниловом, у западном делу делте; *Трона* (отуда: На-трон), чија је хемиска формула: $2\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{CO}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$ или $\text{Na}_4\text{H}_2\text{C}_3\text{O}_9 + 3\text{H}_2\text{O}$, а налази се у Сукени недалеко од Фецана; у натронским египатским језерима, где и термонатрит, а и у Низаму у Источној Индији. Прва врста зове се у трговини, као и у месту где се налази: „Урао“, а друга: „египатски трона“. Разни варијетети ових врста налазе се у минералним водама, растворени, као кристална навлака на стенама или у летње доба, по мочарима у местима: Карлсбаду; Бурчајду код Ахена; у Виши-ју у Францеској; Гејзеру на Исланду; код Билина у Чешкој; у провинцији Мунио, краљевине Борну; у равницама поред „Касписког“ и „Црног мора“; у Калифорнији (Owen Lake); у Wyoming-у; у Мексици; у Маџарској и т. д. Осим тога ови се варијетети налазе као главни састојак пепела многих приморских или језерских биљака: *Fucus*-а; *Stactice*; *Salsola*; *Atriplex*; *Chenopodium*; *Mesembryanthemum*; *Salicornia*.

Ове напомене о врстама и варијететима излажем с тога, што су врло важне за историју содне фабрикации, а уз то ћу да наведем још мишљење природњака, о постанку природне соде, у сланим водама, особито језерима, где се налази растворена. Тако једни мисле, да натријум-хлорид, под утицајем калцијум. — или магнезијум-карбоната, прелази у натријум-карбонат; други мисле, да се натријум-сулфат, под утицајем органских тела, редукује до натријум сулфида, а овај, под утицајем у води раствореног диоксида, прелази прво у кисели а за тим на летњој жези у неутрални натријум-карбонат. — Мени се чини, да бих ово друго мишљење могао усвојити, јер ма да су оба могућна, друго је и вештачки остварено, у Лебланковој методи, с неким малим разликама.

Фабрикација соде.

Кратка историја содне фабрикации. У прво се доба добивала сода из натронских египатских језера. Доцније се развила друга метода добивања соде из пепела приморских биљака. Од ових су метода неке задржате и данас. Те су методе примитивне, и ја ћу их у кратко да изложим.

I. *Добивање соде из биљног пепела.* Фукуси, који расту на морским обалама: Нормандије, Бретање, западним обалама великобританским, Шкотске, Ирске, оркенејских острва (Церзеју), као: *Fucus serratus*; *F. nodosus*; *Laminaria digitata*; *Zostera marina* и т. д., покосе се за време морске осеке и изнесу на суво. Ту се дену у пластове и суше. Сем фукуса знатни су и ови родови, који не расту на обалама, но се нарочито обделавају: *Salicornia annua* с Нарбоне; *Salicornia europea*; *Salsola Kali*, *Stactice limonium*, *Atriplex portulacoides* између Aigues mortes-а и Frontignana; *Salsola soda* на шпанским обалама. Ове се биљке обделавају нарочито, па се, по истурању семена, покосе и здену у пластове.

И из фукуса и из поменутих родова биљака добива се сода, на исти начин: ископају се рупе у земљи, у те се рупе стрпају по неколико вила осушене траве, па се то тако вешто потпали, да сагоревање буде потпуно. За тим се озго непрестано убацује све више траве, што се ватра више разгорева. При овоме сагоревању подиже се температура тако високо, да се пепео разлије, па кад се сагоревање доврши и пепео охлади, остаје у руни згураста „мрко-зеленкаста маса“. Ова се стопљена маса ломи у комађе, које је у индустрији познато под именом: *сирова сода* или *содни пепео*. Ова се сирова сода искувава, у казанима, до концентровања, па се из ње одвоје ситни кристалићи соде. Овако добивена сода, поред соде добивене из сланих вода, била је једина у индустрији позната, све до француске револуције, и њоме су се задовољавале све потребе. Данас се та сода употребљава у самим местима, где се и израђује; важније су врсте: 1.) *Барила* из Аликанте, Малаге, Картагине, Канарских острва; садржи 25—30% соде. 2.) *Саликор* с Нарбоне; садржи 14% соде. 3.) *Бланкет* са Aigues mortes-а; садржи 3—8%; и 4.) *Араксес* из Јерменске, округа Шарус-а, висоравни Араксес; по вредности наблизу бланкетској соди; доста

често употребљена. Сем ових мање важне су врсте: *Варег* или *Танг*; *Кели*, које су за фабрикацију јода врло важне, и најзад *сода из шећерне репе*. Египатска природна сода „Трона” употребљава се за грађење лажног бисера у Венецији. Американска сода „Урао” кристалише, за време летње жеге, на дну језера, одакле је гњурци ваде, често с опасношћу живота.

II. Слично проналаску фабрикационе методе за добивање шећера, из шећерне репе, услед Наполеонове забране увоза колонијалног шећера у Европу, пронађена је и хемиско-технолошка метода за *фабрикавање соде из натријум-хлорида*, тога тако богато распрострањеног једињења по површини наше земље, у виду стене, где саставља читаве брегове, а поред тога у неограниченој количини раствореног у морској и сланим водама. — Мала количина содног пепела у Француској није могла да подмири знатну употребу соде у домаћој француској индустрији, те су француски индустријалци махом увозили соду са стране, и то искључиво из Шпаније. Услед овога је неколико милиона франака, тако рећи, избацивано из Француске у Шпанију. Овај је факат учинио, да економно стање Француске дође у неку зависност од Шпаније. За економном зависношћу природно следује политичка, а то је јако узнемиривало француске финансијере и државнике, те ови преко париске академије наука обећају врло богату награду ономе, који би пронашао фабрикациону методу, по којој би се сода добивала јефтино, а добро, и то из натријум-хлорида. Ма да су многи француски хемичари свом својом енергијом запели, да својим проналаском добију овако примамљиву награду, ипак тај покушај испаде на лихо. Опет је Француска издавала 20—30 милиона у Шпанију. Тек кад, услед историјског прелома у државном животу Француске, наступи француска револуција, би од једном забрањен увоз соде из Шпаније у Француску. Услед ове забране, пошто је сва домаћа поташа употребљавана одмах за справљање шалитре и барута, почеше како хемичари тако и фабриканти да размишљају о средствима и начинима, по којима би се сода могла добивати из натријум-хлорида, те би се тај проналазак применио зар и на добивање поташе из калијум-хлорида.

Добротворни одбор изда декрет 1793. год., да му се најтачније поднесу пројекти о начину, по коме би се сода добивала из натријум-хлорида, и то од стране свију содних фабрика. Тада се из средине француског народа подиже један индустријалски див, на углед и понос, како свога еснафа, тако и своје отаџбине, који међу првима поднесе један пројекат, који одређена комисија огласи, у оно време, као најјекономнији и најподеснији, а по коме се и данас још добива највећа количина соде, као производат хемиско-технолошких операција. Тај див а до тада скромни фабричар беше *Лебланк*, по коме се тај метод и назива *Лебланкова метода за добивање соде*. Овај ћу метод сада да изложим у поједин стима, али пре него што то учиним, треба да поменем и најновије хемиско-технолошке начине, по којима се добива сода из натријум-хлорида, а то је: *амонијачна операција, метода или процес*.

I. Лебланков начин

1. Теорија.

Било је више различних мишљења о хемиској реакцији, по којој би се тумачио постанак соде из натријум-сулфата, под утицајем калцијум-карбоната, а по Лебланковом методу. Ја ћу овде да их у кратко изложим, јер су она карактеристична по ступњима, преко којих се најзад дошло до највероватније хемиске реакције. *Dumas* је објаснио, да се при жарењу смеше сулфата натријумовог, калцијум-карбоната и угљена, угљеник, на рачун кисеоника сулфатовог, оксидише до угљен-диоксида, т.ј. да угљеник, редукујући сулфат, прелази у угљен-диоксид, те постаје натријум-сулфид, који под утицајем калцијум-карбоната с овим хемијски ступа у измену, претварајући се у карбонат, и калцијум-карбонат прелази у калцијум-окси-сулфид. При томе одилази један део угљен-диоксида, што све бива по једначинама: а). $\text{Na}_2\text{SO}_4 + 2\text{C} = \text{Na}_2\text{S} + 2\text{CO}_2$; б). $2\text{Na}_2\text{S} + 3\text{CaCO}_3 = 2\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{CaO} + 2\text{CaS} + \text{CO}_2$. — *Unger*, с којим се слаже и *E. Корр*, мисли да, пошто се образовао натријум-сулфид, калцијум-карбонат губи угљен-диоксид, па остаје смеша калцијум-хидрата, натријум-сулфида и угљена, која, по свршеном хемизму, даје калцијум-сулфид (окси) и натријум-хидрат. Натријум-хидрат,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

примајући угљен-диоксид, који постаје сагоревањем угља, прелази у натријум-карбонат. Ово је гледиште најприближније истини, али није потребно, да се узме присуство калцијум-окси-сулфида, те да се објасни зашто калцијум-сулфид не утиче на натријум-карбонат, јер је калцијум-сулфид врло незнатно у води растворен (12,500 делова воде растварају на 126° само 1 део калцијум-сулфида). Сувишак креча, који је употребљив у пракси и несумњиво повољно утиче на чистоћу производа, потпуно се објашњава тим, што креч, као чврсто тело а и нетопљиво, само у неколико, и то доста непотпуно дејствује у кашастој маси стопљене (никад течне) соде. Ј. Kolb сматра вишак креча, као накнаду за то, што грубљи делови жарене смеше и не доспевају до дејства, а то тврђење потпомаже својим опитима.

За време процеса образовања соде у содним пећима прелази угљеник само у угљен-диоксид, и то : $5 \text{ Na}_2 \text{ SO}_4 + 10 \text{ C} = 5 \text{ Na}_2 \text{ S} + 10 \text{ CO}_2$; $5 \text{ Na}_2 \text{ S} + 7 \text{ Ca CO}_3 = 5 \text{ Na}_2 \text{ CO}_3 + 5 \text{ Ca S} + 2 \text{ Ca O} + 2 \text{ CO}_2$.

И ако је Угерово мишљење најприближније истини, ђпет нам се намеће питање, од куда је угљен-моноксид, који се при овој процесу јавља, а који фабрикантима служи као сигуран знак, ако је температура довољно висока, да је главни процес довршен? Да се из стопљене содне масе развије угљен-моноксид, види се по томе, што он сагорева с плаветним пламеном, а присуство се његово поред тога може да докаже по методама аналитичне хемије. Па зашто поред свега тог он није ушао у горње једначине? Ево зашто: угљен-моноксид не постаје приликом редукције сулфата, но је он продукт секундарног процеса, који се дешава на вишој температури, но што је редукција сулфата; с тога није ни ушао у горње једначине. Према овој процесу образовања соде имају три стадије; прво наступа реакција: $\text{Na}_2 \text{ SO}_4 + 2 \text{ C} = \text{Na}_2 \text{ S} + 2 \text{ CO}_2$ — дакле редукција сулфата; за тим наступа хемиска измена између Na S и калцијум-карбоната: $\text{Na}_2 \text{ S} + \text{Ca CO}_3 = \text{Na}_2 \text{ CO}_3 + \text{Ca S}$, и најзад наступа редукција сувишног калцијум-карбоната: $2 \text{ Ca CO}_3 + 2 \text{ C} = 2 \text{ Ca O} + 4 \text{ CO}$. При концентровању и искувавању постаје натријум-хидрат под утицајем гашенога креча. По теорији на 100 делова сулфата треба 20 делова угљеника. Сувишак угљеника (40

— 75 %) користи двојак: једном, што за време операције, услед интимног мешања, један део угљен-диоксида редукује у угљен-моноксид, а други пут с тога, што тај сувишак баш чини услугу, да се може јасно да одреди тренутак, кад је реакција потпуно довршена, па да се стопљена маса уклони из пећне топлоте, т. ј. време, кад треба масу извући из пећи, лежи између оног часа, кад се почне да развија угљен-моноксид и кад овај престаје да се развија. — Овако тачно протумачише процес својим испитивањима *Gossage u Scheurer-Kestner*. — Цео је процес дакле: $\text{Na Cl} + \text{H}_2 \text{ SO}_4 = \text{Na HSO}_4 + \text{HCl}$; $\text{Na H SO}_4 + \text{Na Cl} = \text{Na}_2 \text{ SO}_4 + \text{H Cl}$; $\text{Na}_2 \text{ SO}_4 + 2 \text{ C} = \text{Na}_2 \text{ S} + 2 \text{ CO}_2$; $\text{Na}_2 \text{ S} + \text{Ca CO}_3 = \text{Na}_2 \text{ CO}_3 + \text{Ca S}$; $2 \text{ Ca CO}_3 + 2 \text{ C} = 2 \text{ Ca O} + 4 \text{ CO}$. —

2. Операција.

Процес Лебланкове содне фабрикације дели се данас на:

а.) Произвођење натријум-сулфата (salt-sake) из натријум-хлорида, а помоћу сумпорне киселине, сумпор-диоксида и топлот ваздуха, или из натријум-хлорида и металних сулфида или, најзад, помоћу извесних сулфата (Кизерита и т. д.). —

б.) Претварање сулфата у сирову соду, и то у содним пећима, помоћу смеше креча и сите угљене. —

в.) Прерађивање сирове у чисту соду (или натријум-хидрат), искувавањем и концентровањем раствора. —

г.) Поновно добивање сумпора из содних остатака (регенерација сумпора). —

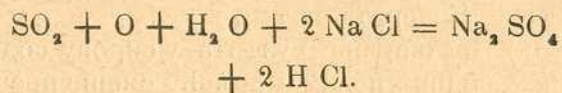
а.) Произвођење натријум-сулфата

За произвођење натријум-сулфата има неколико различних метода, ну они се могу свести на два. Пошто је сирови материјал натријум-хлорид, то се, да бисмо добили сулфат, може на њ дејствовати: а) сумпорном киселином или, што је готово исто, сумпор-диоксидом, б.) воденом паром и атмосферским ваздухом, resp. кисеоником, и в.) извесним сулфатима.

Ова два различна процеса представљају нам и горе поменути два различна метода. Ја ћу да наведем прву реакцију, основану на овој једначини: $\text{Na Cl} + \text{H}_2 \text{ SO}_4 = \text{Na H SO}_4 + \text{HCl}$; $\text{Na H SO}_4 + \text{Na Cl} = \text{Na}_2 \text{ SO}_4 +$

Н Cl. Да се ова реакција преобрати у фабрички метод, рађено је из одавна. Многи су се тиме бавили, па су и многи методи остварени, од којих је један савршенији од другога, према напретку механике и хемије. Главно је код свију тих фабричких метода, да се сђна киселина, која се овде гради као споредан продукт, задржи било као слободна, било као везана, у деловима фабричке зграде; да не изађе ван ове у атмосферу, па да нашкоди својим познатим дејством околини, а поред тога да се добије што јевтинији и што бољи сулфат. Да поменем сад раднике, који су засновали фабричне методе. Ти су радници: *Gossage* (1836); *Gamble* (1839); *Jones* и *Walsh*; *Mactear* (1880); *Hargreaves* и *Robinson* и т. д. Мој је избор пао на метод *Hargreaves*-а и *Robinson*-а, те ћу да га опишем у кратко.

Фабрикација сулфата по Hargreaves-у и Robinson-у. Овај је начин познат од 1872. год., и примењен у неколико енглеских фабрика у великом. Он је заснован на непосредном утицају сумпор-диоксида (добивеног пржењем пиритâ), ваздушног кисеоника и водене паре на натријум-хлорид, а по једначини:

Грудве натријум-хлорида дају најповољније резултате, ако су справљене од финог праха. Оне се овако граде: фино спрашени натријум-хлорид овлажи се и осуши; услед тога добије облик погаче, која се изломи у комадиће, од прилике 0,038^m пречника. Ако се при томе дода води нешто мало сулфата, комадићи су чвршћи па и подеснији. Добивени комадићи соли међу се на гвоздену решетку, при дну цилиндричних камера, од несажижљивог материјала. Комадићи се ту изложе топлоти првеног усијања и смеши од две запремине сумпор-диоксида, две запремине водене паре, и толико ваздуха, да његов кисеоник испуњава управо једну запремину. Гасна смеша улази испод гвоздене решетке; услед реакционе топлоте порасте температура толико, да сђна киселина врло топла одилази у конденсаторе, где је вода апсорбује. Рад је континуиран, јер се једновремено употребљавају осам цилиндара. Конденсатори су четвороугаоне куле, високе 12

до 14^m, унутрашњост им је пространа 1,6□^m; сазиране су од неотесаног камена, који не нагриза сђна киселина, а олепљене малтером, који је смеша катрана и глине. Једна преграда, која не достиже врх, дели кулу на два одељка, која су напуњена парчетима кокса, наслаганим на каменој решетки. Преко кокса цури хладна вода, озго на ниже. Пара, киселине и гасови, што су сироведени до испод решетке у првој прегради, пењу се на више и одају већи део сђне киселине води, која сусреће те паре; за тим остатак паре и гасова пролази у другу преграду; из ове у прву преграду другог конденсатора и т. д. Раствор сђне киселине у води, који се скупља у резервоару испод решетке, отаче се од времена на време. И место цилиндарâ употребљава се кула, од несажижљивог камена, која има такође при дну гвоздену решетку, кроз коју гасови улазе. Озго се пуни коксеним комаћем, а оздо вади од времена на време натријум-сулфат. Вредност је овога начина, што се штеди натријум-нитрат, што се добива сулфат високе температуре, што је спречено одилажење гасова, и најзад што се губи незнатан део сумпора, те је с тим већа добит. Незгоде су код тог начина: већи трошкови за алате, већа употреба горива и већа надница но код старог начина.

б). Претварање сулфата у сирову соду.

Да би се сулфат претворио у сирову соду, помеша се с кредом (кад кад с КоН) и угљеном, и тако добивена смеша жари, на огњишту пламене пећи. Мешање је површно. По Лебланку је сразмера смешаних састојака ова: 100 делова сулфата, 100 делова калцијум-карбоната и 50 делова угљена. Количина употребљеног калцијум-карбоната, у десет разних фабрика, на сто делова сулфата је између 90 и 121-ог дела, а угљена између 40 и 75 делова. Растварање природног кречњака бива у неким фабрикама од чести помоћу пречишћеног креча из содних остатака. У Енглеској су употребљене доста често пламене пећи, са две полице (*balling-furnaces*).

У почетку се пећ пунила спрашеним материјалом, а данас се употребљава материјал у комадима, те да би се добиле порозне содне плоче, да се лакше секу и искувавају.

Немачке содне пећи имају само једно огњиште. У енглеским и другим содним пећима смеша је неко време стајала на горњој полици и ту загревана топлотом, која се губила у пређашњим и немачким пећима, па се тада спусти на доњу полицу и ту постоји само по часа на огњишту, из кога се и састоје обичне пећи за рад (working-furnace). Загревање ове смеше врши се у Немачкој у пламеним пећима; загревање је врло јако и врши се дотле, док се маса не

претвори у кашу. За тим се маса меша гвозденим жарачима, и тада се јављају мехурићи од угљен-монооксида, који сагоревају с плаветникастим пламеном. Чим се пламичци појаве, одмах се пећ дешаржира, кроз отвор пећи, у плитке лимене сандучиће, који су на колицима намештени, па се ту охлади добивена маса. Фердинанд Фишер испитивао је температуру тако добивене содне масе и састав гасова, који се развијају из содних пећи, и нашао:

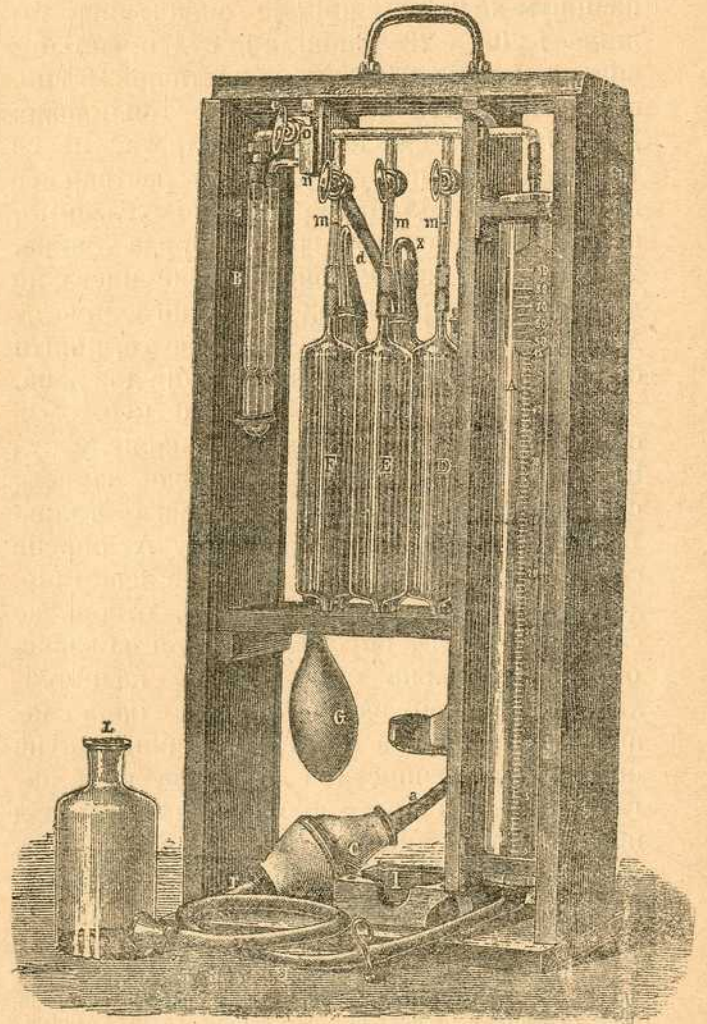
угљен-монооксида; кисеоника; температура

10 минута после шаржирања	0%	0%	7,13°
20 " " "	15,7%	5,3%	—
40 " " "	18,1%	3,3%	779°
50 " " "	—	—	874°
70 " " " и нешто мало по дешаржирању	15,8%	6,1%	932°

150 Кгр. сулфата; 160 Кгр. кречњака и 60 Кгр. редукционог угља дају 240 Кгр. сирове соде; трошкови су: 96 Кгр. дајстерског угља за гориво. Кад је гориво вестфалски угљ, треба само 42 Кгр., а количина је угљен-монооксида 28%.

Фердинанд Фишер је конструисао нарочити апарат, за испитивање и вршење техничких гасних анализа. Види слику.

Доњи део бирете А (запремина 45 куб. с. м), одређене за мерење гаса, који се испитује, а умочене у пространи цилиндар, напуњен водом ради спречавања температурних промена, подељен је у десетне делове, а горњи део исте бирете подељен је у кубне сантиметре. Дебела, стаклена а ко-саста цев, са стакленим славинама, на оба је краја утврђена, код *i* у просеку преградином а код *o* у маломе наслону, који се налази на поклопцу сандучета. Четири стаклене славине затварају херметично, а лававо су утврђене, ако се иоле пажљиво ради. Цев са славином је на предњем крају савијена и са *V* цеви (*B*) спојена, чији су краци напуњени памуком, док се у доњем завоју налази вода, да би сву чађ и прашину задржала и упијени гас, пре но што се измери, заситила влагом. Назад управљени крај трокраке славине *c* спојен је каучучном цеви а с каучучним аспиратором *C*, помоћу кога је лако спроводну цев и *B* напунити гасом, који се испитује. Ансорп-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ција се врши у V-цевима: D, E и F, које су доле у усеку учвршћене, а кратком каучучном цеви спојене са славинам цеви; ради увећања површине испаравања испуњени су судови D, E и F стакленим цевима. Пошто се зарез *m* налази над овим спојем, то је спој увек употребљеном течносту обложен и потпуно херметички затворен. Други крај цеви U заднивен је каучучним запушачем, кроз који је проднивена стаклена цевчица *x*; цевчице су спојене обичним спласнутим, каучучним балоном *g* који хвата од прилике 200 куб. с. м., а служи за заустављање ваздушнога кисеоника.

Кад је потребно да се употреби апарат, то се прво и прво напуни цилиндар, који обухвата бирету A, а тако исто и боца L дестилисаном водом. Да би се напуниле три апсорпционе боце, скине се запушач са стакленом цевчицом *x* и каучучна кеса *g*, па се сипа у суд D, од прилике 110 куб. с. м. калцијум-хидрата, чија је специфична тежина 1,20—1,28, тако, да је суд преко половине напуњен. За тим се раствори 18 грм. пирогалне киселине у 40 куб. см. топле воде, дода 70 куб. см. калцијум-хидрата, па се та смеша наспе у суд E за растварање кисеоника. — Да би се одредио угљен-моноксид, метне се: 35 грм. хлорида бакра, 200 куб. см. концентрисане сдне киселине и неколико парчади од бакарнога лима, у добро затворену флашу, па се све то, пошто се добро измућка, остави да стоји два дана, за тим се овој смеси дода 120 куб. с. м. воде, па се добивени раствор наспе у суд F. Затворе се три стаклене славине, намести славина *c* хоризонтално, па се дигне флаша L тако, да вода испуни бирету A, окрене се славина *c* за четврт круга на лево тако, да друга рупа уводи у цев B, отвори се славина суда D, спусти боца L и пажљиво отвори штитаљка *s* тако, да се калцијум-хидрат успне до зареза *m*, па се онда славина затвори. На исти се начин напуне остале цеви течностима до зареза *m*, а поглед пажљиво прати течност, која се у суд пење.¹⁾ После свега тога метну се три запушача са цевчицама *x* на своје место тако, да херметично затварају судове. У цев се

B сипа прво од прилике 1 куб. с. м. воде; напуне се оба крака памуком (само), метну поново запушачи, па се споји цевчица *n* каучучном цеви са стакленом цеви или при високим температурама с порцеланском цеви, која је лепком херметично углављена у димњак или што слично димњаку, да би се предупредио приступ атмосферскога ваздуха.

Ради огледа, да ли је апарат херметично затворен, намести се славина *c* водоравно, чврсто стисне каучучна цев непосредно уз цев у димњаку штитаљком или руком, и олабави штитаљка каучучне цеви *s*. Водени стуб у A спадне нешто, али за тим стално стоји; а ако то не буде, онда се открива нехерметичност, ма где она била. Она се мора прво отклонити, било бољим навлачењем каучучних цеви, учвршћивањем запушача или мазањем стаклених славина вазелином. Пошто се бирета A дизањем боце L до поделе 100 водом напуни, намести се славина *c* тако, да је веза између каучучног сисача *c* помоћу цеви B и димњака постигнута, а сиса се стискањем 10 до 15 пути сисача C дотле, док цела справа не буде испуњена гасом који се испитује.

Ово се постиже најлакше ако се левом руком C стисне, палцем десне руке наставак цеви V затвори, па се сад отварањем леве руке лопта надме, палац подигне, C опет стисне, и т. д., док се не постигне жељени циљ. Сад се славина *c* намести опет водоравно, отвори штитаљка од *s* и спусти флаша L, тако да се бирета A напуни гасом који се испитује, до нулте тачке, док се с обртањем за четврт круга на лево опет не затвори. Гас је тада затворен између 4 стаклене славине и воденога стуба у A.

За одређивање угљен-диоксида отвори се славина H и подигне L левом руком тако, да, при отварању штитаљке код *s* десном руком, гас пређе у флашицу D, спусти се L опет, док калијум-хидрат не доспе у D, до саставка каучучне цеви испод *m*, и натера гас, још једном дизањем L, у суд с калијум-хидратом. Спуштањем флаше L и пажљивим отварањем штитаљке пусти се да се калијум-хидрат успне опет до зареза *m*, затвори се стаклена славина, отвори штитаљка, а боца L држи поред бирете тако, да вода у оба суда стоји на истој висини, затвори се опет штитаљка, и отпусти најзад заостала гасна запремина. Ви-

¹⁾ Препоручује се да се ова операција врши прво с чистом водом, док се не свикне, па тек онда са апсорпционим течностима. Апарат се може добити код W. Arrol у Гетингену.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сина воденога стуба, који затвара, даје непосредно процентни део угљен-диоксида у испитиваноме гасу. На исти начин пушта се гас да прође два до три пута суд Е. Док не престане смањивање запремине; прочитање после потоњег обунављања даје количину угљен-диоксида и кисеоника укупно, а поред тога ће истим поступком с гасом у суду Е бити апсорбован и угљен-диоксид. При обичноме загревању ово испитивање за угљен-диоксид излишно је, чим се неколико процената кисеоника нађе. Ако је на тај начин анализа довршена, то се славина с намести водоравно, дигне L, отвори се штипаљка и пусти да се вода у бирети попне до 100, намести с опет управно, напуни се помоћу C спроводна цев гасом, који се испитује и предузме нова проба. Ако се, као што је обично, угљен-диоксид не налази, то се може при једном вежбању вршити сваких 5 минута тачна анализа до десетих проценталних делова.

Ако после 100 или 200 анализа буде апсорпција непотпуна, онда се помоћу малога натеза испразне судови, испирају се дестилисаном водом и напуне поново калијум-хидратом, пирогалатом и хлоридом бакра. Ако се због непажње апсорпциона течност успне у косасте цеви, то се дигне флаша L, отвори штипаљка и помоћу дестилисане воде спере раствор у суд назад. Ако ово не испадне потпуно, то се каучучна цев а скине са славине H, која се обрне па се помоћу натеза од L дотле кроз славину цев и славину с пропушта (остале су затворене), док не буду потпуно чисти. Ако затворена вода постане нечиста, то се мора поновити. Апарат се све дотле не оставља, док се стаклене славине не намажу вазелином. По Wright-овим испитивањима (1867) губитак при претварању сулфата у соду износи на натријуму 20%, који се налази у сулфату. Губитак долази на:

Нерастворени сулфат	3,49
Нерастворена натријумова једињ.	5,44
Испаравање натријума	1,14
У остатку натријума	3,61
При испаравању и концентр. цеђа	6,56
Свега . 20,24%	

У немачким фабрикама губитак није никад мањи од 5%. По испитивањима А. Scheurer — Kestner-а губитак произлази од нерас-

творних натријумових једињења, која се образују у остатку, а не услед редукције. У новије доба употребљава се гасно гориво у содним пећима са два огњишта.

Содне пећи с обртним огњиштем. Пећи с обртним огњиштем (Revolver) јесу продукт покушаја, да се скупљачки ручни рад замени механичким справама. Први су засновали идеју о произвођењу соде у обртним пећима Elliot и Russell. — Они су правили огледе с више пећи, које су грађене у машинској фабрици Robinsona—Covks-а и компаније на Св Јелени. Тек је први J. S. Stephenson праве тешкоће савладао, у фабрици „Sarrow chemical Company” у South—Shield-у. Прва оваква пећ награђена у Covks-овој фабрици, продата је мало час поментутој компанији. Остале обртне справе, завели су први: Gaskell, Deacon et. Comp.” у Widens-у, и А. Kurtz на св. Јелени. Од тада су примењени сви апарати, готово у свима енглеским фабрикама содним. Конструкција обртних пећи састоји се: из једног цилиндра, који се обрће око хоризонталне осовине. Смешом сулфата, кречњака и угљена пуни се гвоздени цилиндар, чија је унутрашњост обложена кошуљицом, од несажижљивог камена.

Цилиндар је с пола опасан двема ливеним обручима, помоћу којих је цилиндар насађен у жлебове два пара точкова. Један пар од ових точкова има осовину, чијим се обртом обрћу точкови, а услед њих и цилиндар. Усијани ваздух из пећи струји кроз један отвор у цилиндар, па кроз боцу долази у сводну шуљину, а одавде каналом у димњак. Кад буде унутрашњост цилиндра загрејана до температуре црвеног усијања, сипа се материјал, одређен за једну операцију, на колица, а ова се изручују кроз левак (одвојен од цилиндра) у цилиндар. Пошто је дејствовала топлота од прилике десет минута на материјал у цилиндру, покрену се точкови тако, да се цилиндар обрне за пола круга. За тим се остави од прилике 5 минута на миру, па опет обрне за пола круга. Ово се понавља све дотле, док маса у цилиндру не пређе у житко стање, а ово наступа од прилике после једног сахата. Сад се цилиндар обрће брже, т. ј. бар за три минута један пут. Напредак се операције посматра кроз вратнице цилиндарне

по кад кад. Чим се опази свршетак процеса, стопљена се сода из цилиндра избади у подметнуте лимене судове.

Највећа пећ с обртним огњиштем недавно је направљена у Sovks-овој фабрици на Св. Јелени за «Widnes Alkali Company», која отаљава посао 18 ручних пећи а заузима простор 3 такве пећи; ова пећ справља до 93 тоне сирове соде. Ложионица заузима простор од 5,1 до 3,1 \square^m , а троши за 1 сат 1,27 тоне угља. Обртни цилиндар начињен је од ковног гвожђа а обложен изнутра кошуљицом, од несажикљивог камена, опљасан је с два челична прстена «носиоца.» Ови се прстенови ослањају на 4 точкића. Цилиндар се покреће помоћу зупчастог точка и две мале парне машине, које су намештене уз цилиндар. Имају нарочити цилиндри за задржавање топлоте, остало као код описане обртне пећи. — Сирова сода има приближно овај састав:

натријум-карбоната	45%
калцијум-сулфида	30%
гашеног креча	10%
калцијум-карбоната	5%
страних састојака	10%
	100

У Енглеској употребљавају знатне количине сирове соде, без даље прераде, у фабрикама сапуна, по белионицама и при фабрицији стакла за бутеле.

в). Претварање сирове у чисту соду.

Сирова сода, кад се искува у води, распада се у раствор натријум-карбоната и нерастворни остатак (содни остатак, содни креч, пепео); на 100 делова сирове соде долази: у води растворених материја 45, + 58,7 содног остатка = 103,7. Енглеска сирова сода угаситије је боје и садржи више угљена но континентална. Пре но што се почне да искувава изложи се утицају атмосферског ваздуха, обично 1—2 дана, а по неким фабрикама и 10—12 дана, не само ради потпуног хлађења, већ и да се распадне у неколико, а то ради лакше прераде. По Ј. Колбу, претрпи сода при распадању ову промену: ма колико да стоји сода на савршено сувом ваздуху, она не претрпи никакву знатнију промену; ако је жежена, т. ј. ако садржи натријум-сулфида, може

се доправити у неколико. При томе натријум-сулфид прелази у тијо-сулфат. На 100° се не опажа још никаква промена на соди, под утицајем сувога ваздуха; али од температуре, у колико топлота расте, особито кад достигне температуру усијања, у толикој мери прелази калцијум-сулфид у сулфат, који смањује титрисање соде, а то с тога, што се при искувавању сода распада у натријум-карбонат и натријум-сулфат. Pelouze-е држи, да се титрисање смањује већ између 200 и 300°, и то приметно. Лако је увидети, колико је важно за фабриканте, да се ускори хлађење соде, пошто се ова извади из пећи, и да хлађење бива у херметично затвореним колицима, дакле у одсуству ваздуха. Ако се сода изложи утицају влажнога ваздуха, развија се амонијак, услед распадања натријум-цијанида, редовног састојка сирове соде. Креч прелази у гашени креч, а то је узрок увећању запремине и пукотинама у грудвама содним, које се за тим раздробе у ситно комађе. Гашени креч, прелази лагано у калцијум-карбонат, а тиме се смањује количина натријумхидрата у цеђу. У исто се време оксидише натријум-сулфид (чије се присуство познаје по црвеним пегамма) и прелази у натријум-тијо-сулфат. Кад би ово биле једине реакције, то би излагање влажном ваздуху било још прилично добро, али се овај повољни утицај ремети оксидацијом калцијум-сулфида. Влажан ваздух дејствује, према свему наведеном, као и сув, само на жежену соду. Ако се временом смањује каустицитет добро справљене соде, то бива само на штету алкалног јој састојка који се смањује, и то тако исто брзо. Према томе ваздух сме да дејствује, само док је то потребно, те да креч од чести пређе у гашени креч. Услед овога, комадање сирове соде бива много лакше, које је према природној тврдоћи много теже. Време, које је потребно за распадање соде траје од три до шест дана, према степену ваздушне влажности и количини чистог креча као содиног састојка. Реткост је, да није штетно друго излагање соде ваздушном утицају а и обичај, који влада по енглеским фабрикама, да се сирова сода излаже ваздушном утицају до 12 дана.

По најстаријем методу искувавања сирове соде меша се фино самлевена и кроз

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сито просејана сирова сода, са четири пута већом количином (по тежини) воде. Кад се слегне нерастворни део, одаспе се добивени содни раствор, у који се истом додаје нова количина сирове соде. Ово се понављало три до четири пута. Содноме раствору, који је одасут из првога суда, додаје се вода, која лагано тече из једнога суда у други. На тај су начин одузимани сировој соди сви растворљиви састојци. Овај је метод врло неударан, јер се с једне стране прекида растворна моћ воде, а с друге стране изискује се много ручнога рада. Овај метод нема више нигде примене, но се помиње ради историског значаја свог. Сем овога најстаријег има и метод постоји Clement-Desorm-ов и Buff Dunlop-ов (Shanks-ов). Пошто је овај последњи метод и најсавршенији, то ћу њега да опишем у појединостима.

Buff-Dunlop-ова метода пречишћавања сирове соде. Овај је метод заснован на факту: да је раствор неки у толико тежи (гушћи), у колико у себи има више растворених соли, и да стубу неког ређег раствора држи равнотежу мањи стуб гушћег раствора.

Према овоме наместе се четири каде једна крај друге, на хоризонталној подлози. Кроз ове каде тече вода, искувава соду, те текући од каде до каде, постаје све гушћа. Висина течности опада, почевши од прве каде у којој је чиста вода, па до последње, из које се отаче засићени содни раствор. Дно је кадâ начињено од избушеног лима, покретно је и стоји као каква решетка, изнад непокретног дна. Са дна сваке каде полази по једна цев, с обе стране отворена, доњи јој је отвор дијагонално одрубљен, а горњи излази до површине течности у кадама и снабдевен је једном цевчицом, која иде паралелно површини течности и спаја каде међу собом.

Кроз нарочиту спроводну цев, која има славину, сипа се вода у сваку каду по на особ. Кроз славину при дну каде спроводи се раствор у нарочити олучић. Четири су испирања увек довољна. У једној је кади дакле сирова сода, која је испирана три пута, те с тога садржи незнатне количине растворљивих соли. Кад се прва налије слатком водом, која пошто је соди одузела све, што је растворљиво, долази у другу каду, у којој је сода испирана само два пута; за тим стиже овај раствор у трећу

каду, у којој је сода била само једном у додиру с водом; и најзад у четврту каду, у којој је приправљена свежа сода. Одавде одилази у резервоар засићени раствор. Прва када се снабдева сировом содом а даје се потребан правац току раствора — помоћу славина, које су утврђене на лименој цеви. Овај распоред допушта раднику, да од две упоредне каде изабере једну за настипање, а другу за отакање, или што је исто: једну за почетну, а другу за ону, с којом ће да се заврши операција. Каде се пуне и испражњују на смену, с тога се у кади, која је завршна увек налази најзасићенији раствор.

Овај је раствор у исто време најгушћи, с тога и стоји најдубље. Ова је када, према досадањем, *излазна* када, у којој се налази најзасићенији раствор. Када, у којој се у том тренутку налази најиспрљенија маса, испуњена је најслабијим раствором, па пошто је тај раствор најређи, то се он налази у највећој висини (стуб течности у суду). Ова је када дакле *полазна*. Операција се ова врши и обратним редом и т. д. Што има више кадâ у једном реду, у толико се пре раствори извесна количина сирове соде а у одређеном времену. Али у пракци постоји граница како за број каде, тако и за брзину водене струје. Ова се граница не сме да прекорачи, јер тада иде посао наопако. — Густина засићеног раствора из последње каде треба да је испод 1,3 (1,27 до 1,286), што одговара садржини од прилике 13,5% од тежине течности. Користи од овог начина, који немају други начини, јесу: 1) транспорт сирове соде од каде до каде отпада, јер остаје сода од почетка до свршетка операције у истом суду, а ово је велика уштеда на ручном раду; 2) сирова сода остаје покривена течношћу, с тога се не збија, као што се то често дешавало старом начину, услед чега је било отежано искувавање. Напротив околна течност носи соду хидростатички, тако, да је маса у толико порознија, у колико операција напредује, с тога се ускорава и допуњује сама операција; 3) падна струја течности носи собом најгушћи део раствора, операција се врши с незнатном количином течности за кратко време, и куд и камо савршеније но код обичног цеђења; 4) брзина и континуитет операције најбрже уклањају алкалије

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

од утицаја нерастворног калцијум-сулфида и скраћују ток поступне реакције, услед које се образују растворни метални сулфида веома штетно по продукт; 5) велика концентрација тако добивеног раствора скраћује време испаравања, услед чега се много уштеди на гориву.

(Свршиће се)

ЗНАЧАЈ ТЕОРИЈЕ ТАЛАСАЊА

У

ДАНАШЊОЈ ФИЗИЦИ

од

В. М. Станојевића

(Свршетак)

Овако поларисану светлост можемо пу-
стити да прође још један пут кроз турма-
линску плочицу или Николову призму, и он
ће у извесном положају турмалинске плоче
или Николове призме проћи кроз њих, а у
другом положају угасиће се. Поларисани зрак
проћи ће кроз другу турмалинску плочу или
кроз другу Николову призму, ако је положај
њихов (упоређен с њиховим кристалним
осама) паралелан положају прве плоче или
призме. Ако се положај друге плоче или
призме укршта са положајем прве плоче
или призме тако, да угао укрштања износи
 90° , онда никаква светлост кроз другу плочу
или призму неће изаћи.

Тога ради пропустићемо сунчеву или
ма какву другу светлост кроз једну Нико-
лову призму; светлост која из ње изађе
биће поларисана. Кад иза прве призме мет-
немо још једну, и то у паралелном положају
с првом, онда ће поларисан зрак проћи и
кроз другу призму; станемо ли другу Ни-
колову призму обртати око зрака као око
осе, онда ће се светлост која из друге призме
излази, почети гасити тако, да ће је нестати
са свим кад положаји обе призме стоје један
на други управно.

Овај низ посматрања о природи све-
тлости довео нас је на прву везу, која је
откривена између светлости и електрицитета.
То је веома важан експеримент који је
извршио *Фаради* (*Faraday*), и којим је по-

казао да електрична струја може да окрене
вибрациону раван поларисане светлости. Ако
између онако укрштене две Николове призме,
као што их горе остависмо, и које су, као
што смо видели светлост потпуно угасиле,
метнемо једну обичну стаклену плочу, оба-
вијену електричном жицом, светлост ипак
неће изаћи из друге призме. Али ако на
један пут пропустимо кроз жицу јаку елек-
тричну струју око стаклета, одмах ће се
светлост појавити. Кад се струја прекине,
светлости опет нестане, па се појави опет
чим се струја састави. Електрична струја,
која је обилазила око стаклене плоче, окре-
нула је вибрациону раван поларисане свет-
лости и довела је у такав положај, да је
светлост могла изаћи кроз другу Николову
призму.

Електрична струја, којој природу не
знамо, утицала је на једно вибрационо кре-
тање, тако, да му је обрнула раван трепе-
рења. Ово је згодан тренутак, да пођемо
даље, те да потражимо има ли још каквих
података који електрицитет приближују свет-
лости, и који ће нам помоћи да природи
електрицитета уђемо у траг и да га дове-
демо на исту — вибрациону — основу.

Други, врло важан импулс томе питању
дало је чувено дело енглеског физичара *Макс-
вела* (*Maxwell*): „Магнетска теорија светло-
сти“ које је изашло 1865. Основица на којој
почива Максвелова теорија јесте тако звана
критичка брзина.

Познато је да се електричне величине,
као што су: количина електрицитета, интен-
зитет, капацитет, потенцијал и отпор, могу
изразити и електростатичким и електромаг-
нетским јединицама. Кад се потражи одно-
шај између те две врсте јединица, онда се
овде налази нека брзина, која код разних
споменутих величина долази на различан
степен. То је та критичка брзина, коју
ћемо обележити знаком Ω .

Најпре су Вебер и Колрауш одређивали
вредност за Ω , и то тиме, што су рачунали
количину електрицитета у једном кондеза-
тору најпре у ел. статичким јединицама по-
моћу потенцијала и капацитета, па онда у
ел. магнетским јединицама, скретањем гал-
ванометра, кад кроз његову спиралу прође
електрицитет из кондензатора. После њих
одређивали су критичку брзину још и други
физичари, и њихове се вредности, узевши у

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

обзир тешкоће с којима је та врста експеримента скопчана, врло добро слажу. Јер та вредност варира између $2.93 \cdot 10^{10}$ и $3.0448 \cdot 10^{10}$ тако, да средња вредност из више таквих експеримената излази :

$$\Omega = 2.9857 \cdot 10^{10} \text{ сантиметара.}$$

Овој се критичкој брзини највише приближује брзина светлости ($3.004 \cdot 10^{10}$) и брзина електрицитета у спроводницима. Пошто се те брзине тако мало међу собом разликују, то се и за критичку брзину као и за брзину светлости узима округлао број $3 \cdot 10^{10}$ сантиметара или 300.000 километара.

Овака једнакост између та два броја није могла бити случајна, кад већ и други појави говоре да стоји извесан одношај између светлости и електрицитета, па зато је Максвел одмах закључио да иста средина која преноси светлост преноси и електрицитет, и то по свој прилици на исти начин. Од тог тренутка је та најважнија оптичка константа улетена у електричне обрасце као да су електрицитет и светлост једно исто. Максвел се даљим својим радом трудио да ту везу између електрицитета и светлости што већма ојача; он је своје електричне обрасце удешавао тако, да се у њима види електрично таласање. Шта више, он је теоријски извео да су ти таласи трансверзални, да им таласка дужина може бити различита, али да се сви ти таласи простиру кроз етар сталном брзином, и то оном којом се простира светлост. Он је нашао да у природи за иста постоје такви таласи, само их ми не сматрамо као електричне феномене, него им дајемо нарочито име: светлост.

Пре него што видимо какве је судбе била хипотеза Максвелова, ми ћемо да наведемо између осталих још један врло карактеристичан одношај између светлости и електрицитета, који датира из најновијега доба. То је утицај љубичасте и ултра-љубичасте светлости на природу електричне варнице, која одскаче између два електрична пола. Кад се кроз простор, који дели обе електроде и кроз који одскаче варница, пропусти љубичаста светлост, варница ће престати, ако је слаба, а то значи, да је светлост смањила потенцијалну разлику између две електроде.

Кад су полови електрода неосветљени, онда је варница врло неправилна. Ако се варница слуша кроз телефон, онда се у телефону не чује никакав одређен тон, него шум. Чим се пак полови осветле, варница одскаче с врло великом правилношћу; варница не изгледа сад извијугана и променљива као мало час, него са свим права и непомична; кад се то слуша кроз телефон, онда се у њему чује један одређени тон, коме је лако одредити висину и који је за једну четвртину виши.

У првом примеру видели смо да је електрична струја обрнула вибрациону раван поларисане светлости; овде видимо обратан случај, да је светлост уредила одскакање варнице између два пола и увећала број варница у односу као 3 : 4.

Исто то вреди, па била варница електростатичка или електродинамичка, а тако исто била светлост којом се полови осветљавају електрична или магнезијумова.

Ми бисмо могли потражити, па и наћи више оваких примера, у којима се огледа извесан одношај између електрицитета и светлости. Међу тим ова три, који се јављају у са свим различитим околностима, довољни су да нам служе као повод, да трагамо и даље каква је природа тога одношаја или другим речима каква је природа електричних појава, пошто нам је природа светлости позната.

*

Ако хоћемо да доведемо и електрицитет у ону групу појава у коју долази звук, топлота и светлост, онда очевидно морамо се најпре запитати да ли и код електрицитета има таквих истих или бар сличних дејстава, као што смо нашли код тих чисто таласких феномена, т. ј. да ли се и електрична дејства могу простирали на далеко кроз простор? Имамо ли у опште код електрицитета дејство „у даљину“? Јер нама није на овом месту стало до простирања електрицитета кроз металне спроводнике електричне, пошто је тај појав врло мало сличан појавама којима смо се до сад бавили. Ми ћемо се нарочито зауставити на таквим дејствима електричним, која се могу простирали било кроз ваздух било и кроз безваздушни простор, као што то бива на пример код светлости и топлоте.

Има два таква електрична дејства у даљину: једно је електрична инфлуенција, а друго је електрична индукција.

Узмимо електроскоп са златним листићима. Кад куглицу те справе додирнемо каквим год наелектрисаним телом, онда ће електрицитет кроз шипку сићи у листиће и они ће се раширити, јер ће оба бити пуни истог електрицитета, и одбити се. Ако руком додирнемо куглицу електроскопа, одвешћемо сав електрицитет који је у њему био, и листићи ће спасти.

Међу тим то није случај који се нас тиче, јер смо ми мало час непосредно напунили куглицу, па дакле и листић електрицитетом. Ми ћемо само приближити наелектрисано тело куглици електроскопа, па ћемо опет изазвати ширење листића, јер ако је наелектрисано тело било положно, онда ће оно самим приближавањем поделити електрицитет, који се налази у неутралном стању у куглици и провући у куглицу супротан, т. ј. негативан електрицитет, а једноимени ће електрицитет сићи у листиће и раставити их. Овде смо изазвали електрично дејство из даљине које је познато под именом «електричне инфлуенције».

Рекосмо мало час, да је наелектрисано тело из далека утицало на електроскоп и у њему раставило листиће. С тога бисмо се могли одмах запитати, да ли ми овде заиста имамо посла с дејством «у даљину», или се може бити електрично дејство кроз ваздух или кроз какву другу средину с једног молекула на други пренело до електроскопа? Ако је тако, онда се под утицајем наелектрисаног тела ваздух или та друга средина у неколико променила, и та се промена са слоја на слој пренела даље. У том бисмо случају могли тражити и брзину тога преносења, па дакле и брзину електричне инфлуенције. Нема сумње да би овако стање ствари било за наше посматрање погодније, јер би спадало у групу оних појава, о којима смо се до сада бавили.

Други случај електричног дејства на даљину налазимо код индукције помоћу електричне струје, коју је открио Фаради. Кад поред једног спроводника који није у вези ни са каквим електричним извором, дакле кроз који не пролази никаква струја, имамо други један спроводник кроз који струја пролази, онда ће се у првом спрово-

днику увек јавити струја, кад се у другом спроводнику струја ма на који начин промени. То мењање електричне струје у другом спроводнику можемо извршити најпростије ако струју у њему час прекинемо а час саставимо. И при сваком прекидању као и при сваком састављању, дакле при свакој промени електричне струје у другом спроводнику, кроз први ће спроводник пројурити тренутна електрична струја час у једном а час у супротном правцу.

Овако изазивање или индуковање електричне струје у спроводнику, који није у вези ни с каквим електричним извором, такође је једно дејство из даљине, и за њега вреди оно исто питање које смо мало час поставили код инфлуенције.

Кад бисмо спроводник кроз који пролази индукована или изазвата струја, везали с половима једнога галванометра, игла би увек скренула, кад би кроз спроводник индукована струја пројурила. Напротив, кад би крајеви тога спроводника били растављени, али врло близу један другоме, и кад би у њему изазвали мало јачу индуковану струју, ми бисмо између растављених крајева његових видели електричну варницу. Зауоставимо се мало на тој варници.

Још године 1847. је *Хелмхолц* теоријским путем дошао до закључка, да електрична варница једне лајденске боце није тренутно једињење оба електрицитета, т. ј. да та варница не постаје простим прелазом електрицитета са положног пола на одречни и са одречног на положни, него да се то предажење у тренутку кад варница постаје неколико пута понови, те да се електрицитет у неку руку колеба између полова на којима варница постаје. Доцније је *Виљем Томсон* дао потпуну теорију тога феномена. Једним грубим упоређењем покушаћемо да ствар јасније представимо.

Замислимо две стаклене цеви спојене међу собом, и напуњене донекле водом или живом. Течност ће у оба крака стајати на истој висини. Ако у једном краку течност потиснемо, она ће се попети у другом краку, али чим потисак престане, течност ће се вратити. У враћању свом течност се неће зауставити на равнотежном положају, него ће га прећи, вратити се натраг и т. д., т. ј. течност ће се неколико пута усколебати на једну и на другу страну, док се не

заустави. На исти се начин од прилике колеба електрицитет кад постаје варница, т. ј. варница није једно једињење оба електрицитета, него скуп више поновљених једињења за врло кратко време.

Да је то тако, може се и експериментом потврдити; за то служе огледала која се врло брзо окрећу. Варница посматрана у мирном огледалу показује се онако исто, као и кад се гледа непосредно. Али ако се огледало стане довољно брзо обртати, онда се у њему виде више варница, а то показује да је свака обична електрична варница, ма како она кратко трајала, сложена из више елементарних варница, што би опет значило, да се електрицитет при свом једињењу колеба на једну и на другу страну, т. ј. да трепери.

Ово колебање или треперење електрицитета бива веома брзо, више стотина хиљада пута у једној секунди. И ако сад замислимо, да свака та елементарна варница своје индукционо дејство кроз простор изазове, онда тек видимо колико таквих елементарних индукционих дејстава свака обична варница изазове, и како се она још брзо једна за другом ређају.

Теоријским се путем поједине величине тога треперења могу лако одредити. Тако на пример, ако са L означимо коефицијент само-индукције (сафиндукције), а са C капацитет спроводника, онда се налази да је време једног трептаја одређено обрасцем

$$T = 2\pi \sqrt{LC},$$

а број треперења у једној секунди

$$N = \frac{1}{T} = \frac{1}{2\pi \sqrt{LC}}.$$

Брзина пак простирања треперења кроз неку средину за коју је магнетски коефицијент $= \xi$, а специфична индукциона моћ $= K$, одређена је обрасцем:

$$v = \frac{1}{\sqrt{\xi K}}.$$

Ова треперења ремете равнотежу у средини у којој се дешавају и шаљу на све стране кроз ту средину зраке којима се таласка дужина одређује просто по обрасцу:

$$\lambda = v \cdot T = 2\pi \sqrt{\frac{L}{\xi} \cdot \frac{C}{K}}.$$

Пошто су количине под кореним знаком извесне бројне вредности, које се експерименталним путем могу одредити, онда се види како се и таласке дужине електричних таласа могу израчунати. Примера ради направимо један кондензатор од једне стаклене плоче коју ћемо олепити металном артијом тако, да електростатички капацитет тога кондензатора буде два сантиметра; тај кондензатор можемо испразнити у каквој средини којој је коефицијент само-индукције тек неколико сантиметара. Онда ће варница која постаје пражњењем кондензатора слати таласе, којих је таласка дужина 20 до 30 сантиметара, а којих је број треперења од прилике 1000 милијуна у секунди.

Истим путем, могли бисмо добити електричне таласе још краће, кад бисмо добили варницу из кондензатора кугластог или цилиндричног, и кад би се пуњење и пражњење кондензатора вршило наизменице и врло брзо; само би таква треперења била врло слабе енергије, те да би се видела; она би морала ићи врло брзо, да би могла утицати на мрежњачу. А да опет буду врло брза, требало би свести димензије електричног ланца на ону меру којом се мере таласке дужине светлости, јер не треба заборавити да је таласка дужина електромагнетског зрачења равна 2π пута квадратном корену из величина којих су димензије сличне линијским димензијама ланца. Другим речима, кад би изазивали електрично таласање у телима молекулских димензија, онда би добили електромагнетске таласе тако кратке, као што су таласи светлости, али онда не бисмо ни казали да су то електрични таласи, него просто — светлост.

Из експерименталног доказа, да свака електрична варница постаје колебањем електрицитета, изродила се хипотеза, да је та варница и резултат а и средиште електричних таласа, т. ј. изродила се хипотеза, да се електрична дејства (чим се простиру у таласима, којима увек треба неко извесно ма како кратко време), не врше тренутно, и не дејствују «у даљину» него се преносе с молекула на молекул кроз средину кроз коју дејствују.

Одавна се очекивао један пресудни експеримент, који би имао пресудити спор између хипотезе о дејству у даљину елек-

ромагнетских појава и између хипотезе о поступном преносу тога дејства с молекула на молекул. У добу, кад је Максвел поставио своју теорију, таквога експеримента није било. Истина било је неких појава који би могли да служе као ослонац новој хипотези, али су се они могли исто тако растумачити и дејством у даљину. Максвел је држао да етар, који преноси светлосна треперења може да изазове кретање и у електричним телима од прилике онако исто, као што ваздух може да преноси звучне таласе, и у исти мах да може услед разлике у притиску да преноси и тела која су у њему потопљена. Али та је идеја била проста хипотеза, јер није било експеримента који би је или потврдио или оборио.

Пресудни експеримент у потврду идеје Максвелове извршио је тек у најновије време немачки физичар Херц. Помоћу веома zgodног распореда експеримента, Херц је изазвао наизменичне електричне струје тако брзе, да им таласка дужина није била већа од два метра. Видели смо да се ти таласи простиру брзином од 300.000 километара у секунди; да је број трептања био 100.000 у секунди, сваки би талас изнео један километар, па како су таласи били дугачки само два метра, значи да је број електричних треперења, која су служила за експеримент, био сто милијуна у секунди.

Да би се овака треперења могла констатовати, не можемо се служити очима, јер су и сувише спора; да би се видела, та би треперења морала бити милијун пута бржа. Та се треперења не могу констатовати ни ухом, јер су милијун пута сувише брза да би се могла чути. Због тога се Херц послужио принципом резонанције; он је направио један електрични ланац, коме је време трајања једног трептаја те електричне струје било једнако с временом трептаја вибратора који је изазивао првобитна таласања. На тај начин он је видео да на крајевима резонатора одскаче електрична варница која није ништа друго до резонаторска варница првобитне струје.

Ево у главним потезима како је експеримент извршен. За произвођење првобитних таласа служио је обичан Румкорфов индукционски апарат, с брзим вибратором. Индукована струја није пуштена да одмах даје своје варнице као обично, него елек-

троди пролазе претходно кроз по једну цинкenu плочу од 30 до 40 см., и тек онда између плоча дају на тај начин ојачану индукциону варницу. Онај зид собе, који је био на 13 метара спрам генератора индукционе варнице, био је обложен цинкеном плочом од 4 мет. висине и 2 метра ширине; првобитне две цинкене плоче које служе као кондензатори постављене су паралелно према зиду. Таласи, који су постајали услед индукционе варнице између кондензатора, ишли су кроз ваздух до зида; ту се о цинкenu плочу одбијали и враћали натраг, сретајући се с првобитним таласима који долазе. Ми већ знамо да такви таласи морају интерферовати, и то у стајаћим таласима, јер интерференција долази са две стране. Ваљало је само испитати места на којима су трбуси а на којима су опет чворови таласки. За то служи резонатор.

Резонатор није ништа друго до један спроводник било кружан, било квадратан, који на своја два краја, који су један према другом и између којих скаче варница, има по једну куглицу. Величина круга или квадрата одређује се према дужини таласа.

Резонатор се може намештати у три главна положаја: раван резонатора пада у вертикалну раван која пролази кроз осу повучену хоризонтално кроз варницу; раван резонатора стоји вертикално и управно на осу; и на посметку, раван резонатора лежи хоризонтално. У сваком пак главном положају, средиште круга или квадрата треба да пролази кроз осу.

У горњем експерименту резонатор је био кружан и имао у полупречнику 35 сантиметара. Кад се намести резонатор у вертикалној равни, онда се окрећући га око хоризонталне осе могу његове куглице или микрометар окренути или ка зиду који одбија или од зида. Кад су куглице окренуте зиду, и резонатор је удаљен за 0.8 мет. од зида, варнице су на њему врло јаке, а ако се микрометар окрене од зида, варница нема. На даљини од 3 метра бива са свим обратно: варнице одскачу у резонатору кад куглице нису окренуте зиду. Промена наступи опет на 5.5 метра, па онда на 8 мет. и т. д.

Кад је резонатор на 1.72 метра, или на 4.12 мет. или на 6.52 мет., као и са

свим близу до зида, варнице су исте, ма како био резонатор окренут, с том само разликом, што на одстојању 1.72 и 6.52 резонатор показује најјаче варнице кад су куглице окренуте или ка зиду или од зида, а кад су или горе или доле варница нема. Напротив, на даљини од 4.27 мет. варница одскаче у свима положајима куглица.

У положају од 0.8 куглице су дале варницу кад су биле окренуте зиду, што значи да је чвор према зиду; и заиста он лежи мало даље иза зида (0.68 мет., јер зид није потпун спроводник.) Исто тако кад је резонатор био на 3 мет. од зида куглице су дале варницу кад су биле окренуте од зида, а кад је резонатор био на 5.5 мет., варница је постајала према зиду; други чвор дакле лежи у средини између та два положаја, и то на 4.12 мет. Значи дакле да је полуталаска дужина од оне тачке иза зида до ове на 4.12 мет. т. ј. свега 4.80 мет. Према томе трбуси су на 1.72 (један) и на 6.52 метра (други.)

Да је заиста један чвор код зида, а други на 4.12, и да је трбух на 1.72 уверићемо се кад раван резонатора метемо управно на осу други (главни положај). Осим тога, куглице ће лежати на хоризонталном пречнику круга. Са свим близу до зида као и на даљини од 4.12 метара, варнице нема никако: знак је да су ту чворови; напротив, на даљини од 1.72 варнице достижу свој максимум, т. ј. ту је трбух.

Сваки електрични талас прати по један магнетски талас, и то тако, да између електричног и магнетског таласа постоји путна разлика од $\frac{1}{4}$ таласа. То су теоријски закључци. Они су потпуно потврђени експериментом. Варница која постаје од магнетског таласа тражи се резонатором у вертикалној равни (I положај) али куглицама окренутим на више. На тај се начин констатују чворови на даљинама: 1.72 и 6.52 (ту су били трбуси електричног таласа) а трбуси: на самом зиду и на 4.12 (дакле онде где су били чворови електричног таласања.)

Амплитуда и једног и другог таласа износила је од прилике 60 сантиметара.

У другом једном експерименту, употребљена је варница с другим бројем осци-

лација; резонатор је имао 17.5 сант. у полупречнику. Том приликом је нађено да је полуталаска дужина само 2 метра.

У горњем примеру имали смо интерференцију са две стране; међу тим се може резонатором испигвати стање таласа не између вибратора и зида као горе, него иза вибратора, дакле може се изазвати интерференција с једне стране. И овде експеримент потврђује теоријске закључке.

Ови експерименти одговарају у акустици јачању и слабљењу звука, које се чује кад се звучна виљушка приближује неком зиду, а у оптици су они слични Френеловим интерференцијама, али произведени по методи Лојдовој. Међу тим сва три експеримента доказују, да је простирање светлости, звука и електричне индукције вибрационо кретање.

У свима горњим експериментима изазвали смо интерференцију електричних таласа приликом њиховог простирања кроз ваздух. Међу тим исто се тако може она произвести и код простирања електрицитета кроз спроводнике. Експерименти су у неколико још лакши. Као вибратор служиће нам исти Румкорфов апарат и две плоче, два кондензатора. Према тим плочама и близу до њих наместићемо две исте такве плоче, са којих ће полазити по једна жица; те ћемо две жице спровести паралелно међу собом неколико метара, и на крајевима њиховим ћемо наместити или по једну куглицу, да између њих одскаче варница, или ћемо између та два краја метнути једну Гајслерову цев.

Електрична ће се индукција изазвати на другом пару плоча, и са њих ће се у виду нове индукционе струје простирати кроз спроводник; само ће на даље тачке спроводника дејство стићи доцније. Са крајева тих жица ће се електрично таласање одбијати и одбијени ће таласи интерферовати са долазним тако, да ће свака жица треперити стајаћим електричним таласима управо онако, као што смо видели да трепере шипке, прутови и жице, кад звуче. Ми смо још у стању да трбухе и чворове електричких стајаћих таласа у спроводницима и нађемо.

У обичним приликама ће Гајслерова цев светлети. Али ако узмемо једну кратку бакарну жицу којом можемо дохватити и

један и други спроводник, па је положимо на оба спроводника, Гајслерова ће се цев или угасити, или неће, према месту, где будемо овим мостом саставили оба спроводника. Овде где се буде Гајслерова цев угасила значи да смо наишли на кретање у спроводнику, дакле на трбухе, само су они супротног смисла, те се њихова кретања саставе кроз мост и не одлазе даље у цев. Напротив, онде где ми будемо мостом саставили оба спроводника, па Гајслерова цев и даље светли, значи да су ту на спроводницима чворови, јер се никакво кретање не преноси кроз мост. По себи се разуме, да, кад знамо места на којима се у спроводницима налазе трбуси и чворови, можемо онда одредити и таласке дужине електричних таласа у самим спроводницима.

На основу ових експеримената о интерференцији електромагнетских таласа било у ваздуху, било у спроводницима, било у обадвема упоредо, дошло се до ових резултата:

1. *Електромагнетска дејства не простиру се с бескрајном брзином, те дакле нису дејства у даљину.*

2. *Електромагнетски се таласи не простиру истом брзином кроз ваздух и кроз спроводнике; брзина је њихова већа кроз ваздух. Одношај те две брзине је од прилике као 45 : 38; прва брзина је слична брзини светлости.*

У горњим експериментима смо видели да се електрични таласи одбијају с равних површина и да се, после тога, одбијени таласи са долазним састају и интерферују. Да наведемо још један експеримент, по коме се електрични таласи одбијају и са кривих површина.

Тога ради узећемо две параболске велике површине од цинкених плоча, па ћемо у жижу једнога метнути вибратор а у жижу другога резонатор. И чим се у првој жижи покаже варница, таласи који са ње полазе у паралелним зрацима одбиће се са прве површине и скупити у жижу друге, јер ће се на резонатору показати варница. Значи дакле да се и електрични таласи одбијају по истим законима, као и звучни и топлотни и светлосни.

И за електричне зраке има прозрачних и мрачних тела, т. ј. и они могу кроз нека тела да прођу а кроз нека не. У опште узевши, тела која су рђави спроводници

пропуштају електричне таласе, а добри спроводници их не пропуштају. Дрво, зидови и т. д. пропуштају електричне зраке, јер се варница на резонатору може видети и у другој соби кроза зид или кроз врата. Напротив, метали па и човечје тело не пропуштају електричне таласе, јер ако човек стане на пут електричних зракова, њих нестане у резонатору.

Електрични зраци као и светлосни, могу се одбијањем поларисати. Дејство одбијеног зрака није једнако свуда унаоколо око осе његове, него је другојачије у вертикалној а другојачије у хоризонталној равни. О томе се можемо уверити код одбијања електричних таласа са параболске површине. Ми ћемо на пут зракова да метнемо једну решетку од металних паралелних жица, затегнутих на дрвеном оквиру. Кад решетку метнемо тако, да јој жице леже вертикално, зрака ће нестати, што у осталом није чудо, пошто су жице добри спроводници. Али ако решетку окренемо тако да жице стоје хоризонтално, варница ће се опет показати, јер су таласи прошли кроз положену решетку. Па зар ова решетка не игра овде исту улогу какву је играла Николова призма код светлости?

*

Дајте физичару неколико дијапазона са одређеним бројем треперења и неколико звучних резонатора, и тражите да вам докаже да простирање звука не бива тренутно, него с неком извесном брзином. Он ће вам то моћи доказати и у једној соби. Пошто устрепери дијапазон, он ће с резонатором слушати његов тон на разним местима у соби. Он ће на тај начин констатовати, да има места таквих, где је тон веома слаб, из чега се одмах може закључити да се ту сваки талас потиरे другим неким, који постаје доцније, али који је краћим путем дошао на исто место. И кад је потребно краће време, па да звук пређе мањи простор, онда очевидно звук се не простира тренутно, и задатак је решен. Али осим тога, може се лако доказати да се та места, на којима је тон врло слаб, јављају на једнаким даљинама; из тога се може наћи таласка дужина; и, ако зна број трептања дијапазона, физичар ће нам казати и колика је брзина којом се звук простира.

Са свим се истим начином служимо и код електричних таласа. Дијапазон је овде замењен спроводником, на коме постаје варница. Други један спроводник, на једном месту раскинут, биће нам електрични резонатор. Одмах ћемо опазити да ће на неким местима у соби на резонатору одскакати варница, а на другима опет не ће, и да се та места ређају са свим правилно. Из тога одмах изводимо да простирање електричног дејства није тренутно, и ми можемо још одредити брзину простирања тога дејства, јер треба само таласку дужину (коју смо извели из даљина оних места на којима резонатор не даје варнице) помножити бројем треперења првобитне варнице, који број можемо израчунати: ми ћемо наћи да је та брзина слична брзини светлости. Ако би нам ко порицао тачност рачуна, ми можемо брзину простирања електрицитета одредити непосредно у металним спроводницима, јер се и та брзина потпуно може сравнити са брзином електрицитета у ваздуху, а међу тим она је већ одавно била одређена. И тако на два са свим разна начина добивамо сличне вредности, које се разликују само с тога што заиста брзина кроз спроводнике металне и кроз ваздух није са свим иста.

Може се тражити да кажемо још какви су ти електрични таласи: трансверзални или лонгитудинални? Наместимо наш резонатор на истом месту а у два разна положаја; у првом положају ће показати варницу, у другом неће. Више нам и не треба да закључимо: *да су електрична таласиња трансверзална.*

Наместимо спроводник који нам даје варницу у жижу једног великог шупљег огледала; таласи ће се електрични одбити са огледала. Ми тај одбијени сноп зракова не можемо истина ни видети ни опипати ни чути, али ми отуда знамо да постоји, што ако му на пут метнемо резонатор, у њему ће се појавити варница. Тај одбијени електрични сноп зракова има све оне особине које има и светлост. Ми га можемо, скренувши огледало, послати у разне правце: можемо, испитујући његов пут, наћи да се простире по правој линији. Ако му на пут метнемо какво тело које је добар спроводник, оно га неће кроза се пропустити; тело ће бацити за собом електричну сенку,

али не уништава зраке, јер се они њега одбијају, и то по законима који вреде за одбијање таласа у опште.

Електрични се зраци могу и преламати. За изучавање преламања светлости служимо се призмом; призмом се могу преломити и електрични зраци. Само пошто су димензије електричних таласа и зракова велике, морамо узети и много већу призму но у оптици. Због тога ћемо направити призму од смоле или асфалта, и електрични ће зраци, пролазећи кроз такву призму, скренути са свога правца и преломити се.

Ми смо се, говорећи о електрицитету, и нехотице вратили у оптику. Јер, да се изразимо речима самога Херца, ми «описујући феномене електричне, и не говоримо о електрицитету — служимо се оптичким терминима. Ми не кажемо више да струје пролазе кроз спроводнике, да се електрицитети једине; ми видимо само како се таласи у простору укрштају, издвајају, комбинују, јачају или слабе. Пошавши из поља чистог електрицитета, ми смо корак по корак ушли у поље чисте оптике. Изједначење светлости и електрицитета које је наука слутила и које је теорија предвиђала, сад је дефинитивно доказано; то изједначење наша чула осећају, ум га потпуно схваћа..... Оптика није више ограничена на таласања етера од неколико хиљадитих делова милиметра; у оптику сада долазе и таласи који се мере десиметрима, метрима и километрима. Па и ако је оптика тако проширена, она у самој ствари није ништа друго, до један део науке о електрицитету. Ми ћемо од сада видети електрицитет у хиљадама прилика, где о њему нисмо пређе ни слутили. Сваки пламен, сваки светао молекул постаје сада електричан феномен, па и онда, кад неко тело не светли, него само зрачи топле зраке, и онда је оно средиште електричних радња. Поље електрицитета обухвата сада целу природу; и ми сами се у њему налазимо: зар наше око није електрични орган?.....»

На основу ових података о електрицитету ми можемо са свим другојачије да схватимо физичке појаве и предмет данашње Физике. Ми можемо у будуће рећи, да је *Физика — наука о вибрационој енергији молекула.* Ако су ти молекули, који својим треперењем дају молекулску енергију мо-

лекили обичних мерљивих материја, онда је то звук; напротив, ако трепере молекули етера, онда се њихова енергија јавља као електрицитет, у опште. Општи електрични појави пак могу се показати у више облика, једино према величини таласких дужина или брзини треперења. Ако су треперења етера сиора, т. ј. ако су таласке дужине врло велике, онда су то електрични и магнетски појави у ужем смислу; напротив, ако су тре-

перења врло брза, дакле, ако су таласке дужине врло кратке, онда је то топлота у опште. И топлота се може јавити у два облика: с дужим и краћим таласима: топлота с дужим таласима јесте топлота у ужем смислу; а топлота с краћим таласима јесте светлост.

Ради лакшег прегледа физичких појава и њиховог међусобног одношаја, саставићемо их у ову таблицу:

Молекулска вибрациона енергија (фи- зички појави)	Треперење молекула мерљивих материја звук	треперење етера (електрицитет у опште)	кратким тала- сима (топлота у опште)	топлота с врло кратк. тал. светлост
				топлота с кратк. таласима топлота
				дугачким таласима

О НОМИНАЛНИМ СЛОЖЕНИМ РЕЧИМА

У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

од

Симе Н. Томића

О номиналним сложеним речима, као што је у опште добро познато, писала су два најзаслужнија и најчувенија радника на словенској (и српској) науци о језику, Даничић и Миклошић. — У расправама Миклошићевим о именима лица и места у словенским језицима у Denkschriften der kaiser. Akademie der Wissenschaften, Wien, B. X., XIV. и XXI. philos.-hist. Classe, находимо узгред расправљање и о сложеним речима у опште поред споменутих властитих имена. Ну Миклошић је нарочито једну расправу посветио сложеним речима номиналним у српском језику у органу споменуте академије бечке (Denkschriften, B. XIII.). Што је баш та срећа допада српски језик, да га својим зналачким испитивањем с ове стране такође учини приступачним јевропској науци, депо то каже Миклошић на другој стр. споменуте књиге: „Diese Abhandlung hat die nominale Zusammensetzung im Serbischen zum Gegenstande: das Serbische ist gewählt worden, weil in dem von Vuk Steph. Karadžić zusammengebrachten reichen Wortschatze dieser Sprache sich nur im Volke wirklich gebräuchliche Wörter finden, man daher darüber beruhigt ist, dass man es nicht mit Wortgebilden zu thun hat, die der nicht selten slavischen Nachahmung anderer Sprachen ihren Ursprung verdanken; ferner ist die in dem genannten Werke

überall mit grosser Genauigkeit angegebene Accentuation auch für diesen Theil der Grammatik nicht ohne Interesse, endlich ist, so viel ich jetzt übersehen kann, das Serbische unter den slavischen Sprachen an zusammengesetzten Nomina am reichste.“ Међу тим најзнатији је рад Миклошићев о сложеним речима номиналним у словенским језицима у његовој упоредној граматици словенских језика, другом делу, стр. 347.-417., где је извео опште законе за словенске језике што се тиче сложених речи, изменио многа објашњења према ранијима, изнесенима узгред или у споменутој расправи о српским сложеним речима. — Миклошићев ученик, највећи зналац српског језика, Бура Даничић у својој разнострукој радњи у области познавања српског језика и књижевности није пропустио да се не дотакне и сложених речи у српском језику. И ако није о њима расправљао у посебном делу, или бар одвојено од простих речи, ипак находимо у Даничићевим „Основама српскога или хрватскога језика, у Београду 1876.“ неколико знатних напомена о сложеним речима у српском у опште, о разним њиховим врстама и много корисних објашњења сложених речи, да и не помињемо како је уз наставке, по реду, поред простих основа набрајао и сложене и показивао и делове њихове.

Ако дакле имамо на уму ове капиталне радове двају већ преминулих посленика на њиви словенских језика, наш посао не може ништа друго бити до да сакупимо у једно, у прегледну целину што су урадили Даничић и Миклошић. Узгред нећемо пропустити да не спомињемо и она објашњења и прилоге за сложене речи, која се објавише после

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

спомених капиталних дела, било у нашој, било у страниј књижевности.

У овом прегледу биће говора о номиналним сложеницама у опште, па о појединим њиховим врстама и њихову објашњењу, најпосле о акценту у номиналних сложеница у срп. језику.

I.

Номиналне сложене речи у опште — лингвистичко-историски нацрт

Сложене речи нису тако новог порекла, да им се у историји и нашег као и других језика може одредити време постања, хронолошки пратити њихов развитак. Али су оне, зато што их има у свима индојевропским језицима, главно одличје овога језиковног стабла, индојевропског, према семитским језицима и свима осталим језиковним племенима. — Обрасци и прегледалице сложеним речима у индојевр. језицима у опште налазе се још у оној периоди развитка индојевр. прајезика, која би била иза периоде корена, т. ј. после ње, те бакве у развитку заједничког првог језика. По теорији аглутинације — *Фр. Боиа*, оца упоредне индојевр. граматике — прво су били корени, из којих су по том композицијом постале и номинална и вербална флексија; по којој је теорији било и постајање сложених речи по истом принципу аглутинације — композиције, основном у творби индојевроп. језика (*Curtius, zur Chronologie der indogerm. Sprachforschung* 2., 23, нарочито *Benfey, Göttingische gel. Anzeigen* 1852, стр. 1782, и *Steinthal* у *Zeitschrift für Völkerpsychologie* 2, 453 — 486, — и све то споменуто у *B. Delbrück, Einleitung in das Sprachstudium*², 9 стр. и даље).

Композиција, као основни принцип у језичној творби индојевропских језика, находила се и при поставку дефлексије и коњугације — у флексији у опште, као што је данас имамо при постајању сложених речи. Груповање речи око наставака, развитак разноврсних значења у наставака, губљење осећања да су многи наставак негда били самосталне речи, одређенога значења — све то не бисмо било јасно до само пусто нагађање, кад му не би имали слику и прилику у сложеним речима, којима се може у главном нацртати историски развитак, показати главне мене, јер оне и данас као и пре тисуће година постају, би рекао, на исти начин, по истом обрасцу. Пазећи на језичке појаве у садашњости, и ако узмемо специјалан случај код сложених речи, пазећи на постајање, распрострањивање слож. речи у новим језицима и у наше доба, д бивамо могућности, да сазнамо путове, како је то бивало у најстарије доба, о коме говоримо нагађа-

јући. Истина сви ти резултати нису поуздани, па их ваља с опрезношћу употребљавати, али су ипак поучни и врло корисни, да се проникне у тајну постања и развитка индојевр. језика. И као што је од значаја композиција колико за развитак и богаћење језика, толико и за методу испитивања њихова, није мање вредности ни процес који се исто тако збива на наше очи: упрошћавања, скраћивања, при чем добивамо ипокористике, имена од милоште, подруглава, смешна и умањена.

Номиналне сложенице постају, кад се два корена, две основе или две или више речи споје, стопе у једну нову реч, губећи свака своју самосталност, а своја значења стапајући у ново, боље одређено. Пазн ли се на одношај тих корена, основа и речи, што се слажу, срашћују, не може се одрећи да нарочито речи, још док беху самосталне, пре композиције, стајаху у синтактичној свези, док се то за композиције, у којима би корен ступао у свезу с другом речи, не може поуздано рећи, пошто их и није у самосталном послу. Тако би се, на пр., могло узети, судећи према служби појединих делова, да су многих сложеница делови пре композиције били у одношају атрибуције или апозиције, у надешкој зависности, а ако је сложеница с предлогом: у адвербијалном и предлошком. За многе се тако сме претпоставити, док је за неке врло тешко и шта извести о одношају пола и рећи: то је овај или онај одношај, јер нам на путу стоји историја језика и оне многе промене што се тиче облика и значења, кроз које су прошле те сложене речи. За синтактичан су одношај у многих сложеница што се тиче њихових делова многи знатни научници: *Curtius, Zur Chronologie*², 70; *Jagić, Archiv für slav. Philologie* III, 438; *Brugmann: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, II. Band, erste Hälfte, 1889, 3.—5.; *Wil. Whitney-Zimmer, Indische Grammatik*, 454.—455 — Друкчије о том мисли *Миклошић*, на пр. у *V. Gramm.* II. 401 и *passim*, а друкчије у расправи о српским номиналним сложеницама, нарочито где говори о предлошким номиналним сложеницама.

Често се мислило и наговештавало, да је и акценат имао знатну улогу при композицији; међу тим, како је данас познато, тај акценатски утицај при стапању и срашћивању двеју речи у једну нема баш никака посла, јер, по речима *Хермана Шаула*, *Principien der Sprachgeschichte*², 1886, 278 стр., нема ништа физиолошко, „*worin wir den unterschied eines compositums von einer unter einem hauptaccente vereinigten wortgruppe suchen dürfen, sondern es sind lediglich die psychologische gruppierungsverhältnisse.*“ У томе нас још боље утврђује *K.*

Бругман, који сузбија — стр. 4 Grundriss-a II, 1 Hälfte — споменуто мишљење, да је и акценат имао значаја за постање композиције, јер се сложенични карактер неког синтактичног склопа не доказује и тим, што стоји под једним акцентом. Према томе би била сложеница сваки синтактични склоп двеју речи, само ако друга реч долази енкантички, а то, као што се зна, није у ствари.

Да сложеница постане, треба је на који било начин одвојити, осамити од делова јој. Три су пута, држи Хер. Паул, да се добију изоловане групе речи, које ће срасти у етимолошку целину, а пре нису биле ни у којој унутрашњој свези међусобној. Један је пут, кад наступи диференцовање у гласовима, што за собом повлачи диференцовање у значењу. Згодан је пример, мисли Паул, оно цепање, одвајање имперфекта од аориста у индојевропскоме (в. стр. 218). Већ у првим језичним елементима могу се исто така цепања, одвајања замислити. Таким диференцовањем у већини случајева не постају изоловане групе, јер се губи осећање свезе и сродност, нарочито у споменутом случају, где су групе паралелне. — Други би пут био, кад се догоди конвергирање у развјетку значења речи и т. д. — Трећи би начин била — по Бругману — ограничена употреба адверба — предлога само на неке склопове. На пр. латинско *tāgnōpere* постаде контракцијом самогласних из *tāgnō opere*, а *dēnō* из *dē novo*, јер је *-ov-* ослабило у *ū*; грч. *πᾶν-ἡμέρα* 'цео дан' постаде, што је ср. р. *пав* (**павт-*) добио дуго *а*: *пᾶν* према *пᾶς*, *пᾶσα*. Да се изврши осамљивање — изоловање, на пр. у грч. *Διόσχορος*, лат. *plēbiscitum*, нем. *Grossvater*, *Süssholz*, помогао је и то, што је садржина нове речи постала одређенија и ужа, но што је значење просто синтактичних склопова — пола тих речи. То је и у нашим примерима *нажут*, *студенклеи*, *сбезнао*. А грч. атичко *ἀπο-βαίνω* 'одлазим', *ἐκ-βάλλω*, 'избацујем', лат. *abeo*, *ērciō*, наше *раскрстити*, *проказати* постаде сложенице — глаголи, што се њихова прва пола (предлог) само употребљавала у неким склоповима: нашест *раз* ни *про* нигде нема у самосталној предлошкој употреби. — Како се језик постепено развијао, и како се у разна доба према потреби слагале разне речи, то је и разноврсних узрока било за изоловање. Али је и то изоловање тако лагано ишло, да се не може учити онај моменат, кад синтактични комплекс прелази у етимолошку целину, нову сложеницу. Нарочито је то тешко за старе језике, код којих се осећање за језик давно изгубило. На сваком ступњу језичног развјетка постају сложенице, и природно је, што се често не може одлучити, има ли се посла с једно-

ставном сложеницом или још с неким једноставним склопом [свезом] речи (в. Grundriss der vergl. Grammatik, В. II, erste Hälfte, стр. 4. и Principien der Sprachgeschichte², стр. 274).

Као што смо споменули, постање сложеница иде још у индојевропско прадоба, кад су постали обрасци, с којих су се у разна времена у појединим језицима, према потреби, препочињале нове сложенице, а које се по обличју не би могле одвојити од оних старих образаца. То бисмо прво постајање сложеница — образаца могли назвати *исконско*, првобитно, а саме сложенице *исконске*. Ну ни у којој прилици не бисмо смели доказивати: па и та је сложеница из тог исконског стварања, а ова је млађа, па и кад се историјски потврди хронолошка разлика, јер немамо ни за који језик потпун историјски развјетак. Боље је према томе овако се ограничити: из тог доба стварања образаца наслеђен је начин композиције, распоред пола, карактерна значења појединих сложеничних група. Иначе је велики део сложеничних речи постао путем аналогije, препочињањем, јер у томе и јесте живост и јачина осећања за композицију, што гдекоје сложенице постају обрасци, прегледалице, према којима постаје много сложеница. Да и не спомињемо за ово примера, пошто ће их бити изобила, кад узговоримо о императивним сложеницама, које нам могу бити најбољи пример.

Тврђење, да сложенице постају из синтактичних склопова, треба у неколико ограничити, ако смо ради довести га у склад с оним, што је казано о уделу аналогije у постању сложеница: највећи број данашњих сложеница није ништа друго до аналогичким путем постале новотворине према некадашњима, из синтактичних склопова посталим. У том нас мишљењу могу још боље утврдити и праве сложенице, чијих делова не находимо у послу самосталних речи во цигло у сложеницама (*H. Paul* — Principien², 293. и *Brugmann* — Grundriss, II, Hälfte, passim).

Слагањем двеју (или више) речју, двају корена или двеју основа у једну целину постају сложенице, али за то се не мора узети, депо вели *Ј. Грим*, да у сложеницу могу ступити речи развог значења (*Deutsche Gramm.* 2., II, 405.). На споменутом месту Гримове граматике находимо примере: ст. нем. *ampah-scäl*, нов. гор. нем. *dieb-stäl*, чије су поле истога значења. Овде не ће бити говора о удвојеним коренима и тако званој редупликацији.

Да се још боље проучи и позна суштина композиције, вредн истаћи њена особита обележја, којима се разликује од извођења, од постајања речју наставком за основу. Изведене речи личе на сло-

жене, што тако исто као ове имају два дела, две поле, али је управо у положају и одношају пола главна разлика, јер је у изведених речи прва знатнија, будући „основа речи“, а друга пола по себи тамна, нејасна, као „наставак у основи“, који главно значење што је у корену (или основи) печему придева, за нешто веже. У изведених речи акценат пада на прву им полу, на другој је слабији тон, или га и нема никако (*Ј. Грим, op. cit., ibidem*).

Различно распоређују сложенице у сродна кода, тако да је врло тешко наћи основе за правилну деобу и разредбу њихову, која би обухватила све сродне сложенице и што се тиче значења, и што се тиче делова, и што се тиче облика сложеница. Да не бисмо остали неверни нашем досадашњем поступању, да т. ј. историјски преглед поглавито изнесемо, колико узможемо, како се расправљало о сложеницама и како су се тумачиле — излажемо прво најраспрострањенију деобу сложеница на две гомиле:

1. По тој би деоби прва гомила сложеница биле оне, чији су саставни делови (поле) биле самосталне речи, а слагање је било тако, да им је на првом месту предлог или која речца (ређе основа) или део реченице (по изгледу императив или презенат) или супстантив у положају атрибутивном. Састављајући се, те речи не добивају нова наставка, нити мењају значења, осим што га са значењем предњег дела вежу, на пр. *накисео, сулуд, не-пријатељ; Суво-дол* (го *Даничићу*), *све-зналица, сви-што-зналиц, на-траг-ођа, на-зло-брз, у-злу-добар, Да-би-жив* (*Даничић. Основе, стр. 6., 7., 46. и 47. и Миклошић, V. G. II. 347 и passim*).

2. Друга гомила сложеница, много богатија, састављена је из речи — сложеница, другог облика и значења, чији се делови никад не могу употребити као самосталне речи, или бар једна пола никад није била у послу самосталних речи (Примери ће се доцније навести).

Први начин композиције зову *примицањем* (*Zusammenrückung, juxtapositio, παράθεσις [ἐν παράθεσει]*), а речи тако сложене *примаклицама*. — Другим начином, правом композицијом (*Zusammensetzung, compositio, σύνθεσις [ἐν σύνθεσει]*) постају *праве сложене речи, композице*. О називима и разредби в. *Миклошић, V. G. II.; Grimm., Deutsche Gramm. II. Шперер. издање, 387; Pott, Etym. Forschungen 2, 365, Internation. Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, herausgegeben von F. Techmer, I., 32.; Michel Bréal, Gramm. comparée des langues indoeuropéennes, par M. Français Bopp IV. tome, introduction p. XXXI.; W. D. Whitney; Julian*

Kremer (Bezenberger-ови Beiträge); F. Justi, Tobler, G. Mayer, F. Meunier и т. д.

У својем капиталном делу К. Бругман, расправљајући о сложеним речима (и основама), није се задовољио дотадашњом разредбом њиховом; за то је извео другу, за коју мисли да може у неколико олакшати преглед свих сложеница, не постављајући никаких принципијалних разлика. Он све сложене речи лучи у четири реда (категорије):

1. чија је прва пола основа променљивог имена или заменице, на пр. *μονογενής* уз *μονο-*, *бело-лик: бео (белъ), врато-лом: вратъ, основа врато;*

2. чија је прва пола реч, за коју се не налази ни у којој периоди индојевропских језика, приступачној нашем испитивању, ни да се мењада ни да је била у послу самосталне речи, на пр. грч. *ἄβρατος*. Није се ни једна сложеница ове врсте сачувала у словенским језицима;

3. којима је прва пола, сачувана од старине, прилошка реч (с падешким наставком и без њега), а која се употребљава и изван композиције, на пр. грч. *ἐπί-θετος* уз *ἐπί(ἐπι)*, *при-морје, на-главице;*

4. којима је прва пола падеж који се слаже с другом полом, као живи члан једне падешке системе или адвераб, који истом у периоди посебног развитка постаде адвераб и као такав стао се слагати с другом речи, на пр. *Διόσ-κωροί, παν-αίολος, братъ-сестра, полуу-ношти, осмо-на-де-сатњъ, братучед.*

По што нам се ова деоба сложеница свиди по својој прегледности, узећемо је за основ при разредивању њихову у опште, остављајући да у мање гомиле опет разредимо све сложенице по значењу, како се оно данас тумачи. А док још говоримо у опште о сложеницама, не ће бити с неруке, ако се позабавимо о облику, начину и деловима сложеница.

По разним деловима, из којих су састављене сложене речи, разликујемо ове редове по Ђ. Даничићу (*Основе, 6. и 7. стр.*):

1. Сложене речи постају, кад се сложе две основе тако, да од обеју новим наставком постане трећа, и поставши не значи више ни једно ни друго, што значе речи, од којих су основе у њима састављене, него нешто треће, на пр. *шесто-пер, голо-глав.*

2. Сложене речи, у којих је прва пола основа именска, а друга име у значењу *nom. actionis* или *agentis*; композиција добија наставак нов, на пр. *ками-вао, медв-ед, само-ток, руко-пис.*

3. Сложене речи постале тако, да им је прва пола предлог, с којим би друга пола стајала у ком падежу, да није новим наставком састављена с њим

у једну реч, — друга је основа именица, на пр. *без-дан*, *под-гор*, *преко-рубе*.

4. Сложене речи, у којих је друга пола као у оних под 2., а прва пола предлог или друга речца његове врсте, на пр. *по-ток*, *у-мор*, *пре-пис*.

5. Сложене речи, постале новим наставцима од којих год између поменутих, на пр. *шесто-исраи*, *медвеђи*.

6. Речи сложене тако, да не добивају никака наставка, а прва им је пола предлог или речца или део реченице (име или глагол, судећи по данашњем изгледу), па и значење им је исто по готову, само што се значење друге пола веже са значењем предње. Примери већ спомињати као примамлице.

И што се тиче начина композиције, може се по што шта додати, јер им и то иде у прилог да се објасни њихово постање, а често и значење. За оне сложенице, које су састављене из предлога и имена или прилога и имена, нема се шта особито напоменути; али, кад се сложи име с именом, настају врло знатне промене, што се тиче облика сложених речи. Најлакше је пратити историју тих промена по деклинацијама:

Основе на *-о* (*ъ, -о*), као прва пола у сложеницама, имају *о* с краја, па почињала се друга пола самогласним или сугласним: *бого-родица*: *бого* (*богъ*), *црно-власъ*: *црно-* (*црнъ*), *вино-пија*, *врато-лом*. Из *-јо-* у ст. слов. постаје *-је-*: *воје-вода*: *вој* (*војъ*), *лже-пророкъ*: *лжъ* (**лжъ*). У срп. имамо *-о-* и где би требало да је *-с-*: *коњо-зобица*, *коњо-краница*, *гочо-бија*, *божо-гробац*. Овамо иду и номин. основе, за које Даничић вели да су глаголске: *туко-лук*, *праско-зорје*, *вијо-глав*, *тоцо-кљун*.

Основе на *а* у ст. слов. имају с краја, као прве пола у сложеницама, *о*, после нечистих сугласних *е*, у срп. увек *-о*: *водо-носъ*: *вода*, *рѣчко-иѣсаниѣ*: *рѣка*, *земле-мѣриѣ*: *земля*, *змиѣ-ножънъ*: *змиа*; *змијо-глав*, *кожо-дер*: *кожа*.

Основе на *ѣ* = *ъ*, изједначивши се у деклинацији с основама на *о*, ступале су с таким изједначеном основом и у композицију: *сино-творѣниѣ*: *сынъ* (*synus* лит.), *мѣдо-точънъ*: *мѣдъ*. Даничић узима, а и умесно је, да се у *полу-браг*, *полу-мотак*, у старијем *домоу-владика*, сачувало у из којег надежа. А да ли је у *брату-чед*, *брату-чеда* прешло из старијег облика *у-*основа, не бисмо смели поуздано тврдити, пошто се ове сложенице могу боље надешки тумачити.

Основе на *и* понајвише имају *о* по аналогији основа на *о(а)*, на пр. *тръ-зѣбъ*, *трозубац*, *тро-рубац*: *три*, *госто-любивъ*: *гость*, а има и *Гости-миръ*, *зѣбро-видънъ* и *зѣбрс-имснитънъ*: *зѣбрь*, *ишти-*

иштиѣ, *ишти-вождъ*: *ишти*; срп. *људо-мора*, *косто-боља*, *костолом*.

Основе на *н* имају *о*: *камен-о-видънъ*: *камъ* (*камен-*), *имен-о-носънъ*: *имъ*, *камен-о-сѣчьнъ*, *ками-вао* осамљено.

Основе на *р* у ст. слов. имају *е*, у срп. их и нема, јер су и онамо патворине према грчким: *матер е-досадитѣль*, *матер-е-оубийца*.

Основе на *с* (*-ес*) понајвише имају *о* меште *ес*: *чоудо-точънъ*: *чоудес* и *чоудес-о-точънъ*, *око-изметънъ*, *небес-о-подражателънъ*; *чудотворац*. Оче-видно наликује на руско *очевидный*, за што вели Брант да је врло лако могло доћи од Руса Србима.

Сложенице *бreme-ноша*, *закон-ноша*, *ико-нос* посташе за један слог краће, што им се стеклоше по два једнака гласа: *ни*. Међу тим сложенице: *свилорун* место *свилено-рун*, *сребро-нос* место *сребрно-нос*, *трбо-боља* место *трбухо-боља*, пошто им је прва пола имала више од једнога наставка, заменише је основом, од које посташе последњим наставком.

Што се тиче властитих имена: *Буди-сав*, *Мили-сав*, *Влади-мир*, *Љуби-воје*, *Мили-воје*, да ли се може усвојити Даничићево тумачење да је из прастарога *а* (resp. *е*) преко *ѣ* постало *и*, биће говора кад се буде излагало о императивним сложеницама.

Придеви, бројеви и заменице ступају у композицију као год именице на *о* (*ъ, о*): *старо-ков*, *добро-вољак*; *једно-жичан*, *дво-лучан*, *тро-зубац*; *само-вољан*, *само-сталан*, *онострани*.

Пређе ли се све што се говорило о начину слагања простих у сложену реч, може се извести знатан поглед у историју сложених речи: види се како је *о*, само неким основама завршетак, поступно узимало маха и у другим основама, чији је завршетак други неки самоглас или суглас (*у, и, е, н*), тако да се с пуним правом може звати *спојничко самогласно* (Compositions-vocal). И овде нам излази као радни фактор при постању и измени сложеница *аналогија*, онај принцип што у последње време изазва онако живу полемику међу најбољим знацима науке о језику: с једне стране за аналогију Бругман, Огсхоф, Паул, Делбрик и др., с друге стране Курциус, Ј. Шмит и многи други против њене честе употребе. —

Што се тиче проетничког доба, ма колико да је тешко проићи у исконски начин слагања сложеница и опасно изводити закључке о проетничким одношајима пола у сложеницама, ипак је из Бругманова испитивања јасно, да у иподојевр доба основе на *о* целом основном ступаху у композицију, о чем нас уверавају примери из сред. језика: грчк. *ἴπ-*

πό-δαμος, укроћивач коња, галски *Devo-gnōta* (*Devo* = бор), готски *garda-valdans* домаћин, литав-
gera-dējis = ст. слов. *добро-дѣи*, у литав. *a* = је сл.
o (в. Grundriss der vergl. Gram. II., 1 Hälfte, 24. и д.). — Основе на *-ā-* имају час *-a-* час *-o-*
-основа облик. У слов. језицима само је *o*, а тако и
у белтском, немач., већином у латинском и литав-
ском, а доста у аријским (ст. перс. и ст. индс.) и
грчком (Примере в. у Grundriss-y loco cit.).

Као да је поглавити посао слагању да се пој-
мови исказују лакше и лепше, него што би се иначе
могло. Није за то потребна композиција; могао би
се замислити језик без икаквих сложеница. Па које
дакле појмове треба да искаже сложеница? На пи-
тање одговарамо речима Ј. Грима: Свакако не онеке,
за које у језику има већ друго тако исто добро
средство, мислим флексија — — — . Већ кад треба
означити оно, за што недостаје језику реч, изве-
дена реч, или би се морало описивати придевима,
препозицијама и другим речцама — ту је место
правој сложеници. На пр. у немачком нема ни једне
просте или изведене речи за *ἀμπελος*, *κλήμα*,
σταφυλή, имена за чокот, гицу, лозу у опште,
за то бивају сложене речи употребљене: гот. *veina-
trin*, *veina-tains*, *veina-baxi*, нов. гор. нем. *wein-
stock*, *wein-rebe*, *weinbeer*. Ту није просто падешки
или предлошки одношај, *weinstock* није „*stock des
weines*“ већ „*stock der wein trägt*“ и т. д. Исто је
све и у наших сложеница: огледајмо да коју опи-
шемо обичним речима, па ћемо видети, не само да
се не може ни с више речи мисао описати, него
шта више није ни приближно исказано, што сло-
жена реч казује. За то и јесте вредно споменути
речи Миклошићеве о значењу сложених речи: „Der
reiz der zusammensetzung beruht auf dem reichen
gedankeninhalte in knapper form: russ. *сухоросѣе
дѣре*, in folge des mangels an tau; *κορωνεκάβη* altes
weib, das das alter der krähe mit dem der Hecuba
verbindet“. V. G. II. 347.

Вреди знати како стоји једна пола у сложе-
ници према другој, која држи главно а која споредно
значење, просто допуни намењено. Опште је пра-
вило: пола која одређује стоји испред оне коју ваља
одредити, на пр. *злопреља mala petrix*, *котлокри
aschenorum refector*. — У сложеницама, које зову
упоредним, где у опште не може бити говора да
једна пола другу одређује, сама употреба може
одредити место полама. А споменуто правило о
одношају сложених пола вреди за све сложене речи
у опште, отуд и за недовршене или како их зове
Данчић — недовршени говор. Цигли изузетак, би
рекао, јесте случај, кад је — обично се узима и ако
не с разлогом — императив примакнут с именом,

јер је место императиву у сложеници прво; за то:
гази-благо, т. ј. *који гази по благу*, *кради-коза* =
који краде козу.

У ст. слов. изобила је сложеница постајих и
препочетих по грчким прегледалпацама, док се у
новим слов. језицима огледа утицај других сусед-
них језика, а нарочито немачкога. Многи старо-
словенски примери ипсу ништа друго до ропски
превод грчких речи: *богомати Θεομήτωρ*, *богочло-
вѣк Θεανθρωπος*, *вѣсцарь πριβασιλεύς*, *женомъжъ
γυνανδρος*, *жив писецъ ζώγραφος*, *мраволѣвъ μρ-
μηκολέων*, *мъжеженъ ἀνδρόγονος*, *прообразъ πρωτό-
τοπον*, *козодой* као и *ziegenweiker*, фр. *tette-chèvre*,
allaité-tsvira у дијалекту романске Швајцарске, по-
стаде по латинском *caprimulgus*, а оно има да захвали
за своје постање рђаво схваћеном грч. *αίγιθαλλος*,
деминутиву од *αἴγιος* (в. *Mikl. V. G. II. 347. —
348.*). Траг тога ропског превођења с грчкога иде
и кроза сзу нашу стару књижевност, о чем нас
лепо уверава лепа збирка сложеница преведених
с грчкога, коју је издалекино из Амартолове хро-
нике Јагић у *Archiv-y für slav. Philologie*, XI. В.

На сложене речи доста су палик и имена из-
ведена којим наставком од глагола, сложених из
имѣна и деномантивних глагола. Тако *благословъ*
Миклошић узима да је од *благослови-ти εὐλογεῖν*
benedicere, а не од *благъ* и *слово*, али баш што се
тиче ове речи ваља видети у Данчићевим Осно-
вама, стр. 25. И *паматъ* личи да је сложена из *па*
и *матъ*, а то није случај већ на *памѣн* — долази
наставак *тъ*. Али није увек лако одредити где је
права сложеница а где изводница од глагола, по-
што су и глаголи деноминативног порекла (*Mikl.
V. G. II. 348.*).

Место сложеница по кад кад долазе посебни
чланови у падежима, у којима би била сложеница:
ст. слов. *въ стлѣвѣхъ стѣвахъ* твоихъ место *въ стлѣ-
иостѣвахъ*, у псалтиру Младеновића *въ стлѣиостѣ-
вахъ прѣговѣрѣиς*, *чужюу племенѣникоу* место *чѣ-
жеплеменѣникоу ἀλλύγῃλος*, *краю оугљѣномоу* место
краюоугљѣномоу ακροϋγκατος; у буг. *чужѣе земѣнине*
поред *туѣе земѣнине*, *турчин чужѣја вѣра*, *невѣстица*
бѣло лице. Тако Миклошић држи сличним срп. *риба*
златно крило место ст. сл. **златокрили*, па дакле
и *славуј-грло јасно*, *паун-цѣро златно*. Како се још
могу узети ове речи, видеће се доцније у специ-
јалном излагању сложеница.

II.

Преглед сложеница у мањим гомилама, по значењу и облику

Основно начело, које нас је водило у разредби
сложеница јесте Вругманово, већ раније изнесено,
и по њему имамо ове три главне гомиле сложеница:

Још су праве номиналне сложенице делили на примарне и секундарне, као што то чини Миклошић, V. G. II. 378, Хуитни, Indische Grammatik и др.

1. Упоредне номиналне сложенице.

Према оном што се рекло да би се обе поле у сложеница ове врсте могле узети и везане савезом и, зову их и копулативним.

Још једино у старом индјском, и то у време после ведā, има доста упоредних сложеница, иначе су остали па и словенски језици оскудни dvandva-сложеницама. Обе поле чувају своје основе, узима Миклошић, али се због мало примера не може извести правило. Колико се могло докучити у савременој науци о језику, било је оваких сложеница у индојевропско прадоба с падешким обликом као првом полом, на пр. *dyō-dēktm* 2 + 10 = 12, ст. индјс. *dva-daśa*. А да прва пола добије облик своје основе, могло је бити што су стари падешки први делови у сложеница заменили облик основом, који се процес може посматрати и у историјско доба: ст. индјско *parjānu-vāta* меште старијега *parjānuvā-vāta*, 'облак с кишом и ветар', треба упредити с грч. *καλο-καταλι*, ст. слов. *осмо-надесятно* (упор. Brugmann, Grundriss, II, 1.86.).

а. Именица и именица: ст. слов. *братъ-сестра* (дуал м. р. *братъ-сестрома*), *братъ-сестръца*, *мъжежени*, номин. множ. м. р. (инстр. плур. *мъжеженими*), *малъженъ*, *малъженъць*, *мъжеженъство*; срп. *србо-влаш*. Овде долазе и патворине по грчким: *ноштедъниѣ*, *ноштедънница*, *ноштедънство* - *νυθημερον*, *козокошута* *τραυελαφς*. Има неколико примера и у руском: *порхолетъ*, који брзо ходи, *слвиоплавка*, епитет утви, сивој, а која плива (*хлбсолъ* није dvandva-сложеница).

б. Придев и придев: ст. слов. *добролѣвъ*, *благолѣвъ* *εὐπρεπής*, — иначе Миклошић сумња да су то баш упоредне сложенице; срп. *галобела*, помен arieti indi solitum, управо *niger et albus*, *Љуби-драг* (*Љуб-драг*), *Драго-љуб*, *стармали*, *злеудно*.

Наше, управо старословенске упоредне сложенице толико пута споменути Бругман тумачи на особити начин, који заслужује пажње. Сложеница на пр. *братъсестра* није ништа друго до примакнути номинатив јединице *братъ сестра*. Крајње а у сложеници није ништа друго до завршетак номин. у супстантива женских, али га има у номин., агуз. и вокативу двојине мушког рода — за то је ту наступно пренос значења и броја, дакле и склонидба по дуалу о-основа: *братъсестрома* (в. *Техмеров Internation. Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*, I., 242.).

2. Подредне номиналне сложенице.

Као год што је у данашњим језицима индојевропским богато заступљена ова врста сложеница, тако и у празаједници индојевр. језика беше многобројнија но што је упоредна. Што се тиче начина како је бивао главни део одређиван првим, могао је бити разнолик, према врсти речи која је ступала у композицију.

Овде нисмо у стању распоредити све подредне сложенице на начин како то ради Бругман, Grundriss II., 1., 84.—85., где је поставио шест редова подредних сложеница, тако да у први ред ставља стар. слов. *конѣ-чловѣкъ*, *кентавар*, поред ст. инд. *rājā-rāṣi-ṣ* 'мудрац који је краљ — краљевски мудрац', грч. *ιατρο-ματις* 'врачар, пророк, који је лекар', лат. *anguirēs* који има ногу, који је змија, змиуноги и т. д.; у другу класу *братро-чада*, лит. *brot-ā-vaikis* братово дете, ст. инд. *matr-ṣvasar* мајчина сестра, грч. *πατρ-αδελφος* брат очев (стрип); у трећи ред ст. слов. *криво-носъ* уз старо инд. *udhara-hanū-ṣ*, под подвољком, грч. *ἀκρό-πολις* лат. *pleni-lunium, longipēs*, лит. *rud-kāklis* који има црвен врат; у четврти: *тръ-зѣбъ* поред стар. инд. *sapta-rāṣay-as* pl. седам мудраца (име вел. медведа), лат. *bi-pes, tri-noctium*, ст. гор. нем. *zwei-houbet*, лит. *tri-rāṣis* = ст. сл. *тръ-зѣбъ*; у пету категорију руско *сѣтло-зеленый*, а ту би дошли чести германизми срп. јез., а и пример *сив-зелен сокоде* поред грч. *ἀχρὸ-ξανθος*, лит. *jūdberis* при и мрк и т. д.; у шесту пак ставља ст. *veda-viṣ*, зналац веда, грч. *βούπληξ* остен, лат. *ju-dex* — судија, а свакако и наше *котлокри* и т. д. — Међу тим ни ове категорије не могу обухватити васкодикумножину сложеница подредних, јер вели: „In dieser Weise lässt sich noch eine grosse Anzahl von Kategorien aufstellen“.

Ми ћемо разредити срп. номиналне сложенице подредне на три гомиле по разредби која је из ст. индјске граматике често примењивана у индојевроп. језицима, старим и новим. Према тој разредби:

1. у прву гомилу долазе *детерминативне* сложенице, код којих обе поле, раставивши их и узевши самостално, стоје у истом падежу, па је прва према другој, рекло би се, *атрибут* или *апозиција*. У инд. граматизи зову је *karmadhāraya*;

2. у другу *зависне, падешке* (*Abhängigkeits-composita, casuellcomposita*), чије поле, једна од друге растављене, не стоје у истом већ у два различна падежа, тако да падеж прве поле зависи од падежа друге; то су *tatpuruṣa* индјских граматичара;

3. у трећу *посесивне* сложенице, чија су оба члана предмет глаголском придеву сад. врем. *имы* ст. индijske *bahuvrīhi*.

а. Детерминативне подредне сложенице.

У детерминативним сложеним речима придев (или партицип) и супстантив слажу се са супстантивом и придевом, тако, да им прва пола значи одређивање (објашњавање) друге пола. Споменуто је да се такве сложенице могу звати *атрибутивне* и *апозитивне*, јер, каже *Фр. Милер* у *Grundriss-у für allg. Sprachwissenschaft*, III, 1, стр. 526, „die einzelnen Glieder desselben Casus exponenten an sich tragen.“ Миклошићу се не свиди што где који зову детерминативне сложенице атрибутивним, јер би се, вели, тако звале све сложенице, у којима се слаже с именицом придев.

Што се овде спомиње да прва пола одређује другу као атрибут или апозиција, цигло је за то, да се објасни значење детерминативних сложеница, а није умесно ни оправдано узимати тај одношај „у буквалном смислу“; значења сложеница са свим су друкчија од значења, кад су речи у самосталном послу у реченици. *Белошљива* није што и само бела шљива, нити *црнограб* што и *црни граб*, јер су то називи биљака, који са собом удружују друге мисли (представе).

Ј. Живановић, говорећи у својој књизи „О српском језику“ (Н. Сад 1888) о сложеницама, наводи разлику између *белојабука*, *белошљива*, *белограб* и *хитропреља*, *танкопреља*, *злопреља*. „У *белојабука*, вели, било би *бело* при тумачењу атрибут или, на послетку и предикат, а у *танкопреља* *танко* се не сме као атрибут узети, него као додатак прироку.“ Ну, сетимо ли се што рекосмо о разредби сложеница у опште, и о тумачењу сложеница, да оно може бити слободно, а више пута и да се не схвати постање и одношај делова у сложеници, не можемо одобрити ово објашњење *Живановићево*, јер није праве користи за науку то насилно распоређивање сложеница у разне сродне групе. За то *Бругман*, одобравајући да такве класификације могу по-нешто и вредети, не мисли да могу бити „das Endziel der Forschung.“ Diese hat vielmehr auch hier vor allem die Aufgabe, historisch vorzugehen, den Entwicklungsgang, so weit es möglich ist, anzudecken (Griech. Gramm. стр. 70).

Ово би се и овако још могло протумачити. У *белошљива* прва је пола *бело*, у *хитропреља* *хитро*, а то су и основе придевима *бео* (*бел*) и *хитар*. Оба придева, ступајући у облик своје основе у композицију, служачу да одреде другу полу атрибу-

тивно. У детерминативној сложеници *белошљива бело* је уз апелатив *шљива* сачувало своје исконско значење, док је *хитро* у *хитропреља* другојачије протумачено, промењено, бивши узето не у атрибуцији већ као прилог уз глагол. — Томе је и именица *преља*, која значи радника и стоји по значењу у блиском сродству с глаголом *прести*,шла на руку, тако да је врло лако било прећи од *хитра преља* на *преља која хитро преде*. Налик на ово мењање значења у сложеници имамо корелатну појаву и у самосталном послу придева у реченици, кад се придев претвара у прилог, дошав као допуна глаголу којем, и при том узима на се облик акуз. сред. р. у јединици.

Имамо ове случајеве детерминативних сложеница:

а) придев и именица:

ст. слов. *благодѣтъ*, *благо-дѣтель*, *благо-вѣствъ*, *добро-чѣствъ*, *лихо-питиѣ*, *лѣже-пророкъ*, *плѣно-лоуна*, *право-вѣра*, *пустиньно-житѣль*, *сухо-пѣждъ*;

срп.¹⁾ *бјело-граб*, *црно-граб* (црни граб), *бјело-југ*, *голо-игра*, *голо-мразица*, *голо-кашца*, *горњо-земац*, *горњо-земски*, *бјело-јабука*, *бјело-шљива*, *бјело-шљивача*, *божо-гробац*, *бојно-кошљаник*, *благо-воње*, *вело-риб*, *вино-вес*, *глухо-прѣа*, *диво-коза*, *диво-леск*, *добро-водица*, *дуго-репица*, *зло-трбица*, *лепо-рјечица*, *пусто-сватица*, *ситно-горица*, *старо-сватица*, *сухо-једица*, *Често-бродица*, *доњо-селац*, *доњо-земац*, *доњо-земски*, *драго-вољак*, *дубо-долина*, *дубо-валина*, *пусто-пољина*, *слабо-бочина*, *старо-дужине*, *старо-аугине*, *сухо-леђина*, *младо-жења*, *модро-кос*, *паси-дреновина*, *пусто-џак*, *пусто-сваг*, *старо-седилац*, *Бјело-пољак*, *Ново-пазарак*, *Свето-горац*, *туђо-земац*, *криво-клетник*, *мало-вијећник*, *скоро-вечерњак*, *Фрушко-горац*, *Црно-горац*, *Вражо-грнци*, *старо-сјелац*, *Бањо-лучки*, *Брзо-паланачки*, *Ново-садски*, *Црно-ријечки*, *Суво-бор*, *Суво-дол*, *сухо-зид*, *брзо-лов*, *брзо-рек*, *брзо-илет*, *голо-вран*.

б) именица и именица:

ст. слов. *женомѣжъ*, *чеснолукъ*, *комѣловѣкъ*, *кољсоха*, *крѣторю*.

срп. *турко-влах*.

в) придев и придев:

ст. срп. (слов.): *слѣпо-рожденъ*. (*Данило арх.*).

срп. *само-сиони*, *само-властан*, *кратко-уман*, *мило-крван*, *оштро-уман*, *само-жив*, *само-други*, *само-трећи*, *само-вољан*, *само-дошла*, *само-дошлица*, *само-сталан*, *само-творан*. Овамо се могу уврстити и сложенице друге са само-: *само-ник*, *само-раст*,

¹⁾ Примере наводимо као у Вук. Рјечнику и Данич. Мил. Основама.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

само-родица, само-киселина, само-тег, само-храна, само-хран, само-ук, цјело-купан.

г) број и именица, и заменица и именица:

ст. слов. *иночлдо*: **ино-члдо*, **едино-члдоуь*, *трипалмъкъ simia* (управо *tres palmas magnus*).

срп. *ино-вјераи*, *ино-вјерка*, *дво-грошка*, *дво-цијевка*, *дво-грошци*, *сто-параи*, *три-путаи*, *једно-глави*, *једно-годишњи*, *једно-мјесечићи*, *једно-љеткињи* (младица), *дво-вони* (волъ), *дво-жични*, *дво-лучан*, *тро-љетни*.

ст. слов. *сеземъць*, *тоземъць*, *томѣстънь*.

срп. *нашо-земски*, *ово-странски*, *оно-странски*, *оно-странац*, *ово-годишњи*, *ово-годњи*.

б. Зависне — падешке — сложенице

И зависне сложенице казују нешто друго а и нешто више, него што се другим језичким средствима може исказати, што и јесте прави задатак сложеница. Од падских граматичара усвојено је познато у науци о језику тумачење, да се прва пода у сложеници држи за заступника неког падежа: отуда су они покушаји да се нађу надежи, који би се доиста, да је прва пода одвојена, употребили у самосталном послу (B. Delbrück, *Syntakt. Forschungen*, V. V., *Altind. Syntax*, 63).

Тај падешки одношај, само у замисли, може бити различан, а најчешћи је *генетивни*, *акузативни* и *инструментални*, а у више прилика није га никакo могућно докучити.

Што се тиче састава сложеничнога, т. ј. пода, о првој се може рећи да је најчешће именица, ређе придев или број, и да јој је увек с краја основни завршетак или, како често кажу, композиционо самогласно *о*. — О другој поди Миклошић и неки други лингвисти држе, да она имена, која су као друга пода у сложеницама, нигде не стоје сама за се, да их као речи нема у самосталном послу. Таке су непознате изван композиција на пр. ове речи: **бер*, **дер*, **дѣй*, **лми*, **вода*, **твор*, **дѣла*, **крек*, **нос* и т. д. Миклошић држи да су то номина супстантива, а *Даничић* (*Književnik, časop.* III. год. 588. стр.) и *Јагић* (*Rad Jugosl. Akad.* V. 213—215. и *Archiv für slav. Philologie*, I Band, 436.—437) да су вербална; међу тим Даничић у Основама, стр. 6, мисли корен, „тако да те ријечи постају својим наставком од коријена састављена сприједа с основом“.

Јагић овако тумачи састав зависних сложеница: није основа сложеници *богородица*, *крволокъ* у *богъ*, *крвѣ* и *родица*, *локъ*, већ је језик нашао потребну му грађу при састављању ових сложеница у склоповима: *бога родити*, *крвѣ локати*. Слагање је по мишљењу Јагићеву даље ишло овако: прва

је реч, да се састави с другом, губила своју самосталност, узимала облик своје основе: *бого*, *крѣво* (по аналогији *о*-основа, премда би права основа била на и: *крѣви*). Друга реч, стапајући се с првом у нову, сложену реч, узима овај облик, који јој је најближи по аналогији простих именица и адјектива, посталих наставком *о*-(ѣ). Сложеници, која постаде од *бога родити* беху прегледалица именице женског рода на *-а* (*-ица*), као што се именица мушког рода *крѣволокъ* препочела с именица муш. рода *ѣ(о)*.

За историјско објашњење сложених речи не могу се пропустити ни ове Јагићеве напомене: „Кад проф. Миклошић огласује у примерима као *блждодѣй*, *богородица*, *водотокъ* и т. д. саставне делове за супстантив сложен са супстантивом, у примерима *искрометънь*, *крѣвометънь* за супстантив и адјектив, ја бих узводно оба последња примера као секундарне сложенице до **искрометъ*, **крѣвометъ*, а тада нестаје сваке разлике, пошто је свим овим творевинама основа у склоповима: *блждъ дѣласти*, *бога родити*, *водѣ точити* (а још боље *вода течетъ*, јер има и *водотечъ*), уп. *водој уз воду појити* (боље *воду пити*, по што нема места да се овде употреби каузални глагол, већ боље узети склоп *вода се пиетъ*), *искри метати*, *крѣвѣ метати*.“ —

Ако се огледа да се постави опште правило за зависне сложенице, садржинна би му била ова: свима је зависним сложеницама основ, прегледалица у вазда одређеним, правилним реченичним склоповима, за то не вреди замисљати како је било самосталних имена пре композиције. У примерима: *незнабожачи*, *чуваркућа*, *домазет*, *братучед*, *богдан*, *исубрат* још се види реченични склоп, би рекао као да су ови примери састављени од *не зна бога*, *чува кућу*, *дома зет*, *брату* (gen. dual.) *чедо*, *бог дао*, *ису брат* и т. д. За *камивао* находимо у ст. срп. језику прави реченични склоп: *како се кам вали сѣмо и онамо* из светостеф. хрисовуље (изд. срп. краљ. Академије наука и уметности. Споменик III.)

У зависној композицији имамо ове случајеве слагања: а) именица и име или корен (= именица), б) именица и придев, в) придев и придев, г) број и именица и т. д.

а) Именица и именица:

α) прва пода у генетиву:

ст. слов. *блждодѣй*, *блждѣницо-гласъць*, *братоучлдо*, *бого-родица*, *чоудо-дѣй*, *чаро-дѣй чловѣко-члдоуь*, *домоу-законъникъ*, *дрѣвостѣць*, *хлѣбноосѣчий*, *христолюбъ*, *идоло-чѣтѣць*, *иконо-борѣць*, *лихо-дѣй*, *лицемѣрь*, *дворо-метѣца*, *гробо-рѣтељ*, *тѣмѣрѣнос*, *калождеръ* у шали место грч. *καλόγερος*, *крѣво-*

юдыць, коуро-глашениць, коуро-кликъ ἀλεγοροφώνια, лихоимъ πλεονέκτης, листопадъ october, лоуко-грызъць, σχοροδοφάγος мечко-водъць, мышце-пискъ, murium sibilis, мьздо-давъць, -датыць qui mercedem dat, рѣко-пѣто по грч. χειροπέδη, стоудо-дѣй ἀρσενοκοίτης, тръносецица, врано-грай corvi cantus, вртго-градъ hortus, зло-творъ κακοποιός, звѣздо-зрѣць astrologus, само-любъць, пладне: польдне, пла-ноштъ medianox, срьдо-болъ cognatus.

срп. бого-родица, бремене-ноша (за бремено-), бухо-бер, вино-бер, вино-пија, вједо-гоња, једо-гоња, маги genus, управо *вједа magiam exercens, вјетро-гоња, вјетромет, водо-ваља (одо-ваља), водо-јажа, водо-ноша, водо-пија cichoria intubus, воје-вода, војевода, воло-дер, воло-паша, врато-лом homo audax, вуко-држица sentis genus, управо lupum tenens, главо-боља, гочо-бија, гребо-дер, дрво-дела, душо-губац, жабо-крек, жиро-паша, жито-род, иконос (место иконо-нос), кало-гажа, ками-вао sasumen montis, одакле би се камен сам, само да га ко потисне, могао одваљати на обе стране, класо-руби, класо-бер, књиго-ноша, писмо-ноша, козо-дер tempestas pecoribus pernicioza, упр. capras exorians, козо-мор, козо-паша, коло-воѣа, коло-воз orbita, коло-маз, коло-мија orbita, коњо-зобица, коњо-крадица, коњо-мора, косто-боља, косто-ловка, коѣље костоловка ossa percutien (из косто-лом-ка), котло-кри, котло-ноше прве оспнице, које се појаве у каквоме мјесту, јер се узимало да зараза долази од котла који је ишао од куће до куће, кравајноше, кравосац, хрв. кравосасац, значи vaccas exigens, *кравосъець: кравосица, краосица, serpens quidam, крво-лија, крво-лок, крво-пија, крво-пилац, крво-пролике, крво-сер, крсто-ноше, крто-ирѣа, крто-ровина кртънчак, кучко-дер, листо-пад, људо-мора, лонцо-цера, мачко-дер, медв-јед, месо-јеѣе, миро-ков, мишоловка, мишо-мор, ного-боља, ного-ступ, пушко-мет, руко-давац (-давалац), руко-давник creditor, руко-даке res creditae, руко-пис, руко-сад, ручко-ноша, сјено-кос, сјено-ноша, соко-држица, соло-гук, срьдо-боља (срьдо у срьдъце) средоруса, стацо-сер — велики мли-тоња — судо-цера, танцо-воѣа, торбо-ноша, трбо-боља (трб-од трбух), трно-коп, трно-мет, хабро-ноша fami gerator, хлебо-ждер, хрто-воѣа, црво-писк народ који пишти као црв = veminiu sibilis, црво-точ, чабро-ноша, чанко-лиз, чашо-ноша, чето-воѣа, чорбо-лок, чудо-творач, чугуро-испилац, шако-пис, шипо-дер, слѣичо-воѣа, штето-чина.

β) Прва је пола у зависној сложеници у којем другом падежу а не у генетиву:

ст. слов. доможиръць вихоуеиѣс поред домо-живъць, εὐτίπιος = въ домоу *жиръць, доулино-вълазителъ in cavernam intrans, идоло-жрѣць εἰδω-

λολάτρης: идоломъ жрѣць, коло-вратъ, лѣто-раслъ ижте-вождъ ὀδηγός, рато-боръць, рѣко-штъ manipulus, тло-лѣчаниць χαμευνία, змиѣ-сѣча ὄφιόδηκτος, бого-лѣць Θεοπρετής.

срп. бого-моља, бого-мољач, водо-шој locus aquandis pecoribus, горо-циѣет, дома-зет, домо-родац, драде-виле (?), коло-врат vortex, коло-врѣа, formula pastorum quis reiiciat pecus, коло-илет, коло-сук, крајо-бер, крајо-бера, руко-држ stiva грч. ἐχέτλη, суно-врат: *суно-*слъно у сунце-слъние, сунцо-крет, уxo-лажа, уво-лъез forficula auricularia, чело-воѣа, полу-брат. Нејасно: моро-клинац, моро-кваша, ро-со-пас. — Зависне су сложенице и брату-чед, брату-чеда.

б) именица и придев у зависној сложеници:

ст. слов. аеро-ходивъ, ἀερίπορος, бого-данъ Θεόδοτος, искро-мегънь scintilla iaciens, крѣво-метънь αἶμα-φόρος, крѣсто-образънь cruci similis, мльниѣ-зрачънь fulguri similis, небо-парънь, низоу-илѣжънь χαμερπής, алѣто-идивъ, тме-творивъ φθοροπόος, оухо-рѣзънь ὀτο-τριχτος, влъко-хыштънь а lupo raptus, злато-кованъ, орѣхо-доуѣнь: cavus управо ѣко орѣхъ доуѣнь, звѣро-дивий belluinus ѣко звѣрь дивий.

срп. Бог-дан, Θεοδωρος вл. име, бого-бојазан, pius, бого-даван, који бога ради даје, бого-дан а deo datus, бого-люб вл. име, deo carus, горо-гаишля difficile ardeus — управо ignem, flammans extinguens — зимо-зелен, зимзелен venca minor, зимо-грижливъ, зимо-грозан, зимо-моран frigoris impatiens, косто-лом ossa fraugeus: да изиде костономи орде, сило-дрѣан intractabilis, шаро-метан varcis colores iaciens: шарен с два језика.

в) Адјектив и именица у зависној сложеници: ст. слов. соухо-идъць cruda edens.

срп. добро-твор, драго-куц, зло-гук, зло-слут, зло-памтило, зло-поглеѣа, зло-гласница, зло-пата, зло-твор, зло-чинац, мртво-дер, само-створителъ qui se ipse creavit, хладно-ков, више-град ἀχρό-πολις, зло-рад, зло-хран, лепо-шега nomen caprae, управо pulchre incediens, мрко-глеѣа, ново-рез aper recen-tissime castratus, само-твор (сам = unus), слатко-хран, стрмо-глед, стрмо-глеѣа deorsum tuens, стрмо-глед (није добро стрмо-гред — Trauerweide, жалосна врба), зло-коп panicum dactylon.

г) Придев и придев у зависној сложеници, Прва пола одређује другу као адвераб, у немачком новом dunkelblau:

ст. слов. благо-шкоривъ ευπειδής, брзо-ходъ (на брѣзоходѣ кози), цѣло-мѣдръ σάφρων, ино-родънь ἄλλο-γενής, млого-тѣжъ δυσχάθειος, сладъ-ко-глаголивъ, вель-лѣць, високо-паривъ, високо-пар-ънь ὀψιπέτης, вьсе-лѣтъ πανδεινος, зло-цдръ κα-

νευτρεχῆς, само-шестивъ ἀντακίνητος, само-хотно αὐτομάτως.

срп. добро-дошла (добро-дошла), зло-варан pravus: зълъ и *варънъ fallax, зло-пак malus: зълъ и ошакъ. само-родина, старо-времешан, старо-древан, књиге старо-ставне (царо-ставне).

Зависне су сложенице још и ове: *прво-коска*, *дво-коска*, *тро-коска* capra primum, secundum, tertium rariens, која се први, други, трећи пут кози, *прво-теока*, *прво-јагњеница*, *друго-јагњеница*, *трећо-јагњеница*, *прво-женац*.

в. Посесивне сложенице

Трећа врста правих номиналних сложеница есу тако зване посесивне, поглавито придеви и од њих постада апелатива. Друга пола ове врсте сложеница увек је именица или придев, узет као именица. Миклошић их не зове апелативним, јер се тако могу звати све сложенице, састављене из двају имена.

Спомињали смо већ да ова разредба не помаже бог зна колико објашњењу сложеница и да је у многим чеш производ граматичарских апстракција, за то нам је и овде поглавити задатак историјски објаснити њихов постанак. Као што Миклошић мало у ком случају, као код имена из реченица (Satznamen), пристаје да сложенице постају из синтактичних склопова, исто тако мисли и о посесивним сложеницама. Оне су, по мишљењу Миклошића и Хуитија-а секундарне, постале од упоредних и зависних сложеница суфиксом њ. Јагић у спомињатој рецензији (Arch. für slav. Philol. I., 438.) и на ово питање даје одговор, који се не слаже с Миклошићевим, налази да није потребно тражити прво просте сложенице супстантивне, па из њих изводити придевне: није потребно *бѣлооко да постане бѣлоокъ, ни брѣзонога, за брѣзоногъ, већ је просто могло постати од бѣло око, брѣза нога.

Словенски су језици онако исто богати, као и германски у сложеницама номиналним, било правим било промењеним у вербалне, што се зову детерминативне, karmadhāraya. Из детерминативних је сложеница још раније Ф. Јусти, Ueber die Zusammensetzung der nomina in den indogerm. Sprachen, Göttingen, 1861, стр. 117, а после њега Леон Шредер, Über die formelle Unterscheidung der Redetheile, 197, извео бахуврихи (bahuvrihi) — посесивне сложенице. Шредер је тај прелаз показао на примеру *родо-δάκτυλος*, који се оснива на бахуврихама својственом „formell nicht ausgedrückten momente der adjectivischen bezielung.“

Као год што пису претходници Шредерови, Јусти, Бои, Густав Мајер, Шапер ит.д. — који тражаху главно обележје бахуврихи-сложеницама у том што значе имање, посед, отуд им назив посесивне или што се по садржини конгруишу с пуним релативним реченицама и т.д. — погодили пут како ваља да се објасни постанак посесивних сложеница, тако није ни Шредер, како нас уверава Хер. Остхоф, научник заслужан сваког поверења. За данас управо тумачење споменутога Остхофа има најбоље доказе о постанку посесивних — бахуврихи сложеница: детерминативне (кармадараја) сложенице прелазе у посесивне (бахуврихи), што језик значење (Begriffsinhalt), које имају детерминативне сложенице, ставља у *метафору*. Свакој је бахуврихи-сложеници основа у метафори, и то у овој врсти њеној, коју зову *pars pro toto*, *синекдоха*. Говор је н. пр. *pars pro toto*, вели Остхоф, кад немачке сложенице *dick-kopf*, *hitz-kopf*, *gross-maul*, *schnapps-nase*, *speck-hals* и т.д. употребимо за имена лица, јер тад постаје бахуврихи-сложеница.

Не ће бити без интереса, ако изложимо, у кратким потезима, пут, којим је Остхоф ишао и дошао до оваког резултата. Многи су језички појави у дугој историји индоевропских језика остали незабележени, ред им је непрекидан, не може им се знати ни приближна хронологија; отуд велике тешкоће при изучавању тих давнашњих периода језичког развитка и немогућност да се протумаче многи појави из садашњости. Ну као што је у наше време већ успела наука о језику да баца светлости на данашње стање језика, проучивши им старије периоде, познавши историју њихову, колико је могућно по градиву како у којем језику, тако је, да се послужимо баш овим примером, тачним пажењем над многим појавима што се збивају на наше очи могла унети више светлости и у старије доба разних језика. Остхофу се учинила згодна прилика, да резултат добивен из пажења над неким француским сложеницама, управо како оне постају, примени на старе бахуврихи-сложенице, и ако знајући да с овим не стоје ни у каквој историској свежи.

У француским примерима: *un esprit fort*, *un bel esprit*, *une mauvaise tête*, *les pantalons rouges* само је обичан атрибутиван одношај придева према именици. Не ће бити никакве разлике између споменутих примера и *un blanc-bec*, *une rouge-gorge*, *la grosse-tête* и *un bec-plat*, *un pied-plat*, *le cul-rouge*, *la gorge-nue* и т.д., осим што је било неко срашћивање, а то се види и по *trait d'union*. Фигуром у мислима, коју Остхоф зове метафором, а Ар. Дармстетер синекдохом, ови се атрибутивни

склопови преносе на лица, која имају: *esprit-fort*, *blanc-bes*. — Према стеченом уверењу из пажења над француским сложеницама Остхоф се не устеже тврдити, и ако „*im höchsten grade wahrscheinlich*“, да су се тако зване вишег реда сложенице (бахуврихи или релативне и т. д.) развиле истим начином из нижих још у индојевропском основном језику. Тако узевши, може се доста добро објаснити за што грчке адјективне сложенице имају само два наставка, а за женски род нема особита редовног знака: *ῥοδοδάκτυλος* *Ἥως*, *χρυσόθρονος* *Ἥρα*, *Τρωιάδες βατύκολποι* могу се упоредити с француским склоповима *Marie bonbec* и значају у првом им значењу „Еоја ружин прет“ (црвени), „Хера златни престо.“ „Тројанке, дубока прса“; прво беху само супстантиви, склоп чисто апозитиван, а ни по што атрибутиван; в. и шта каже Brugmann, Grundriss II, I, стр. 88.

Тако бахуврихи (посесивне) сложенице својим постањем бејаху праве именице и само различне својим метафорским значењем од сложеница нижега реда, на име од кармадараја, из којих се развише. Оне се променише, боље прометнуше у придеве тек доцније, пошто се из слободног апозитивног одношаја разви чвршћа свеза, атрибуција. Долазећи поступно до овога закључка, Остхофу је било неприродно, он каже апсурдно, што *Μικλοσικ*, *Υ. G. II. 394.* и *Χαῖν. Цимер*, *Nominalsuff. a und ā, 205* и д. узимају да су бахуврихи-сложенице постале што су основе на *-a-* и *-ā-* одбацивале то своје првобитно *-a-* и *ā*, па за то узимале секундарно *-a-* (геср. слов. њ): *чрновласъ* постало из *чрновласъ!*

Као што је једном споменуто, промена значења беше се у бахуврихи-сложеница извршила још у најстарије доба заједнице. А да се доцније опет догађала, види се из историје и упоређења сродних језика. Као непроменљиво значаше свакако **dus tenes* „зла мисао“ (*immutatum*), а прометено „зломисленик“, на пр. авест. *durtanās*, грч. *δυσμενής*. Ту, напомиње Бругман, на првом је месту претварање именице у придев: „*von der Bedeutung einer Substanz wurde angesehen, so dass nur die der Substanz anhaftenden Qualitäten als Begriffsinhalt übrig blieben.*“

Још што се тиче постанка бахуврихи-сложеница треба имати на уму речи Бругманове: Не ваља узети, да је свака промењена сложеница, коју нађемо у индојевропским језицима, прошла сама за се то развијање (мењање) значења. Већина их се појавила као новотворине према старијима одмах с промењеним значењем (сислом).

Маретић у свом чланку, говорећи о именима и презименима Срба и Хрвата, пошто је управо најзнатнији део имена постао композицијом, дотакао се и сложених речи у опште, а ових бахуврихи или посесивних по на особ. Очигледан нам даје доказ за прелаз преко метафоре нижих сложеница у више тумачећи примере: *славуј грло јасно*, *паун перо златно* и упоређујући их са споменутиим грчким примерима: тако: оно *грло јасно*, *перо златно*, заступају прве бахуврихи-сложенице *јасногрли* и *златоперни* (види о свему реченом у књизи Х. Остофа, *Verbum in der Nominalcomposition im germ., griech, slav. und rom. Sprachen*, Jena, 1878, стр. 128 и даље, и Маретићев рад у *Radu Jugosl. Akad. 81*, стр. 110 и Brugmann, *Griech. Gramm. 114.*)

Прва пола има облик, који је у основе јој, с композиционим самогласним:

ст. слов. *бѣлоокъ*: **бѣло око*, *бѣло-перъ*, *благо-срѣдъ* (**срѣдо у срѣдоце*), *бръзо-ногъ*, *чисто-брадъ imberbis*, *чисто-пакъ даσύκερος*, *чисто-власъ densam comam habens*, *чрѣмъ но-окъ rubros oculos habens*, *чрѣно-главъ*, *чрѣно-власъ*, *дѣго-брадъ*, *добро-чидъ*, *bonam pralem habens*, *добро-ликъ εὐπρόσωπος*, *достойно-именитънъ*, *гѣсто-влаеъ*, *гноѣ-именитънъ зо-прѣвнуиос*, *голожѣ imberbis*, *капѣно-крилъ холеб-птерос*, *крѣпо-доушнъ μικρόψυχος*, *мудро-листнъ μελάμφυλλος*, *мало-вѣрѣ*, *ὀλιγόπιστος*, *милосрѣдъ εὐσπλαγυχος*, *рѣдо-брадъ*, *роусо-власъ*, *сѣждо-брадъ*, *соухо-рѣжъ*, *тѣшо-носъ*, *тврѣдо-чель* — *clephas* управо *firmam habens frontem*, *волоуѣ-главъ βαυκέφαλος*, *злато-строй aurifluns aureum flucutem habens*, *злато-оусѣ χρυσόστομος*, *четверо-гоубъ*, *quadruplus*, *четвереногъ*, *четворо-ногъ*, *дво-гоубъ*, *двоѣ-главъ*, *ино-росъ μονοκέρως*, *шесто-крилъ*, *трѣ-ногъ*, *трѣ-зѣбъ*, *ино-славѣникъ ἐτερόδοξος*, *тожде-именитъ*, *тѣкло* —, *тѣкло-именитъ cognominis.*

срп. имен. мушк. рода: *бјело-брк*, *вуко-длак*, *злато-гла*, *козјо-брад*, *мило-дух*, *плосно-глав*, *исо-глав*, *седмо-крак*, *столо-глав*, *тро-глав*, *црно-круг*, *црно-реи*, *шесто-пер.*

средњих именица нема.

женског су рода ове: *бјело-нога*, *вранѣка*, (*врано-ока*), *дебелкоса*, *драго-реса*, *дуго-коса*, *жуто-ока* (*жутока*), *жуто-кора*, *јастрока*, *крѣно-роса*, *пето-прста*, *полу-око*, *рдо-рога*, *свилен-гаѣа*, *сто-класа*, *сто-кожа*, *сто-куѣа*, *сто-нога*, *Танкоса* (*танко-коса*), *црноока*, *црно-око*, *чичо-глава*, *шарен-трба*, *шарен-гаѣа*.

придеви: *бјело-грли*, *бјело-лик*, *босо-ног*, *вито-рог*, *врѣло-ок*, *голо-брад*, *голо-врат*, *голо-глав*, *голо-крак*, *голо-трб*, *дво-губ*, *дво-рог*, *дво-струк*, *диво-рог*, *добро-ћуд*, *дуго-кос*, *дуго-нокат*, *дуго-реи*, *златно-крили*, *златно-рог*, *златно-рук*, *златно-глав*, *златно-*

ков, златно-крили, злато-рук, зло-чест, змијо-глав, једно-лик, косо-глав, крезуб, криво-врат, криво-глав, криво-ног, крњо-рог, лијо (лихо-) -шер, лево-рук, меко-шут, младо-лик, петеро-губ, петоро-струк, плаво-ок, празно-рук, празно-слов, пусто-рук, путо-ног, свего-дух, свило-кос, свило-рун, седмо-крал, скупо-цјен, сребро-кос, старо-лик, сто-струк, сухо-врх, танко-врх, тврдо-глав, тврдо-сан, тврдо-уст, тро-бок, тро-глав, тро-крал, тро-пол, тро-струк, тучо-глав, црно-кос, црно-ок, четворо-струк, шаро-шер, шесто-крили, шесто-шер.

(Свршиће се)

ЈЕ ЛИ ИСТОРИЈА НАУКА

од

Паскала Виларија¹⁾

ПРВИ ДЕО

1.

До пре неког времена изгледало је, да је ово питање, као академијско, било са свим сахрањено; кад сад ево опет ускрсну. О њему се пишу читаве књиге, толика дела и читави чланци по новинама, и писци нису те среће, да се сложе међу собом. Кад се ствар погледа како ваља, допста нема по

¹⁾ Расправу, под горњим насловом, написао је данашњи министар просвете у Италији, Паскал Вилари, и она је изишла штампана у римском часопису „Nuova Antologia“ у свескама за Фебруар, Април и Јули. (Кад је маркиз де-Рудини, у Априлу ове г., одменио Криспија, и Вилари је дошао од професора Велике Школе у Флоренцу (Istituto di studi superiori) за министра просвете, у његовом кабинету.)

Вилари је познат као славан историчар талијански. Родио се у Напољу 1827. год. Ту је свршио све школе. Године 1848. учествовао је у буни и после је морао да побегне из свог завичаја. Дошао је у Флоренцу и ту се настанио. У Флоренцу је пробавио више година по јавним и приватним библиотекама, прикупљајући сваковрстан материјал историјски. Као први рад његовог толикогодишњег труда изишле су (1859. и 1861. г.) две свеске „Историје о Вироламу Савонароли и његовим временима“ (Ово је дело превела на енглески госпођа Виларијева). Друго је значајно дело овог научника: „Nicolò Machiavelli“, које је изишло у три свеске (од 1879. до 1882. г.). Ову драгоцену монографију наградила је туринска академија с 12 хиљада динара. (Ово је дело преведено на немачки и енглески језик). Године 1878. написао је Вилари: „Lettere meridionali“. Ова су му писма наша сила одзива по целој Италији и принудила су владу да озбиљно стане проучавати зла од којих су страдале јужне покрајине талијанске. Год. 1885. изишло је друго, поправљено издање од те књиге, јер је, у социјалном погледу, од велике важности. — Вилари је написао још неколико дела, из којих се види, да је јак и као научник и као философ, и да је одличан историчар.

Приказујући читаоцима „Просветног Гласника“ ову одличну расправу поменутог талијанског научника, нисам имао друге намере, до да им обратим пажњу, како на ствар, која се ту претреса, тако и на самог аутора њеног.

Преводилац.

себи велике важности, и боље би може бити било, да се одмах изведе закључак, како историја није ни поезија, ни философија, нити је уметност, нити пак наука, већ је историја. Али кад се узме у рачун, да се, услед покренуте питања, рађа и ствара читава нова литература, онда ствар допста има своје важности, ако никоје друге, а оно као знамење времена. Ето, зашто сам се и ја одлучио, да претресем неколико радова о овом покренутом питању. После ћемо видети, да ли се и какве се последице опште природе могу отуда извести.

Око половине овога века, као што се зна, Бекл је мислио, да је својом „Историјом образованости у Енглеској“ пронашао, на послетку, како ће од историје начинити екзактну науку, ослањајући се на статистику. Покушај му се прихватио с великим одобравањем, изазвао право одушевљење и изгледало је, ништа мање, но као да се пронашла нека нова философија о друштву и духу човечанском. Али на скоро после смрти његове, 1862. год., распрска се све одушевљење, његов проналазак изгледао је као сан екзалтованог ума, и престало се о њему говорити. Данас је професор Силе (Seeley) по ново покренуо исто питање, али у много скромнијем облику. У својој књизи „О раширљивости моћи енглеске“¹⁾ он изриком вели, да сваки историјски рад треба да нам изнесе решење буди које проблеме политичке. У манчестарском историјском друштву држао је два говора и тврдио је да су историске студије у Енглеској тако слабо напредовале једино зато, што је у њима превладавала књижевна метода, место научне. На тај начин историја се измеће, вели он, у причу, која је лепа да забавља само децу радозналу. Прави историчар није приповедач, већ је откривач закона оног великог друштвеног факта што се зове држава. Историја је велика плава књига (Blue book) државникова, и он из ње може само да изводи правила за своје држање. И зато је право рекао Тен (Taine), у предговору ка свом делу: „Les origines de la France contemporaine“, да му није било могуће да створи за се одређено политичко мњење, пре него што је из основа проучио историју друштва у коме је живео. Често се говори о пријатним и забавним историјама, а нико и не помишља, да то не значи друго до нешто што у истини није историја. У суштини, само је научна метода права и истинита метода, а књижевна је метода лажна метода. Прва, која до сад никако није била позната истражује политичка начела, законе догађајима (фактима), а то историја само може да да. Друга

¹⁾ The expansion of England, London, 1883.

пак метода занима се личностима, те да види јесу ли радиле добро или зло. На тај начин добивамо личну историју, а не политичку, научну, и у њој онда нема оног дивног организма који уједињује људе у друштва, нема оног главног задатка, о којем се политика и историја морају да баве. Подржавајући научну методу, ја — вели Силе — не одузимањем историји њен *интерес* (*interest*), него јој — шта више — придајем много виши и истинитији.

Овде бисмо се доиста могли запитати: па шта ће бити с делма не само истинских историчара, већ и свију оних модерних писаца, као што су: *Тијери* (*Thierry*), *Преско* (*Prescott*), *Маколе* (*Macaulay*), *Колета* (*Colletta*) и толики други, којима је поглавна заслуга у томе, што причају лепо и речито? Али о томе не разбира професор Силе. Место тога он закључује свој говор наводећи један одељак из *Текерејевог* (*Teskerey*) дела: *Хумористичари XVIII века*. Велики романсијер говораше да је врло непоуздано познавање појединих факата које нам историја износи. Кад се пак проучавају измишљења дела овог или оног века, може се извести — вели — много сигурније, како су људи тога и тог времена мислили и осећали. И доста читајући *Spectator-a* и *Смолетова* дела, он је извео слику не може бити живљу и тако речиту о људима онога времена и о томе како су они осећали, мислили и живели. Све ово наводи Силе као примере, до какве се апсурдности долази, кад књижевна метода превлађује у историји¹⁾.

О овоме не мисле сви тако претерано и с толиким поуздањем. Али проф. *Фриман* (*Freeman*²⁾,

¹⁾ Ова два говора професора Силеа изишаа су у *Macmillan Magazine* од 1881. и 1882. год.

²⁾ *Фриман* (*Едуард Август*), енглески историчар, почасни члан многих свеучилишта и учених друштава (пored других и Српског Ученог Друштва), кавалер многих одена (пored осталих и таковског и Даниловог), рођен је 1827. г. у Хамборну, у Стафорушајру. Путовао је много по Европи, и нешто мало и по Америци, све зарад историских истраживања. Није само историчар, већ је и на гласу списатељ оне школе, из које су изишли Џибони, Робертсон, Гроти и Маколеји. Поглед му је широк, критика темељна, а стил диван. У последње време много се бавио о проучавању Сицилије, коју сматра као британску посестриму у Средоземном мору. Од 1887. г. па до сада три пут је долазио у Сицилију и у њој је више месеци проводио. Списак његових дела славних врло је дугачак. Да споменемо само неколико важнијих: „*A History of architecturae*“, 1849.; „*Essay on window tracery*“, 1850.; „*The History and conquest of the Saracens*“, 1856.; „*History of the Norman conquest*“, које му је најважније од свију дела и које је изишао у пет свезака, од 1867. до 1876. г.; „*Historical essays*“, у три свеске, од 1872 до 1879. г.; „*The Historical geography of Europe*“, у две свеске, 1881.; „*Methods of Historical Study*“, 1886.; „*Chief periods of European History*“, 1887., итд.

(Подаци су, како за овог, тако и за остале списатеље, узети из *De-Gubernatis*-овог: „*Dictionnaire international des Ecrivains du jour.*“)

Преводац.

у једном свом делу о методи у историским студијама, пише: „Историја је политика прошлости, а политика је историја садашњости.“¹⁾ То је она иста замисао коју је професор *Далман* (*Dalman*) први у Немачкој почео подржавати и који је отворено рекао, да сав циљ његовим историским радовима није ништа друго било до политика. Па и *Лоренц*²⁾ у својој књизи о историској науци, бележећи погрешке које се налазе у Далмановим делма, за којег аутора вели да јако занемарује покрет и живот самих догађаја, често сматра људе као голе апстракције, те и он сам изводи закључак, да модерна историја, наравно као последица научнога духа који је владао у XVIII веку, не ради ништа друго но се ограничава само на решавање задатака, а међу тим политика је право поље њених истраживања³⁾.

Противу овог мњења подиже се друго, са свим различно, које, поред осталих, подржава и *Бруно Гебхард* у својем спису: *Историја и уметност*.⁴⁾ Он вели: Уметност чини те се истински уједињују идеја и облик, садржина и оно што садржину држи. И у историји има двога, два дела који је састављају. Један се део бави о истраживању догађаја (факата) а други их излаже: један прикупља материјал и предаје га другом, који је уметност. И допста уметност представља лепоту, а историја, место тога, излаже оно што се десило, а то није баш свакад нешто лепо. Али догађаји нису са свим видљиви нашим чулима, већ само неким делом својим. Оно што њих уједињује, оно у чему је њихов прави, идеални, значај, одакле потиче њихова истина, њихов живот, то мора да се тражи и пронађе. Да се пронађе дух догађајима и да се догађаји по њему излажу, за то треба, тако рећи, *поетскога* дара. То се налази и ствара једино маштом, коју у историчара треба искуство и реалност да обуздавају и њоме да управљају и владају. Историчар не ствара своје личности, као што то чини песник,

¹⁾ *The methods of historical studies*, стр. 8., у Лондону, Macmillan, 1886.

²⁾ *Лоренц* (*Оттокар*), немачки историчар, професор на јенском свеучилишту од 1885. год., рођен је 1832. год. у Иглави. Написао је „*Deutsche Geschichte des 13. u 14. Jahrhunderts*“; „*Geschichte König Ottokars II von Böhmen*“ (1866. г.); „*Geschichte des Elsasses*“, у друштву с Влах. Шерером, 1885. (треће издање); „*Papstwahl und Kaiserthum*“, 1874.; „*Drei Bücher Geschichte und Politik*“, 1876.; „*Deutschlands Geschichtspuncte im Mittelalter*“, 1887. и дело које се ниже наводи (под 5.).

³⁾ *Die Geschichtswissenschaft in Haupt-richtungen und Aufgaben kritisch erörtert*. Berlin, Hertz, 1866.

⁴⁾ *Bruno Gebhardt: Geschichtswerk und Kunstwerk*. Breslau, 1885.

него их налази. Он мора да истражује прави дух, да открива смерове и тако да објашњује оно што су личности урадиле. Машта му није извор, из којег црпи свој материјал, већ му је само нужна помоћ, да схвати и представи историјску стварност. Он се мора чувати да у догађаје не уплеће своје сопствене замисли, идее, које је он сâм себи уобразио, е да би достигао извештачен, измајсторисан утисак. Ако уме да проишче у догађаје, он ће ту наћи грдна сакривена блага, и ту ће открити онај дух што оживотворава. И тако ће ту наћи на хармонију, и ако је, по изгледу, свуда сâм наред; и из развалина прошлости моћи ће да васпостави њихово органско јединство. И тако ће учинити, да нам прошлост чисто оживи пред нашим очима, уздижући се на оно достојанство које уметнику доликује. — Еле, како Силе мисли, историчар, коме је довољно само то што прича, *сиушта* се из области науке у област књижевности; а што се Гебхарта тиче, њему изгледа да се историчар, међу тим, уздиже чак до праве уметности.

Из свију ових тако супротних разлагања излази, више но што треба, да они који хоће од историје уметност да начине, морају, хтели не хтели, да пре свега докажу, у чему се историја разликује од уметности; и да тако исто и они, који би хтели да начине од ње праву науку, морају ипак да признаду, да се она не може никуд маћи без маште, и ако је познавање правога духа догађајима у ствари више прорицање, у неку руку стварање историјско, но што је право и строго доказивање. То је оно што је, у главном, јасно рекао више пута славни проф. Ранке. Историја је, вели он, и уметност и наука у једно и исто време. Као и свака филолошка дисциплина, и она мора да врши свуколикну службу критике и истраживања, и у исто време да производи у души читаочевој задовољство као и свако књижевно дело. И поврх свега тога најглавнија јој је дужност у томе, да је *истинита*, да је оно што прича десило се, баш онако како се у истини десило, и опет да научан карактер превлађује.¹⁾

Ауторитет таквога човјека, као што је проф. Ранке, требало би да је, бар у Немачкој, пресекао сваку даљу препирку о овом питању; но тако не би. Оне исте године, кад је Гебхарт изишао са својим малим списом, изишао је још један од *Алмана (Altmann)* у Сибеловом историјском часопису²⁾. Историја је, вели он, нема сумње, наука,

¹⁾ *Sämmtliche Werke*, св. XII, стр. 5.

²⁾ *Ueber die wissenschaftliche Geschichtsdarstellung*, у IV свесци, 1885. год., тога часописа (*Historische Zeitschrift von Sybel*)

јер она ставља себи у задатак да оцењује вредност личностима и догађајима, да им одређује место у царству факата и идеја, а то није уметност. Што се облика тиче, тај мора бити књижеван, па чак и уметнички, као што се исто може рећи и за философију, и ако се философија доиста неће изметнути у уметност. Она мора да испитује, да употребљује, да критикује; како би се онда могла дати обладати начелом депоте? Треба се отрести лажног веровања, као да она маштом постаје господарка целокупности факата и оног духа који их уједињује. Ово се једино истраживањем достиже. Па ни у самом излагању не може се свакад лакоћи за правилима уметности. Зар треба да кријемо пред собом доказе о ономе што видимо, зарад поштовања оне хармоније, која се налази у делима уметничким? Уметничка историја не одговара више напретку, који је наука достигла данас. —

Други један писац, г. *Морис Ритер*, побржао је, у истом часопису, мњење оних који би хтели да рашире поље историји чак дотле, да се она отпочне занимати свеколним друштвом, свеколном образованошћу, јер би то натерало историчара, да мора све науке да зна. — Држава је, вели, средиште свима истраживањима историјским, која се баве о човеку само онолико, колико има одношаја с њоме¹⁾. — Слична се мисао, само опширније разложена, налази у једном уводу D-га *Д. Шефера*, професора историје на тибиншком свеучилишту.²⁾ — Држава је била, јесте и остаће средиште бесконачних питања, која од историје очекују разрешење своје. Само у њој може историја да нађе норму, по којима ће да суди поједине догађаје.³⁾

Ко хоће да види, с коликим је бројем наука хтела се да споји и побрка историја, нек узме да прочита поменуто дело од Лоренца, или још боље оно од професора *Е. Бернхајма (Bernheim)*, које је управо најпотпунији, научни мануал историјске

¹⁾ *Studien ueber die Entwicklung der Geschichtswissenschaft*, у Сибеловом *Historische Zeitschrift*, 1885. год.

²⁾ *Шефер (Дитрих)*, немачки историчар, професор историје на тибиншком универзитету, рођен је у Бремену 1845. г. Кад му је било 32 године, постао је професор на јенском универзитету, па је после био у Бреслави и од 1888. год. је у Тибингену. Издао је: „*Dänische Annalen und Chroniken von der Mitte des 13. Jahrhunderts bis zum Ende des Mittelalters*,” у Хановеру, 1872.; „*Die Hansestädte, und Koenig Waldemar Atterdag von Danemark*,” у Јени 1879.; „*Deutsches Nationalgefühl im Lichte der Geschichte*,” idem, 1884.; „*Das neue Deutschland und seine Kaiser*,” Breslau, 1888., итд. Сурадник је и на Хербетовој „Енциклопедији новије историје.“

³⁾ *Daseigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte. Einleitung*, 13. октобра, 1888. год. Јена, Fischer, 1888.

методе.¹⁾ — Поред многих других, и Лоренц је морао да устане да побија оне, који би хтели да побрљају историју с политичким наукама, са социологијом, па и с природним наукама, те да се она мора да бави само о народима (гомилама) и о култури у опште, а не о човеку, нити пак о психолошким покретима, који и јесу управо суштствене ствари у историји. Ова се, вели он, мора бавити и о народима (гомилама) као и о личностима, које их састављају и руководе, јер јој је предмет човек, у колико је створење од самосвести, које живи и ради у друштву и опет је над њим. Историја је друштвена наука, па опет нити је политика, нити је социологија. Најпре се бави само о спољашњим фактима, па онда само о психолошким, којима хоће све да објасни. На послетку уједињује једне и друге, и тако се рађа права модерна историја, којој је главни циљ: идеална веза и објашњење догађаја (факата). Тога ради она изучава пре свега поступни развитак и погодбе државнога бића. Ама ово, што је њој циљ, политици је средство, да дође до склапања и сазнања неколиких општих типова и да сазна које се измене могу корисно унети у државе које сад постоје. Политика се може претресати историјски, правнички, па опет за то да се не брка с наукама с којима везе има. И тако социологија се бави о развитуку друштва, не њега самог ради, већ за то, што јој је то средство, да испита елементе из којих се оно састоји, његове разне органе и њихове радње и разне типове облика друштвених. Она не распитује за личности, нити за психолошке покрете, што је опет у историји суштествена страна, као што ни историја не истражује типове опште. На историју се морају ослањати и политика и социологија, али се бркати не смеју.²⁾

Услед непрекидне потребе да се у историји дође до праве извесности, не само се покушало да се на њу примени метода природних наука, него се још гледало да се од ње начини ништа мање но баш права природна наука, онако исто као што је *Макс Милер* хтео да уради с филологијом. Ова је замисао навела *Бекла*, да карактер индијске образованости објашњава пиринчем, којим су се Индијанци хранили, карактер старих Мисираца урмама, а карактер Бразилијанаца, пре открића Америке, кукурузом. Та је замисао навела и славнога професора *Ди Воа-Рајмонда*, главног поборника теорије, да се препире с *Либигом*: да ли пропаст

римске царевине треба приписати томе, што Римљани нису знали за фосфорну киселину, којом би могли да земљи својој поврате исцрпљену плодност, или за то, што нису знали за пушчани прах, којим би лако могли да расгерају варваре, који су на њих нагрнули. И ако је ова замисао имала жестоких поборника својих, опет су је дуго и из корена побијали како *Лоренц* тако и *Бернхајм*¹⁾.

— Историја, вели *Бернхајм*, мало нешто друкчије од *Лоренца*, донста је наука; ама се историјски закони не могу мешати с непроменљивим, безличним законима природним. На дела друштвена утиче време и место, утичу разни карактери људски, утиче памет и воља човечја и мења их, а она су и онако више заплетена и по карактеру своме са свим различна од дела чисто природних. Ко о овоме не води рачуна, отићи ће у крајности као што се десило *Беклу*. Али из свега овога не следује, да је историја нека уметност и да није наука, ако се наука донста састоји у томе, да истражује истину, да сазна садржину, а не само облик. Облик је и у историји донста споредна ствар; она може врло често да буде баш и без уметничкога облика. Ово је могућно само онда, кад се тиче каквог времена (периода), које је познато у свој целини својој. Али, међу тим, има читавих периода тако мрачних, да је савршено немогућно дати им уметнички облик, и баш за та времена потребна су истраживања сада, више но икада. Најновији напреци у методи показали су очевидно да је историја веома далеко од уметности, придајући јој све више и више научни карактер. Модерни историчар хоће да зна не само који су се факти десили и како, већ још и то, како се овај или онај поједини факат слаже с општим развитуком светске историје и духа човечанског. Поврх тога, нема наде да ће се у историји пронаћи такви закони, какви се могу да изведу из идеја, из општих начела. И сувише имају ту удела личне особине и дела слободне воље човекове, и за то је пуно и сувише изузетака. Историја није и никада неће ни бити тачна наука, нити је пак каква природна наука. Њени се закони могу да сазнаду само делимично, а то за то, што нам је и материја самих факата позната само делимично. Врло често пред нама су само одломци, а одломци су такве природе, да се на њих не може

¹⁾ E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode. Leipzig, Duncker und Humbolt, 1889.

²⁾ В. нарочито главу IV. §. 4. стр. 59—97, где писац побија и оне који хоће да мешају историју с филозофијом, антропологијом етнологијом.

¹⁾ Спис проф. *Ди Воа-Рајмонда* зове се: Kulturgeschichte und Naturwissenschaft. Први пут је изашла у часопису: Deutsche Rundschau, год. IV, св. 2. О томе има подугачка оцена у *Лоренца*, у трећем делу његове књиге: Die naturwissenschaftliche Geschichte (Du Bois-Reymond), стр. 133—170. В. и *Бернхајмову* књигу га. I, стр. 70—82.

да примени ни чисто индуктивна, ни чисто дедуктивна метода.¹⁾

Овде би се могло запитати: кад ова научна метода није ни индуктивна, ни дедуктивна, већ неодређена мешавина и једне и друге, да ли се онда онако посредно и нехотице не долази до тога, да се мора признати и потреба неког пророчица (дивинације) и уметничког стварања, које се хтело по што по то да одбаца? Али остављајући за сад на страну то питање, које ће нам се више пута само истинити, да ли се, место тога, не бисмо могли запитати: је ли нам баш за невољу да сами стварамо све нове и нове тешкоће, кад је и обичан разум довољан да их растера? Зар има кога који би могао помислити, да су Политика Аристотелова или Социологија Спенсерова историјске књиге, или Тацитови Анали да су философске расправе или чланци из природних наука? Па ипак се препирка наставља, и то од стране људи, који су на гласу и од којих су неки написали да не може бити дивинција дела историјска. Како то?

Да објаснимо такав особити факат, наћи ћемо као први зрачак, кад прочитамо један спис од *Ербхарта (Erbhardt)*, који у суштини није ништа друго до излагање доста чувенога дела од *Вилхелма Хумболта* о „*задаћи историописца*“²⁾. По Хумболту, историчар треба пре свега да јасно и верно изложи оно што се десило, па у исто време да изложи и значење и дух онога што се десило. Од догађаја се не види више, но само један део, и то је спољашњи; али дух, који догађаје уједињује, који им одређује вредност и који васпоставља историјску истину, није приступачан непосредном посматрању; треба га, дакле, пронаћи, открити. Да би га пронашао и представио, историчар се мора, као и песник, послужити маштом. Само он то мора чинити друкчије, јер је везан за стварност, потчињен искуству, које само не би било ни мадо довољно. Треба ту и нарочитог држања, које је својствено само историчару. Песник оваплоћава идее, угледајући се на стварност; историчар *открива*, помоћу идеја, истинитост догађаја; он тражи стварност своје предмету, а песник је ствара. Историчар, полазећи од појединих догађаја, истражује идеје у њима, као једино средство, да их позна као што ваља. Оно што је реално, и оно што је идеално измешано је у историји, јер је идеја свакад скривена у самом догађају. Те идеје чине и законе, који се не даду свести само на узроке и после-

дице, као што то бива с природним законима. Има математичких закона, који се примењују на мртву природу; има физиолошких закона, који се примењују на природу животом одарену; и има закона психолошких, који се примењују на морална дела и на историју. Али сама психологија није нам доста. Њоме би се придало сувише важности самој личности, која би нам била неразумљива, кад би се узела сама за се, издвојена из друштва у коме је постојала. И тако треба да се из целине факата издвоји основна идеја, која нас одводи до замисли, да има плана у царству Света. Идеје се испољавају у личностима и народима; оне су управо карактер и једних и других. Језик, уметност, наука и религије нису оно, чиме се исказује оно што је идеално, јер идеал нема у њима личнога облика; оне утичу на личности, али су више од њих. Нисмо ми ти који смо идеје захватили, него су оне захватиле нас, и ми зависимо од њих. Као математички закон, општа би гравитација регулисала, нема сумње, и други материјални свет који није ни налик на наш, па исто тако и идеје биле би регулатор свакога духовнога и моралнога света и увек би чиниле његову историју. И све ово бива на три начина: 1., преко личности, 2., преко идеалних облика, 3., преко првобитних идеја (*Urideen*), које дејствују својом сопственом снагом, и које су из виших сфера по што је све што је земаљско, што је лично и коначно. —

Овај спис, у коме се огледа толики ум пишчев, придружује се, као што се види, доста јасно, оној философији, која данас превлађује у Немачкој. Кад га човек пажљиво чита, и нехотице му се намеће један закључак. Ако су идеје у делима (фактима), као што вели Хумболт, и чине оно што се живот зове; ако је задатак историков да их пронађе, открије у њима, — онда питање о томе: да ли је историја наука или уметност, постаје од необичне важности. Кад би ова доиста била права, тачна наука, она би нас, сигурним путем, на крај краја уведла у свет идеја. Али ако то не би била, сва та пада оддетела би, као да није ни била. И ово нам може, бар у неколико, објаснити, за што се све једнако и упорно чине покушаји, те да се што јаче истакне научни значај историје, претерујући с тиме преко сваке мере и примичући историју све ближе овој или оној науци, која је одређенија и тачнија, и мешајући је с њима, колико се то већ може да уради. Не видимо баш да писци увиђају то што чине и да су сви њихови напори овој сврси као унапред упућени. Али мислим, да никако није немогуће, да, и ако то и не веде и не признају, и нехотице у тој нади живе и раде, а та је нада све

¹⁾ Бернхајм, на поменутом месту.

²⁾ *Vilhelm V. Humboldts Abhandlung „Ueber die Aufgabe der Geschichtschreiber“*, у Сибе-ловом „Историском часопису“, св. 3. од 1886. год.

до сад остајала само празна нада. Међу тим, да се и ми не бисмо узалуд трудили и да не бисмо залутали, добро ће бити да другим путем одмах окренемо. Место да настављамо теоријску препирку, у којој ни најскуспијима није пошло за руком да се сложе, дај да испитамо неке друге главне промене, које је историја претрпела. Ове ће нам промене показати праве стихије, из којих се она доиста састоји и тако ћемо боље и сигурније сазнати њен прави значај и њен прави циљ. Изгледаће као да се удаљавамо од предмета, али, надам се, на послетку ће се показати да смо дошли до сигурнијег разрешења питања о коме се бавимо.

II.

Као што је право рекао Лоренц, XVIII је век јако изменио историју. Више но икада унесено је у њу критичкога и филозофскога духа, методичке сумње и велике независности у мишљењу. Више но икад дотле што је било, почело се запимати историјом свију народа и свију времена, неизмерно ширећи тако поље истраживања и трудећи се да се свуда искорене бајке, како би се воспоставила права истина. Осамнаести је век, више но икоји други, имао јасну идеу о идеалном јединству рода људскога, и први је, пре свију других, признао законе напретка. Али његове идее, његове навике и његов интелектуални правац били су у многоме одсудно против-историјски. И пре свега, како је основна замисао француске филозофије у XVIII веку могла да нађе пута и да у догађајима пронађе идее, дух, кад је њена основна замисао полазила од поставке: да наш дух није ништа но „неисписана таблица“ (*tabula rasa*), т. ј. да све што је у њему долази с поља, преко чула, — замисао, коју је Кондиљак превео у своју познату штатуу, која је, имајући својих пет чула, постала човек? Осим тога тражило се од историје да се служи методом природних наука, у којој су се онда сви васпитавали. И тако са свим нестаде разлике која постоји између психолошких и природних закона.

Али то није доста. Што је у историји главно, то онда, замисли о човеку кога нестаје (који пролази), кроз векове, развијајући се и дотерујући се заједно с друштвом, те замисли није онда могло бити. Онда ниси могао наћи ни што се тиче првобитног човека друго што, до човека из XVIII века: филозофа, критичара, који је свестан свега што ради. Нигде ни трага нема од онога, што светина несвесно ради, а још се мање може ту наћи што од духа народнога или што од моћи, која је у предањима толиких народа. И тако остадоше тајна

и порекло говора и порекло митологија и порекло друштва; све се то гледало да објасни онако некако вештачки, а то не само што никаква ослонца у стварности није имало, него је често бивало и чорпање сваке замисли историјске. По теорији „Друштвенога уговора“, коју је Русо толико развио, замисљају се људи, који су, пре него што су се још удружили, имали већ тако јасну замисао о друштву, да су могли да се препиру о томе, како би засновали друштво на начелима правде и разума. Што се нас тиче, за нас је јасно као сунце, да људи нису имали никаквих идеја, пре него што су умели да говоре и да су се идеје у њих образовале заједно с моћи говорења. Још нико није видео, вели Макс Милер, да идеја иде по свету и да тражи реч за се, нити пак реч иде те тражи идеју своју. Међу тим, онима што су живели у XVIII веку, говор није био, као нама што је, самоникли, првобитни, несвесни производ духа човечијега, који је с њиме научно у једино исто време и да мисли и да говори, већ им је био људски проналазак, јер су људи, пре него што су умели да говоре, већ имали развојетне идеје о томе како ће се удружити и споразумети се, којим ће звуцима исказати те идеје своје. То се исто вели и за митологије. И оне нису биле својевољни производ народне маште, већ су их филозофи изумели, јер су, у она првобитна времена, гледали да у басне умотају апстрактне идеје, те да их тако прикажу светини, јер их иначе светина не би разумела. И тако место да се лепо објасни то што је са свим појмљиво у друштву, у језицима, у митологијама, једини је пут био, да човек XVIII века, или, као што вели Тен, разум што размислила сиће до првобитних извора.

А зар оно тако названо природно стање, у које се требало да вратимо за то што у њему царују правда, човечност и доброта, а науке, вештине и друштво само су га изопачиле, зар то не значи окренути тумбе свукодику историју, којој је природно стање човечије друштво, у коме само можемо да будемо морални, поштени и образовани? Зар то не значи метнути онај идеал, коме имамо да гредемо, пре иза леђа, но истакнути га испред себе? Зар то није окренути наопако историју? Па каква нам је и сама замисао француске револуције? Треба разрушити прошлост, а с њом и друштво што сад постоји, па га воспоставити из нова на основима чистога разума. Зар и ово није чорпање историје, која сматра да садашњост потиче из прошлости и да се само и из једне и из друге може да развије будућност? Ко год хоће да сруши садашњост, тај иде на то, да се вратимо у варварство.

Сав осамнаести век пуц је оваквих мисли. Монтескије је донета боље но ико други тражно знамење у историје и увиђао одношаје који постоје између ње и политике. Али његов „Дух закона“ није ништа друго до збирка историјских посматрања, која су често врло зрела и дубока, али која се слабо слажу међу собом. Најглавнија замисао, која ту влада, јесте утицај климе на човека. Он види све спољашње радње, али не и дух, који је унутра, нити види осећања, која их оживљују и стварају. Установе, које он излаже тачно и верно, стоје онако једне поред других, нити се икако могу да споје међу собом. Нигде није обележен њихов историјски развитак, нити су оне довођене у сvezу с духом човечјим, и дух остаје непроменљив у односу према њима. Разум влада светом, ама је то апстрактан разум, који се никад не јавља у стварном облику. Па ипак је Монтескије у своје време био велики, скоро занесени пријатељ историје. Кад је у својем великом делу излагао феудализам, Хелветије се на то ражљутно и у писмима својим узвикнуо: „Ама ког врага хоће да нам докаже својом расправом о феудима?“ Какво је законодавство могло да се изведе из тог хаоса варварства, који је сила поштовала, али који је разум морао да уништи? Требало је место тога тражити „истинита начела у бољем потоњем поретку ствари“¹⁾.

Филанџери, у својој науци о законодавству, предвиђао је страховиту катастрофу у Енглеској, за то, што се Енглеска држала прошлости, а није ишла за оним што је прописивала француска философија, од које се очекивало да ће преобразити сав свет. У Француској пак, која је ишла за њом, нагло мењајући сваку ствар, предвиђао је да ће убрзо наступити златни век мира, у коме ће сâм разум да управља народима. Међу тим наступило је са свим друго нешто. Закони напретка, које је XVIII век у истини први угледао и који је први у њих поверовао, требало је да су нас довели или бар полако приближили замисли о еволуцији историјској; али тако не би. Турго, својом речитошћу и доктрином, као да је нагађаше; али је тек само нагађаше. Кондорсе је њен апостола био и излагао ју је ватрено и јуначки, као мученик. Не може човек а да се не потресе, кад чита ону његову књигу, коју је писац написао, пошто је већ знао да га само отров може спасти од гилотине, која му се наглим корацима приближавала, и у којој писац узвикује: да ће разум, правда и срећа људска на скоро светковати мирну победу своју. Али у његовој књизи напредак је више онако неко тврђење факта,

који је доста неодређено изложен, и више је онако изјава неке непоколебљиве вере, него што је доказ правог неког закона. И што је још значајније, напредак не долази услед непрекидног развитака духа човечанскога, као последица историјскога процеса, већ једино услед тога што се знање умножило. И тако онај апстрактни разум, који је узрок свему, остаје онај исти, вечно непроменљив, а то ће рећи, ван историје.

Да се не бисмо удалили још више, но што смо већ, од главног свог задатка, пожуримо се да закључимо ово своје удаљавање тиме, што ћемо још коју рећи о ономе који, боље но ико други, представља свој век и који је целу мисао исказао у својим философским и историским делима, задобивши тиме код својих савременика велико и заслужено име. Шта је хтео Волтер својим чувеним делом „*Essai sur les moeurs*“ ? — Хтео је да унесе ред у историју, која ништа друго није до неуређена гомила догађаја (факата). Њен је прави предмет дух човечанства. Треба, дакле, свратити сву пажњу на историју образованости. Али, које је главно начело, и које је последњи закључак, до којег се долази? „Из овог прегледа излази, да је све што се односи на природу људску једнако с једног краја васељене до другога, а све оно што је зависно од обичаја није једнако, већ је различно, и ако где мало и личи, то је са свим случајно.“ И тако, дакле, од природе долази јединство, а од обичаја произлазе различности у историји. Ама како је то могућно, да из природе, која је непроменљива, произлазе обичаји, који су тако променљиви? И како ће се и где ће се закони томе ухватити, ако је истина оно, што вели аутор, да је све саставни део васељенске машине и да се „ништа не може десити што није унапред одређено од стране узвишенога архитекта“ ? Све је ово остало необјашњено и необјашњиво у тој новој науци о историји. У њој нема ни трага од правог духа у догађајима, у законима који владају њима. Они се нижу један за другим, без икакве унутрашње везе међу собом, а ако се где год што и приметити, то је тек онако узгред, без икакве праве везе ни с догађајима, ни међу собом. У самој ствари историја овде, више но игде, није ништа друго до средство којим се нова философија истиче као победитељка и да се побија прошлост, место да се изучава и објашњује.

Као што је добро приметно г. Фаге (*Fage*), главна је мана у Волтера била: „*inertude radicale à sortir de soi.*“ У томе је сав карактер његов, тиме се он руководи у понашању своме, у томе му је сва политика и сва историја и сва философија.

¹⁾ Ова се писма обично налазе заједно штампана с „*L'Esprit des Loix.*“

Њему је даж све оно, што се у историји удаљује од његова начина мишљења. „Трудећи се да се бави само о човеку својега доба, Волгер се грдно вара баш о човеку самом.“¹⁾ У његовој књизи има много неодређености. То је философија наступне историје, која, заборављајући на се на сваком кораку, уступа своје место тако названој историји, али таквој историји која је непотпуна, сва у анекдотама, испрекидана, у којој је пуно сатиричних и забавних причина. „Кад се онако на све погледа, није ништа друго до леп хаос.“ (Стр. 268.).

Тем, ширећи још више своја посматрања, вели да у васцелој књижевности XVIII века — личности разних земаља нису ништа друго до голе апстракције, а публика то не увиђа за то, што у ње нема историјског осећања; јер се претпоставља да је човек свуда један исти.²⁾ У „*Essai*“, вао и у делима Робертсоновим, Жибоновим и другим, има научности, има критике, има и тачног излагања установа разних; има свачега, „само нема душе... Оно чиме се писац преноси у душу других људи, машта симпатична.... тај дар највише оскудева осамнаестоме веку“. (Стр. 260.). — А та је особина баш најпотребнија историчару.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

О НАРОДНОЈ ПРОСВЕТИ У РУСИЈИ*)

од
Радована Јошутића

I.

Државна и народна просвета. — Слободне сељачке школе. — Њихова историја. — Учитељи-самоуци. — Раскол као мотор просвете. — Одношај државе према сељачким школама. — Положење 1874. и циркулар барона Николаја. — Рад слободних сељ. школа и резултати тог рада. — Писменост код Уралских Козака. — Процент писмених жена код православних и код расколника. — Узроци, који изазивају ширење сељачких школа. — Старање „земства“ за просвету народну. — Значај слоб. школа сељачких.

У хришћанству лежи колевка првих школа у Русији. Док се радило на утврђивању православља,

¹⁾ *Em. Faguet*, „Dix-huitième siècle, Etudes littéraires“ стр. 223. Paris, 1890. —

²⁾ „Les origines de la France contemporaine“ св. I. стр. 218.—9.

*) Чланци су ови, више или мање, реферати из дела А. С. Цругавина: „Запросъ народа и обязанности интеллигенции въ области умственнаго развитія и просвѣщенія“. Москва 1890.

дизали су кнежеви званичне школе крај црква и манастира, да се у њима преводе свете књиге и да се младићи спремају за духовни сталеж. Ну после најезде монголске, благотворни тај рад мораде у неколико престати Московски цареви, као преставници државне идеје руске, стадоше трошити сву своју снагу на то, да узму целокупну државну управу у своје руке, да проведу идеју самодржавља кроз све органе управне, да је улију у све слојеве народа. Остваривање те идеје захтевало је много рада, много државничког ума, много жртава и крви. Гордо бојарство требало је да се поклони, а црква да послужи смеровима државним. Борба с бојарством достигла је свој врхунац за време Ивана Грозног. Кад стану оцењивати тог страшног цара с те тачке, неће он бити тако црн, као што сад изгледа. Ако је самодржавље било једина форма, на којој је требало да се оснује сав државни живот Русије: онда ће историја поставити многе жртве, што су пале под руком „опришника“, не на рачун зверства Ивановог, већ на рачун утврђивања идеје самодржавља. Борба с црквом захтевала је мање крви а више политике. Петар Велики учинио јој је крај, увидајући патријаршију московску и постављајући на њено место св. Синод. Од тог доба служи црква, као један од најважнијих унутрашњих државних фактора, ширењу мисли руских царева у најдубље слојеве руског народа.

Кад је Русија унутра била мирна, настаде борба с непријатељима с поља. Државна идеја и онда се није могла старати за просвету народну; руски је сељак морао проливати крв за одбрану отаџбине и стварање нове, велике државе. Кад је Петар Велики „пробио окно у Јевропу“ и збацио с Русије, једним ударцем, азијско рухо, велики реформатор увидео је, да није доста, ако царевина хоће да стане у ред јевропских држава, подрезати народу дугачке кафтане и дати му по спољашњости облик просвећеног човека, већ ваља да свака реформа добије тврђу основу — просвету. Али оцу модерне Русије није требало просвећеног сељака, већ образованог вишег сталеза. Мужик је имао два задатка: да брани крвљу државу и да храни највиши сталеж. Сељак је био тело, а „дворјанство“ глава. Он је био потпуна својина гордог „барства“, зависећи од њега у сваком погледу. Господа се нису старала, да га науче мислити, јер су они требали да мисле за њ и место њега.

По тој логици дотрајао је мужик, стењући под тешким вром „крепостног права“, све до 1861. год. Самодржавна власт, дајући му слободу грађанску, почела се одмах старати и да га просвети, и то је прави почетак државном раду на пољу про-

свете простог народа. Прошло је и сувише мало времена, а да би рад тај могао показати неке ванредне резултате. Данас, кад је државни брод престао да се колеба, данас, после тридесет година пракције у спољашњој и унутрашњој политици, мирна улутра и уживајући највећи углед с поља: моћи ће Русија обратити више пажње просвети простог народа, подижући хиљаде школа за тај најнижи, но и највернији сталеж свој — за руског сељака.

Шта је радио мужик за то цело време, кад држава није имала кад да се стара за просвету народну, или, боље рећи, кад то у Јевропи још није било ушло у праксу државну?

Радови руских научењака и журналиста, и цитирано дело Пругавина, доказују, да народ није спавао мртвим сном. Кад држава није могла да му помогне, старао се да помогне сам себи. То старање руских сељака, да просвете себе и децу своју, створило је слободне сељачке школе или, као што их званично зову „домаће школе писмености“ („домашнија школы грамотности“). Школе те, као чисто народне, као продукти рада под девизом: народ себи, заслужују највеће пажње и најдубљег изучавања. И ако се о њима почело водити нека рачуна тек од 1884. г., и ако има мало података о раду њиховом, ипак и на основу тога што је скупљено, може се оценити велики значај тих школа и корист, коју приносе народу. Слободне сељачке школе су, као што пише један од најозбиљнијих журнала руских („Вѣстникъ Европы“ 1884., бр. 5), „ако не у квалитативном, а оно у квантитативном одношају, можда, тако исто могућан фактор у ствари народног образовања, као и школе државне“. Ко о њима не води рачуна, тај игнорише једну од најзанимљивијих и најдепних појава народног руског живота. — — —

Још у старим временима, у Русији под кнежевима, налази се траг слободним школама, којима су учитељи били, као што неки говоре, „мајстори“, па чак и „прости мужици“. Од тринаестог века летописи ништа не спомињу о кнежевима, који би радили на просвети народној; а слободне школе, независно од државе, ипак су постојале. Шта више тамо, где није било црквених и манастирских школа, учило се и духовништво код „мајстора и мужика“. Школе су давале оно, што је одговарало потребама ондашњег времена. Граматика, часловац, псалтир, писање и мало аритметике, били су обични предмети. Плаћало се учитељу по погодби. Тако и пр. почетком XVIII. века давао је народ по селима за обуку деце у писању и читању 4 — 6 рубаља, а у рачунању 3 рубаље и мање.

Народ, као једини надзорник над својим школама, пратио је с најживљом пажњом рад својих изабраних учитеља и напредак своје деце. „Кад су ђаци прелазили од граматике часловцу и од часловца псалтиру, спремали су родитељи читаву част и наставнику и ђацима: учитељ би добио лонац кашом, присут по врху новдима; а ученицима би давали петак или гривну („гривна мѣди“). Обичај тај, познат под именом „каше“, сачувао се по где где и сад, као што су се сачували и стари учебници и народни наставници и наставнице.¹⁾

Од друге половине XVII. века избија на површину нови моћни фактор ширења просвете и оснивање слоб. сељачких школа — *раскол*. Народна философија тражила је слободне одушке и нашла је у расколу. Не разумевајући све обреде православне цркве, народни ум нашао је, да се многе ствари не слажу с јеванђељским истинама па одбацив свештенике и церемоније, стаде изучавати Нови Завет, да из њега, као из непосредног извора, поцрпе праву науку Христову. Отуд су постале, као и наши назарени, разне секте у Русији, под именом расколника.

Пошто су у јеванђељу главне истине, пошто је то књига над књигама, старао се сваки расколник, да обучи своју децу читању, да се сама, са извора, уче слову божјем. Отуд налазимо у њиховим „скигима“ школе с библиотекама и канцеларијама, у којима се преписивале, у великом броју, разне расколничке књиге и рукописи, састављале песме и сатире и т. д. Разуме се, главни им је задатак био обучавање деце писмености.

Задатак тај испуњавају и сад расколничке школе најсјајније. „Скоро сви овдашњи расколници знају читати и писати“ пишу „Вятскія Губернскія Вѣдомости“ (1883.) о селу Пшѣужанима. „На деце васпитање и образовање обраћају расколници много више пажње, него православни.... Малиша се учи под упуством оца, матере или наставника, каквог поштованог и седог старине, који је већ напустио своју земљу, дао је под најам опћини или приватним људима и посветио остатак своје снаге обучавању деце писмености и закону божјем. У последње време почеше учити „цифри“ (рачунању) и књигама, штампаним „гражданком“.

Код секте „молокаша“ развијена је такође писменост врло јако. „Међу њима ретко ћете наћи човека неписменог. — Неписмен је све једно, што и без очију, веде они.... Воде да читају не само свете књиге, под којима разумеју само библију, него

¹⁾ Оухомлиновъ М. И. „Журналъ Мин. Нар. Просв.“ 1864. г., бр. 1.

и светска књижевна дела“ („Совр. Извѣстїя“ 1886., № 168).

И тако, док је самодржавље радило на утврђивању руске државне идеје изнутра и ширењу царства с поља, сјао је по селима и засецима руским, скоро кроз седам векова, стадни, неугасиви пламен слободних школа народних. И данас још постоје хиљаде тих школа. Држава им је тек у најновије доба почела да хвата рачуна; на њих интелегенција није обраћала пажње, статистике им још и данас не знају. А има их свуда, чак у далеким крајевима хладне Сибирије. Где нема ни школе државне (*министарске*), ни школе „земске“ (окружне).¹⁾ ни црквено-парохијалне (*церковно-приходскія школы*) — народ се сложи и договорш, па најме каквог старог војника, који је у војсци имао прилике, да научи читати и писати, или црквеног певца (*дьячокъ*), или разносача књига (*обфеня*) или сабрата мужика, који је већ негде научио азбуку — па ови непатентовани учитељи — добровољци које народ зове: „*мастера*“, „*грамотеи*“, обучавају тисуће руске деце тамо, где држава није још кадра да доспе. Школе те, разуме се, не одговарају захтевима педагошким, ну с те тачке не треба на њих гледати, већ с тачке невоље и практичности. Међу тим у Русији, као и свуда, има људи, који се држе правила: кад не може бити као што ваља, боље да не буде никако. И ето ти људи, „званични педагози“, потпуно уверени о том, да непатентовани слободни учитељи не могу донети народу ништа осим штете, старали су се енергично свима средствима, да им пресеку даљи рад. За помоћ у тим случајевима обраћали су се обично полицији, којој су се учитељи-добровољци морали обавезати потписом да ће престати даље обучавати сељачку децу. Ко би нарушио своју обавезу, постизала би га казна, често врло сурова. А о том, што се, прекидајући рад тих учитеља-самоука, одузима свака могућ пост том и другом месту, да обучи своју децу азбуци, — о том нико није мислио (Пругавињ, стр. 32).

Та вика званичних педагога с једне, и зебња, да сељачке школе не шире раскол, с друге стране, изазваше *Положеніе* од 25. маја 1874. г., које ставља у питање даљи опстанак слободних школа. Гоњење против учитеља-добровољаца трајало је читавих 8 година, док 1882. год. министар просвете, барон Николај не издаде циркулар, у коме даје право сељачким школама на опстанак, а учитељима — самоуцима право на педагошки рад у њима.

Рад тај донео је већ крупне резултате, којима се може поносити слоб. сељачка школа. Пустићемо дела, нека говоре:

¹⁾ Види примедбу под „Волость“.

У рјазанској губернији, у северном и средњем делу њеном, малх слободних школа било је увек, има их и сад. Обука не иде сваке зиме, чак ни сваке године; па ипак, благодарећи тим школама, северни део губерније већ је „одавно писмен“ (*издавна грамотный*), као што званично јављају.

У селу Новооскоченском, у курској губернији, нема ни једне званичне школе, па ипак проценат писмених већи је, него у селима истог округа, која имају школу. Из другог села те исте губерније ипшшу, да „главни контингент писмених не даје школа, него ондашњи „грамотеи“, и ако деца у званичну школу врло радо иду“.

У селу Соколову, у владимирској губернији, само два детета од 52 учили се у званичној школи, а сва остала деца код тамошњих сељака — грамотеја, а фабрична у фабрикама једно од другог.

У опаринском округу, исте губерније, из опћег броја писмених (254) само 43, т. ј. око 17%, учили се у званичним школама, а осталих 211, т. ј. 83%, код попа, дворских слугу, старих бака, војника, и просто један од другог.

У селу Никољском, исте губерније, сви писмени учили су се код тамошњих сељака — грамотеја, — нема ни једног, који би добио образовање у званичној школи. У селу Мошњину обучаваала је пре сељаке „у читању девојка Агафонова, а у писању — кћи Ђаконова; сад су отворили сталну школу (пола они, а пола земство).“

У јухновском ујезду (смоленска губернија) имају 704 села, у којима живе 112,323 душе. Из тог броја 249 села имало је званичну школу (42.148 душа); а 275 са 47,714 душа плаћало је своје учитеље, т. ј. 37,5% служило се званичном, а 42,5% слободном сељачком школом.

У уралској Козачкој Војсци (*Уральское Козачье Войско*) број слободних школа огroman је. Званичне школе сачињавају тамо врло мали проценат према броју слободних учитеља и учитељица (*мастера* и *мастерицы*, као што их они зову), који уче децу писању и црквеном читању, а кад-кад и појању. Има их до 200 са 2,284 ђака обојега пола. Кад узмемо на ум, да у школама У. К. Војске има свега 2,583 деце, видећемо, да народ нерадо шаље децу у званичне школе бесплатно, већ волије да их пошаље у слободне сељачке за новце.

Званичне школе све до последњег доба нерадо је народ гледао. Тамошња администрација од 1857 год., кад су основане прве званичне школе у У. К. Војсци, терала је насилним путем децу у школу. То је одбило народ од званичне школе. Тако мисли Пругавињ. По мом мишљењу биће да

је ту играо улогу један много јачи фактор — раскол. Процент расколника у земљи Уралских Козака — огроман је. Разуме се, да расколничко становништво водије увек платити учитељу — самоуку, који је такође расколник и ком може заповедати, него да пошаље децу у званичну школу, где ће их учити православни учитељ.

Благодарећи расколу и раду учитеља — добровољаца, проценат писмених већи је међу уралским Козацима, него игде у Русији: 28,8% писмених мушких и 16,8% женских — у средњу руку 22,8%. Тако висок проценат писмених налази се само у неким окрузима централне Русије. Тако н. пр. у ујездима (окрузима) московске губерније, где је писменост развијенија него у осталим губернијама, проценат писмених колеба се од 27,9% (коломенски ујезд) до 15% (можајски ујезд), у средњу руку 20,3%. Ако пођемо мало даље, на сравнимо 22% писмених у У. К. Војсци са

12,9%	у ставропољском ујезду,
10 „	„ Донској Војсци,
9,9 „	„ рјазанском ујезду,
6,8 „	„ самарском „
6,7 „	„ вороњешком „

и на послетку с некојим ујездима тамбовске и курске губерније, у којима проценат писмених пада на 3,7% — онда ћемо видети колико стоји Уралска Војска у писмености више, него неке најбогатије руске губерније.

Пругавин упозорава на један врло интересан факт: проценат писмених женских не разликује се у У. К. Војсци тако јако од % писмених мушких, као што се то опажа скоро свуда у Русији. Н. пр. у московској губ. писмених мушких има скоро 7 пута више, него женских; у вороњешком ујезду има 12 пута; дочим у Уралској војсци писмених мушких има свега 1.3 пут више од писмених женских.

Појаву ту треба приписати једино утицају раскола. Православни мужик сазнаје све више и више како му је писменост неопходно нужна, али у исто време не признаје, да је потребна и женскињу. Изузетак од тог правила чине расколници и секташи.

„Шта ће девојци „грамота“? — обично говоре православни сељаци. — Није то бапски посао, ње се тиче домазлук; дати дерана у школу — то је са свим друга ствар; биће му лакше и у солдачији, а и вод куће тешко мужику без „грамоте“: ако ће у град послом или на надницу, или ако га изберу у порезника или „старосте“ — једном речи мужик има разна посла, а баба седи код куће.“

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1891.

Благодарећи таком погледу на васпитање женскиња, вели Пругавин, сељаци већином и не старају се, да науче девојчице „грамоти“. За то је проценат писмених женских међу православнима врло мали или никакав. У новооскољском ујезду (курска губ.) на 1,000 мушких долази 135 писмених, а на 1,000 женских — 10 писмених. У курском ујезду на 1,000 мушких 105 писмених, а на хиљаду женских свега 9. У бјелгородском ујезду (курска губ.) на 1,000 мушких 103, а на 1,000 женских само 5 писмених. На послетку, у тимском ујезду, исте губерније, на 1,000 женских долазе 3 писмене.

На срећу, у последње време, и у том погледу иде на боље. Број ученица расте како у званичним, тако и у слободним школама. У некојим сељима већ се појављују и специјалне женске школе.

Државни статистичари и други интелегентни људи свуда, долазећи у додир с народом, приметили су како се сељаци поносе и горде, кад имају школу, а како су стидни и жалосни, кад је немају. У курском ујезду, на питање статистичарево, „сељаци су свуда с гордошћу и достојанством набрајали писмене и „учащихся“, ако је било таквих у породици; у противном случају, тужно су давали негативан одговор.“

„Живимо као трава, говораху сељаци села Сарјејевке — и врло бисмо желели, да имамо своју школу, ну средства су нам слаба — народ је осиромашно“ (Зван. реферати). На питање: за што народ сам отвара школе, сељаци одговарају: „Нужда нас је побудила, — *нынѣ безграмотному илхо!*“ (тешко је сад неписменом).

Остаје питање: Какви су узроци, који изазивају и сад подизање и ширење слободних сељачких школа?

Пругавин наводи три узрока и аргументира их овако:

1) Правилно организованих школа има сувише мало; пошто су многа села удаљена од школе на 10—20 и више врста, сељак није кадар, да шаље дете сваки дан тако далеко, него му најми учитеља, који ће га учити код куће или у селу. Званична школа има упуца, више или мање, на 3—4 врсте: што је ближе становништво школи, утицај јој је јачи, а проценат писмених већи, и обратно. Ако се на растојању више од 4 врсте проценат диже, у таком случају то није утицај школин, већ резултат радње учитеља — самоука.

Број н. пр. слободних школа у московској губернији зависи од броја званичних школа, и од тога, у каквом се степену околина може њима да служи. У рејону до 3 врсте од званичне школе

било је сељачких школа 133, деце (у 116 школа, број ученика у осталих 17 не зна се) било је 952 у другом рејону (3—5 врта), слободних школа 171, ученика (у 163 школе) било је 1.548; на послетку у трећем, најудаљенијем рејону, слоб. школа 233, број деце (у 220 школа) био је 2,029

На основу тих факата, статистика доказује, „да сељачке школе немају друга значаја осим тога, што попуњавају недостатак правилно организованих школа.“

2) Школе (званичне) неправилно су расподеле, тако, да их у једном селу има по три и по четири, а у другом ни једне. Недостатак тај опет попуњавају сељачке школе.

Тако н. пр. у дорогобушком ујезду, смоленске губерније, има свега 633 села, са 82,352 душе. Званичних школа у ујезду има свега 25 (и то: 7 црквено-парохијалних, 12 „земских“ (окружних) и 6 миппстарства просвете); размештене су ове тако да у једној „волости“¹⁾ има три, у другој четири, а у две нема ни једне. Број села и заселака, који се служе тим школама, не надмаша 154, са становништвом од 22,126 душа, дакле 26%. На сваку званичну школу, у средњу руку, долази по шест села и по 885 душа; а 479 села с 60.226 душа, дакле 74% становништва целог ујезда, нема никакве могућности, да се служи званичном школом. Разуме се, да така маса народа не може остати без школе, па отуда и видимо, да 108 села („селений“) са 20,666 душа плаћа своје учитеље — самоуке из својих рођених средстава (Званични подаци).

Или узмемо н. пр. гжатски ујезд, смоленске губерније. Званичних школа у том ујезду има 38, које су размештене у 22 волости; у пет волости има по две школе, а девет немају ни једне (званичне). Ујезд има 108,972 душе са 855 села²⁾; једна дакле званична школа долази на 4,040 душа и једна на 35 села. Фактично се служила зв. школом 304 села, са 39,312 душа (36%); „а 551 „селение“ са 69,660 душа или, другим речима, 64% становништва налази се под условима, у којима му је немогућно, да се служи званичном школом“ (Зван.

¹⁾ Указом својим од 13 јан. 1864. год. дао је цар Александар II. становништву губернија јевропске Русије самоуправу, по којој грађани извесне губерније (округа) или ујезда (среза) бирају своје заступнике за среске, а преко њих за окружне скупштине. Самоуправе те, т. зв. земства, решавају економска питања извесне губерније или ујезда; осим тога дужност им је, да дижу школе (отуд „земскія школы“), да се брину о народном здрављу, да бирају судије и т. д. Градови имају своју самоуправу и подижу своје основне школе („городскія школы“). Сеоским општинама стоји на челу „староста“ (кмет), кога сељаци слободно бирају. Више мањих општина спојене су у већу сеоску општину, т. зв. волость.

²⁾ Пругавин под „селение“ разуме у опће места, где људи заједно живе.

реферат). Па и тих скоро 70,000 нису остали скрштених руку. Пописом од 1885. год. констатовано је, да од оног 551 села — 230 плаћају своје учитеље — самоуке и да имају своје сељачке школе без икакве државне помоћи.

3) Навада у званичне школе је тако велика, да морају да одбијају децу због недостатка места. Дешава се то сваке године све више и више. Тако у московској губернији год. 1886. — 7. одбило је 108 зван. школа 1,356 деце због недостатка места.

У маријупољском ујезду, јекатеринославске губ., тамошња школска управа нашла је, да у свих 60 зв. школа има 1,500 ученика више, него што школе могу сместити. У опће све званичне школе ту же се на „чрезмѣрное переоплѣненіе.“

Оцеви одбијене деце раде онако, као сељаци села Александровске (Шигринскій уѣздъ). Кад им зв. школа није могла да прими синове, они су основали слоб. сељ. школу, најмили старог војника („николајевскій солдатъ“), плаћају му по 50 копјејки месечно, а он им учи децу читати и писати.

У другом селу, истог ујезда, државна школа не може да смести више од 60 ученика; мужици су упоред са званичном отворили своју сељачку школу, најмили црквеног певчика, па тај учи децу по 60 коп. месечно. Године 1884. имао је 17 ученика.

4) Раскол је четврти узрок ширењу слоб. сељачких школа. У прва три случаја нужда тера мужика, да оснује своју школу, а овде вера. Старобредци и разни секташи увек волију основати своју школу, него да им се деца мешају с православном.

Као код нас, тако и у Русији, клима смета многој спротној сеоској деци, да не походе оближњу школу. Тако н. пр. у једној званичној школи курске губ. има обично 56 ђака; ну кад је јака зима не похађа школу ни 12. Сељаци одговарају: „деца немају топлог одеда.“ Али за то зима не смета слобод. сељ. школи; школа је та сваком ђаку тако близу, да и на мразу и по снегу може у њу да дође. То је тако исто једна од добрих страна сељачке школе.

Питаћете шта ради држава? За што влада, за што земства не отварају више регуларних школа?

Ко погледа на кратки период, од кад се званично почело радити на ширењу просвете у народ, ко узме у обзир грдно пространство, што га заузима руска царевина: тај ће признати, да је бржи рад на том пољу био немогућан.

Окружна самоуправа и овако издаје огромне паре на школе. У весјегонском ујезду, тверске губерније, има у овај мах 45 зв. школа, на које земство троши 17 000 руб., т. ј. свака школа стаје око

380 руб. годишње. Кад је кнез Шаховски свео рачун о свој деци, која би требало да иду од 7—12 год. у школу, нашао је, да би земство требало да издржава не 45, већ 193 школе, на које би ваљало трошити 73,340 руб. годишње. Разуме се, да толико округ није кадар да даје.

У тврском ујезду, и ако земство троши на школе 19,027 руб., ипак школе не могу да приме у себе ни $\frac{1}{4}$ за науку дорасле деце.

Бјелгородски ујезд, курске губерније, има 42 школе; рачунајући да у том ујезду има 9,443 за школу способна детета, онда би ујезд, да пружи образовање свој деци, требало да има 157 школа (по 60 у једну), и то 80 мушких и 77 женских. Па где су тек новци на зграде, што би их требало подићи, да се деца не гуще у мрачним собицама и коморицама.

Земство ради, колико може. У последње време прегла је и црква, отварајући парохијалне школе; ну све ће то ићи полако дотле, док Русија буде трошила 400 милијуна на војску, која треба да оствари извесне идеје; кад држава узмогне бацити на народне школе не 20 већ 100 и више милијуна годишње, онда ће народна просвета коракнути убрзаним кораком напред.

А дотле ће испуњавати празнину и горукати по селима и засецима, као предвесници великог просветног сунца, ти мали жишци, слободне школе сељачке. Светле оне сваком руском седу, куд још не може да доспе нова школа XIX века, модерна, основана на здравим педагошким принципима — светле оне како знају и како могу. Сељаци сами заживљују те дуче просветне и пазе их, као неки аманет из старина, док држава не пружи руку, па им не да нешто боље.

Осим огромне користи, што су доносиле и доносе, осим милијуна сељака, којима су дале прву храну душевну — слоб. сељачке школе су и најбољи доказ високог појма, што га има руски народ о снази просвете и поштовања према њој; доказ оне тежње за науком, што ју гаје у грудима својим милијуни мужика руских у бајудаљенијим крајевима те велике државе. Ко је тако жедан просвете; ко откида од кржаве зараде своје, да даде очњи вид детету свом; ко се тако радује, кад има школу и тако тузи за њом, кад је нема: тај показује, да разуме њен значај. Ретка појава, коју ћете ретко наћи код других народа. Школе су те и најбољи одговор онима, који замишљају руског сељака као зверу, унутрашњост Русије као пустињу, у којој влада „вековска тишина.“ Кипи тамо народни живот у највећем степену!

РАЗВИЈАЊЕ ЧУЛА У ДЕЦЕ

ОД
В. ПРАЈЕРА
професора физиологије.

СРПСКИ, У ИЗВОДУ, ОД П. МАРКОВИЋА

(СВРШЕТАК)

КУШАЊЕ (УКУС)

Посматрања о развитку овога чула у првим годинама на првом месту треба да нам кажу: 1. да ли дете одмах по рођењу може да разликује разне врсте укуса, и 2. да ли и како оно те разликоване утиске сравањује. Уз то после долази неколико података о кушању код новорођених животиња.

Осетљивост новорођених према укусу

Исти мимични рефлексни покрети, као и код одраслих, показују нам, да новорођено дете — па и деца, која су 1—2 месеца прерано рођена — већ осећа укусе. За испитивање тога употребљавана је со, шећер, кинин и винска киселина, и то одмах после рођења, а и доцније, па се увек показало, да се у изразу лица и другим покретима увек одсликава непријатност, кад дете окуси кинин, со или какву киселину, а шећер производи покрете сисања. Киселина, метнута на средини језика, не производи никакве реакције, док не дохвати обод језика, којим се кисело и осећа.

Према томе дете разликује укусе одмах после рођења, и то пре но што је ишта на овоме свету окусило (а пре рођења само ону течност, у којој плива у утроби).

Ово је врло важан факат у психогенетичком погледу, те зато још неколико речи о томе.

Понека деца, кад први пут окусе шећер или друго што слатко, намрште се, и цео је мимички израз као од горчине, те би се могло помислити, као да не разликују слатко, горко и т. д. Али већ други пут на њима се одсликава пријатност, кад то окусе. Први утисак, сваки нов чулни утисак, производи у детету изненађење, те се понекад дете, како од новог укуса, тако и од другог чулног утиска, чисто тргне, уплаши, кад га први пут добije, па ма колико да је он сваком детету после пријатан, пошто се неколико пута понови. Већ првог дана дете лиже шећер присут по дојци, док горко, кисело и слано производи покрете, којима се непријатност одсликава. У осталом чак до 4. године децу сваки нов укус изненађује и први пут производи покрете на лицу и у држању целога тела скоро исте оваке, какви се производе непријатним укусом. Због тога се мора строго разликовати одсликавање (покретима, изразу лица и т. д.) оне непријатности, коју производи сваки нов укус најпре, од изражавања пријатности од пријатнога укуса, и одсликавања непријатности од непријатних укуса.

Свима је посматрањима доказано, да новорођена деца у брзо по рођењу разликују укусе, који

су доста различни међу собом, као што је: *слатко, слано, кисело и горко.*

Само је *оштрина у разликовању укуса индивидуално различна.* Нека деца не опажају киселину сирћетну нити горчину кинина, кад се од тога узме у раствор $\frac{1}{4}$ до 5 од сто, док друга одмах показују на лицу знаке непријатности, који се увек испољују кад се горчина осећа и кад је у раствору само 1% кинина или сирћетне киселине. И ако још у првој недељи постаје укус оштрији *код поједине* деце, опет огледа показују да слабији укус дете одиста не разликује, дакле, да треба да буде јачи, но што је потребно за одрасле, па да дете осети. Томе је узрок донекде и што дете још не може да притисне језиком о непе, те да се тако боље растури на нерване завршке (за укус) оно, што се куша. Слаба горчина и киселина производе покрете сисања, као и слабо слатко. А то просто зато, што је још тупљи укус, но што ће доцније бити, те је онда осећање самога додира од дотичне течности јаче но осећање укуса, па тај додир, као и додир чврстим телом, производи те покрете. У осталом има великих разлика: што једноме детету има јаког укуса, то другоме нема никаког или врло слабог.

Али уопште се може узети као правило, да обично деца у првим данима живота осећају укус раствора, у коме има 3 — 5% кинина, што се на њиховом лицу и одсликава: намрште лице, зажмуре, отворе уста, одакле јури пљувачка, која се иначе врло слабо лучи. Тако бива још првог дана по рођењу, те дакле још тада је изражавање горчине са свим друкчије но одсликавање слаткога или киселога, које се такође испољује у друкчијим, њему карактеристичним покретима. А пошто на тај начин разни укуси изазивају разне рефлексне покрете, то значи, да се ти укуси разликују.

Али врло је чврста *свега између извесних мишићних скупљања (покрета) и извесних укуса, и то је урођено.* И деца за 2 и више месеци прерано рођена, по развиту укуса не разликују се од зрело рођене.

Овим је већ поближе оно мишљење, да дете испрва има само неко опште осећање укуса, а не разликује да је један укус друкчији од другог, но тек навиком и вежбањем то стекне. Јер кад би тако било, т. ј. кад би сваки умерен надражај нерава за укус производио као прост рефлекс покрете за сисање, а сваки јак надражај такође као прост рефлекс даљење, загушивање, онда би се и најслађе нешто морало сматрати као умерен надражај, и онда би било неразумљиво, како и зашто горко производи другу мимику, слатко другу, а кисело другу, кад су ти надражаји довољно јаки.

Дакле тачно је, што су и други испитивањем нашли, да поворођено дете осећа разне укусе, а не, као што се мислило, неко неодређено, опште осећање укуса.

Сравњивање укуских утисака.

Изгледа да дете прве јасне представе добива чулом укуса, и да тиме почиње његово памћење и сећање. Укус млека, које дете свакодневно сиса и

тако тај осећај обнавља, утврди се у његовој свести, па одмах после оно према томе укусу оцењује и све остале. Докле год спаса, остаје му најмилији укус слатко, па и доцније често за дуго су му сви остали одвратни.

Нетачно је, што неки мисле, да дете тек крајем првог месеца осећа непријатност од горкога, опорога, сланога, киселога, и да дотле оно драговољно узима све то као и млеко, те му никаки лек није одвратан. То је само онда, кад се лек другог укуса добро заслади. Још од рођења детету нису уста само „орган за сисање“, но и орган за укус и осећање температуре, и ако се храна још не меша онако, као доцније, с пљувачком, нити, услед слабијих мишићних покрета, додирује до слузне кожице у устима. Само је испрва, као што је напоменуто, оштрина мања: водом разблажено кравље млеко дете узима 2. дана по рођењу, а већ 4. дана без додатка шећера неће никако. Тако се брзо развија оштрина укуса.

После пола године сваки нов укус производи извесне изражајне покрете, којима се одсликава неко расположење, осећање, и то у првим тренуцима на детету се одсликава чуђење, изненађење, па онда настаје жеља за тим или одвратност. Често бива, да детету већ други пут нешто није пријатно (ма шта, што окуси) што је први пут водело и захтевало, и обратно: да му је неки укус знајире непријатан, а после пријатан. То зависи: 1) од надражаја новине, 2) од укуса, 3) од додира и топлоте у устима и 4) од мириса. Једно може бити пријатно, а друго непријатно, те ће исти укус под разним околностима разво утицати. Дете од пола године већ сигурно разликује, ако је само укус двају једнородних утисака различан.

Колико дете упоређује укусе, које је разликовало после одбијања од сисе, показују ова посматрања:

Од 150 дана детету је давано само ноћу да доји. Али већ после 5. ноћи оно неће сисати, пошто му је за то време давано кравље млеко, више заслађено но што је из дојке. — 185.-ог дана већ никако неће млеко из дојке, а кувано кравље с мало јајета укусно му је. — Од 8 месеци дете скоро искључно се храни неколико месеци детињом кашом (Kindermehl) од Нестле-а, што је и најводело, и што му је најпријатније било од све досадање хране, док би се одраслом за толико време исти укус огадио, кад би га непрекидно сваки дан више пута узимао. — У 9. месецу, јако изненађено новим укусом, дете узима зашећерено жуманце. Радо пије воду и са задовољством сиса парче белог хлеба, при чему му сигурно више задовољства даје само сисање, но укус. — У 11. мес. хоће, али без воље, слабо слану супу с јајетом, али неће незашећерено кравље млеко, и ако суве колаче једе. — У 12. мес. дете много бира шта му се да за јело, и неће ништа ван детиње каше и за децу удешених колача. И ако слабо слано хоће, опет му је све горко одвратно и у идуће две године....

Идиосинкрасија (одвратност према многим јелима), чак у 4. и 5.-ој години, била је толико развијена, да се на њему испољава највећа одврат-

ност и покрети гушења и гађења само кад какво тако јело угледа (н. пр. грашак) — једна појава, која се код многе деце виђа, а која показује, да је разликовање укуса и мириса јако развијено.

У практичном погледу ја сматрам као *правило* — па и ако се оно много коси са предрасудама традиционалнога васпитања — да се деца ни пошто не смеју принуђавати да нешто једу, што им је одвратно. Јер од такога приморавања ја не видим никакве користи; а, међу тим је извесно, баш и ако не буде бљувања одмах после такога јела, да то врло штетно утиче на хранење и на образовање карактера.

Што дете неће поједина јела да једе, то не долази, као што неки мисле, услед размажености, самовоље и т. д. Па зар нема разлога и оправданога узрока, што оно неће да пије кисело млеко, и зар оно заслужује да се казни, што у критичном времену одбијања од сисе неће слапу и тешко сварљиву храну?! Треба казнити оне, који тако што нуде детету. Јер тек оним присиљавањем у детету се образује одвратност према неким јелима, и јогунство, самовоља уопште. И онда ће нам узалудан труд бити доцније да таку једну прту детињу избришемо из његове душе, или да га од идносинкрасије излечимо. Ако се детету још испрва остави да оно само према своме укусу узима што му је пријатно — чувајући га само од премногога — и не узима, што му не годи, онда ће се оно с временом и само навићи на сву храну, која му не штоди. Јер с временом и сама по себи она прва прекомерна осетљивост укуса и мириса мало отупи, а то баш и јесте услов, да се оно после лакше прилагоди свакој храни.

Кушање новорођених животиња.

И код тек рођених животиња, које сам испитивао, види се да разликују различне укусе, те једне „воде“ по друге. *Још првог дана по рођењу код њих је развијено памћење утисака, које добијају чулом кушања.* Морско прасе, н. пр., после 8—16 часова, пошто се спрасило и тек пре 2 часа од крмаче одвојено, сиса, истина, подједнако, кад му се кроз стаклену цев у уста сина концентрована винска киселина (у раствору), сода, глицерин, као и вода и кравље млеко. Али те покрете сисања изазива сам додир, јер оно то исто чини и кад му се језик празном цевчицом додирне. Те за то развитак укуса код животиња сигурније се испитује, кад се разноукусне материје даду младој животињи да лиже. Тако, кад се упоредо метне по мало шећера и других материја, које су друкчијег укуса — слане, горке, љуте и т. д. — онда морско прасе од 17 часова лиже шећер, а друге неће да дохвати. Па то чини и кад му се вежу очи. Ни тада неће ни да дохвати камфор и др. но само шећер, што значи по свој прилици, да остале материје већ по мирису разликује. *Сигурно је да морско прасе првог дана разликује слатко и да му је то пријатно, те га и тражи.*

И тек излежено пиле разликује различну своју храну по укусу. Кад сам пред тек излежено пиле

метнуо кувано беланце, жуманце, просо, зрна песка, парчад од љуске, кљуцало је све, али највише жуманце. После једнога часа оно правце иде на жуманце, а остало неће ни да види. *То значи да оно разликује и памти тај укус.*

Дакле тек „рођене“ животиње разликују квалитете укуса, и без других утисака укуса, сем онога од оне течности, која их опкољава у љусци.

Ова необична способност може бити само услед неког наслеђеног сећања — а то је инстинктивно кушање.

Ну да би се тачно упознао поступни развитак овога чула, потребни су још многи огледи нарочито на детету, те да би се могло видети како се оштрина овога чула развија, и познати карактерни рефлексни, које различни укуси изазивају.

МИРИС.

Односно овога чула, посматрања прво треба да нам кажу, да ли дете одмах по рођењу разликује мирисе и како се после развија разликовање мириса, па онда долази неколико података о овоме чулу код животиња.

Мирис код новорођених.

Још у првим данима по рођењу јаки мириси изазивају код детета мимичке покрете. Ако детету при спавању долази какав јак задах у нос, оно стеже очи (очне заклопце), намршти се, узнемири, креће главу и руке, и пробуди се; а одмах заспи, кад се тај задах уклони. Сувише јаки мириси доводе дете до вриска. И за месец прерано рођена деца реагирају на јаке мирисе. Само што често при таквим испитивањима надражују се и нерви за нипање, додир, те је теже одвојити какве је и колике покрете сам мирис произвео. Најсигурније се то може дознати, кад би се једна дојка намазала неком мирисном материјом, која нема укуса, или неком мирисном течношћу, која брзо ветри, сама брадавица. Једно женско дете на 18 часова после рођења никако није хтело узети дојку, којој је по брадавици врло мало петролеума или „индибарског уља“ попрскано. Ну за то је потребно још посматрања.

Многа посматрања показују, да нормално дете може да мирисе на $\frac{1}{4}$ часа после рођења, а највише за неколико сати или дана. Јер и тада од јаких мириса на њему се испољавају сви карактерни рефлексни покрети *непријатности*: на неколико часова после рођења јаки задаси узнемире дете, оно затвори очи, уста, исплази језик. При таквим испитивањима морају поздрве бити потпуно отворене, те да дете, при затвореним устима, може кроз њих дисати. Пре рођења су поздрве испуњене оном течношћу, у којој је дете, али одмах по рођењу дисањем се она потисне. Само се не зна да ли треба неког одмора, размака, па да дете почне опајати мирис, или оне ћелије за мирисање прораде баш одмах, чим какав мирисљав гас уђе у нос.

Разликовање мириса.

Од онога часа, кад код детета проради чуло мириса, оно му је од пресудне важности при избору хране. А то не почиње, као што неки мисле, у 4. недељи или 2. месецу по рођењу, но још првих дана, и тада са сваким даном пријатности и непријатности од мириса постају све јаче. Деца од неколико недеља неће сису дојилјиву, ако јој кожа мирише непријатно, и плачу, чим им се приближи. Несумњиво је да слепорођена деца врло рано почињу да се служе мирисом. Па и оно, што деца у првој недељи неће кравље млеко, ако су пре сисала материно, долази више због мириса но због укуса. Слепорођеном је мирис важно средство за избор и распознавање хране, и представе тога чула дете почиње памтити као и оне укусом добивене, те се тако врло рано истовремено и упоредо развија код детета памћење укуса и мириса.

Али не изгледа да дете ноћу познаје своју матер по мирису, као што је случај код животиња, док је не види, не чује и не опипа. Исто је тако несигурно, да ли детету и мирис помаже да нађе брадавицу на дојци, као што доиста јесте код животиња, чак и крајем прве недеље.

За дуго после одбијања од сисе чуло је мириса несумњиво једно од чула, која се тада најмање употребљују као средство за распознавање ствари. Ове белешке на моме детету показују, како се чуло мириса доцкан јасно истиче.

У 15. месецу оно је било са свим равнодушно према мирису тек истуцане кафе и колоњске воде, који је у 3. години јако водело. Али већ и крајем 15. мес. колоњска му је вода била пријатна.

У 17. месецу дете још никако не може да одвоји укус од мириса: кад му се поднесе мирис, оно зине и хоће цвет у уста. То значи да оно мисли, пошто је увек пре само при кушању (млека) добивало пријатне мирисе, и сад мора бити нешто за кушање кад мирис осети — један врло интересан факат у психогенетичком погледу, као доказ за независност осећаја од познавања органа, кроз који се осећај прима, и као доказ за зависност логичких процеса од претходних асоцијација осећаја.

Тек у 18. месецу дете је одвојило укус од мириса, и сад неће миришљави предмет да меће у уста, но право под нос, па мирише, затворивши уста. Али још нема онога намернога испрекиданог мирисања (честог увлачења ваздуха), да би се боље мирис осетио, као код одраслих.

Обично се код дече не вежба чуло мириса, па се наравно слабије и развија и развије. Одојче готово увек мирише напксело од полусвареног млека, и не даје му се прилике да друге мирисе прима, сем мириса свога, своје матере, дојилје и т. д. од испаравања, те отуда ни доцније ово се чуло не развије бог зна колико, нити миришање као свестан акат. Уопште се, на жалост, не уме да цени колико је важно миришање за испитивање ваздуха, хране и за чистоћу. У осталом многи, ако не и већина, одраслих често нису на чисто, да ли осећају укус или мирис, или обадвоје. Културно дете сад расте

без икаква упућивања и вежбања у разликовању мириса, и ако би врло корисно било за његов целокупан живот, да се из рана упути и вежба у томе, и са сваким мирисом и име његово научи, као што радимо с бојама и тоновима.

Мирис код новорођених животиња.

Многи сисари могу на неколико часова, пошто се окоте, да разликују различне мирисе. Тако морско прасе на 17 часова, пошто се опрасило, чеше нос предњим ногама од јакога, непријатнога задаха или (*Asa foetida*) брзо okreћу главу, и пр. од амонијака. Међу тим, камфорски мирис није им тако непријатан, као ни никотински раствор и т. д.

Несумњиво је факат, да животиње на неколико часова по рођењу разликују пријатне и непријатне мирисе. Још првог дана затварају очи и тржу главу назад, кад им се дувански дим дува у лице, дакле чине *целисходне рефлексе за одбрану.*

Истина, сви ти разноврсни, напред побројени покрети неће бити да се изазивају дражењем самога нерва за мирис јаким мирисима, но мора тада истовремено да је надражен и нерв за пипање (грана од *trigeminus-a*) у носу, премда је другим фактима доказано, да сисари (псп, зечеви, мачке) с првим дисањем почињу и могу миришати.

Бићи је расекао средиште за мирис у мозгу штенадма, док су још била слепа. Рана је лепо зарасла, али опет, докле год нису прогледала, нису могла наћи сису, те им је морала да се метне у уста кад треба да доје, и ако она туцају њушком по целом телу кучином, тражећи сису, и покушавају свуда да доје. Међу тим, и свако слепо штене одмах нађе сису и доји, само ако му средиште мириса у мозгу није покварено, што значи да оно то чини највише помоћу мириса. Ови покушаји показују, да је и код других сисара, чим се окоте, раздражљив нерв за мирис.

И други огледи то исто тврде. Ако се зечићу другог или трећег дана по рођењу затвори једна поздрва, или се једна мождана хемисфера извади, онда се не може потпуно да развије ни нерв за мирис нити онај део мозга, одакле избија и куда пролази тај нерв, дакле ни његово стабло ни корен (*bulbus* и *tractus*). — Ако се извади један *bulbus*, онда скоро са свим ишчезава *tractus*. Пошто су обадва нервна корена извађена, подипсале су ове животиње услед тога, што нису могле да се хране, немајући чула мириса; јер и ако им је нерв за пипање и осећање (*trigeminus*) остао неповређен и помагао при тражењу „мајке“ и њене сисе, опет нису могла да се тиме довољно помогну. Дакле, наступа исто оно, као и кад би се обадва нерва за мирис пресекала. Ако ли се тако младим животињама оставе неповређени органи за миришање, а обадве очи изваде и обадва уха са свим затворе, онда се чуло мириса много јаче развије но обично, и корен мириснога нерва се знатно увелича. Исто су се тако јако развиле уши и необично оштар слух код једнога питомог зечића, коме су очи одмах по рођењу извађене.

Ови нам покушаји показују да развитак појединих органа зависи од спољњег дражења, и износе нам силу физиолошке конкуренције. А нарочито је важан факат, да зечићи одмах по рођењу могу мирисати, и да се врло много тим чудом служе при тражењу сисе. Иначе би било неразумљиво за што да не могу наћи сису, те подишну од глади, кад им се повреди или пресече само *нерв* за мирисање.

То чини, те маче, и пре но што је прогледало на очи, по мирису познаје свога непријатеља, *песто*. Spalding је приноси *песто* још *слепим* мачада 3. дана пошто су се омацала, па ова одмах почну смешно фрчати кроз нос. Значи да она трећег дана

по рођењу имају развијен мирис, који им помаже да свога вечитога непријатеља осете.

Ова и још многа друга посматрања доказују, да се сећање на извесне мирисе наслеђује. Истина тога инстинктивнога мирисања, изгледа, нема код човека. Код њега уопште чуло мириса има много мању важност за духовни развитак но код животиња, код којих је још из рана распознавање и разликовање мириса много развијеније но код човека, и које целога свога живота више употребљују то чуло и више се служе представама — које и већу важност имају за њихов опстанак — тим чудом добивенима, но човек!

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА.

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Зоологија за више разреде гимназија краљевине Србије. Саставио *Б. Козарац*. Са 409 слика. Београд, штампано у краљ. срп. државној штампарији 1888 г. Страна: XV, 387.

Пуне су три године, како је ова књига угледала света. И после толиког чекања, не бесмо срећни да јавно чујемо реч меродавних људи о овој књизи. Изгледа према овоме, да јој је «право грађанства» осигурано, те јој се писац јамачно већ брине о даљем прештампавању — »измењеном и допуњеном.« Наши прваци на овоме пољу науке немају времена да се брину и о гимназијској настави, па им је можда било довољно да прочитају само предговор г. Б. Козарца, и да тамо виде имена Лајкарта, Дарвина, Хекла и читав низ помоћних књига за израду ове књиге, па да кажу одмах — добро је. И с тога баш ми овамо нижи, који непрестано имамо посла с овом књигом и с њом муку мучимо, треба да кажемо оно што о њој мислимо, а свакојако у намери, да књига бар у другом издању изиђе боља но што је сада.

Књига је ова подељена на три дела.

У првом делу говори се о кроју и радњама човечјег тела, *геср.* о анатомији и физиологији човека. Остављајући на страну то, да ли треба у опште у Зоологије уносити овај део, у овој прилици имамо да кажемо да је он тако скучен, да ђаку VI. разр. гимн. не може проширити круг његова знања о томе. Анатомски састав појединих органа изнет је врло површно, ни мање ни више, но као да је писано за ученике I. разр. гимназије; а о физиолошким радњама нема, тако рећи, ни помена, те «да би ученик могао добити опште знање о животињи, кад анатомски

крој и физиолошке радње доведе у свезу.« При првом, дакле, почетку наставе у Зоологији, наставник не зна шта ће да ради: да ли да изгуби два месеца предавања, настављајући ученике по првом делу г. Козарчеве Зоологије, па да по свршетку опет мало науче, — или да изгуби још толико времена, да би их о том делу како треба упознао, и да за тим најогромнију науку -- Зоологију — прејури с ученицима на двоје на троје. С тога ће многи наставник тражити трећи излаз и довијати се на свој начин а Зоологију г. Козарчеву оставити на страну.

У другом делу су описани главни типови животињски с анатомског и физиолошког гледишта. Ово је хтело да се изради по примеру енглеских и француских модерних писца, па није баш најбоље испало за руком. Описано је свега 14 разних представника животињских, — али као да се све више губило енергије за рад, па су прва два представника описана најопширније, а доцније све краће и краће, док није дошло до Protozoa, где није узет никакав тип, већ казано само неколико речи о инфузоријама у опште. Иначе је све описивано по једном калупу. С тога, да бисмо исказали своје мњење о овом другом делу књиге, довољно ће бити да узмемо у претрес само један опис, па што будемо рекли за њега вредиће за све. Узмимо тога ради први, опис *пса*, којим се хтела да изведе карактеристика за све сисаре. Одмах у почетку г. Козарац казује у овом опису ученику VI. разреда гимназије да човек ходи усправљено и одупире се на задње удове, а пас иде хоризонтално и одупире се на сва четири уда! Даље, лубања је у пса знатно мања но у човека: на земљу ступа пас претима, а не целом стопалом као човек; кости његове главе исте су као у човека, и мозак је слабије развијен у пса но у човека. То су сва места, где је у целој опису изнета упоредна анатомија

сисара. Опис костура почет је правилно с главом. И ако све кости дубањине нису побројане, опет можемо бити задовољни тим, што су на слици скоро све означене. Међувилчна је кост истина поменута, али је могло о њој и што више да се каже. О зубима је речено доста, али ту тек очито видимо, да немамо карактеристике за све сисаре, док се с још неким не упореде, док се не каже да њихов број варира, да их има и без зуба, како се зуби изражавају разломком и т. д. Поменуте су после и остале кости костура, као: ребра, грудна кост и све кости удова, а о кичми казано је, да су обртњи покретљиви и да се продужавају у дуг реп. А зар за карактеристику сисара није било потребно да се каже, да број обртања варира и да дужина врата зависи од дужине обртања? О мишићима нема апсолутно ни помена! Као да их пас и нема, и онда их ваљда немају ни сисари! Та бар мишиће, који покрећу кожу и длаку, требало је поменути. О унутрашњим органима казано је све у 10 редова. И то је све. Није поменуто ништа: о кожи, о одећи, о распростирању на земљи, о становању, о користи и штети и т. д. Место свега тога г. Козарац завршује овај опис поделом живих и мртвих природних тела, и поделом живих на животиње и биље, што је све требало да буде у засебном чланку. И сад долази карактеристика кичмењака, па за тим сисара, која се, и једна и друга, из оваког описа пса не може извести. Ако, дакле, наставник хоће по овоме да предаје, он мора још један пут толико свога да дода. Тако је исто, мање више, и са осталих 13 описа.

С друге стране и та је незгода, што на овај начин ученици, чим се упознаду с карактеристиком сисара, остављају их, па прелазе на карактеристику тица, риба и т. д. По нашем мишљењу то не ваља. Кад се већ изводи карактеристика о једном типу, треба тај тип и даље сав проучити, јер ни једна наука није тако огромна систематиком као Зоологија; па зато, ако се она још и даље цена, неће се више научити, већ направити само већа забуна. С тога је и г. Козарац требао све ове описе да састави с опим својим „крој тела у сисара“, „крој тела у тица“ и т. д., да то све опширније анатомски пропрати, упоређујући с другим сличним облицима, а да се не задржава толико на спољњем опису, што је у свима његовим описима главно. Исто тако, требало је рећи бар што год о физиолошким радњама, кад се и сâм писац на првој страни своје књиге позива на то, рекавши, да се без тесне везе између физиологије и морфологије не да ни замислити опште знање о животињи. „А то се управо знање и тражи од ученика на старијем ступњу наставе о животињама“

каже г. Козарац. Сем овога, као што сам већ једном рекао, треба у томе општем опису ставити и о распростирању тога животињског типа на земљи, о становању, о користи и штети и т. д. После свега треба одмах прећи на систематику тога типа, и ученик ће тада стећи довољно знања о томе.

Трећи и последњи део ове књиге јесте систематска Зоологија, или како г. Козарац вели: „редови и фамилије животињског света.“ Почиње се с кичмењацама без њихове карактеристике, па онда са сисарима опет без карактеристике. Систематика ове класе сисара износи 37 листова. Да видимо прво шта има на тих 37 листова. На првоме месту долази ред *Vimana* (људи), где је описан човек с његовом кратком карактеристиком. Ту је поменут и лични угао, сигурно Камперов, па онда *Blumenbachova* подела на пет раса и ништа више. Ученицима VI разр. не би било много додати овде још и *Requiesova* поделу: *dolicocephali* и *brachicephali*, *orthognati* и *prognati*, као и најновију *Huxleyova* поделу на 12 раса, што све у ову књигу није унесено. — Други је ред *Majmuna*, који су подељени на две фамилије — *catarrhinae* и *platyrrhinae*, у чијим карактеристикама нема броја зуба. Трећа фамилија *Arctopitheu* није ни поменута, као ни читав засебан ред *Prosimiae* — Број и распоред зуба врло је важан за карактеристику појединих редова и фамилија, па то не само да није поменуто код зверова, него нигде. Зверовима такође још није додата ни шеста фамилија: *viverrinae*. — Девети ред чине код г. Козарца *Prehivari*, који су код свих зоолога подред, а ред је *Artiodactyla* (парни копиташи) са два подреда: *Ruminantia* и *Choromorpha*, у који последњи долазе свиње и нилски коњи. На овај начин опадају и г. Козарчеви „*Дебелокошци*“, где су са свињама стрпани и коњи и слоновиди, па ће онда као десети ред доћи *Perissodactyla* (непарни копиташи), где долазе коњи, носорози и тапири, а слоновиди се одвајају у једанаести ред *Proboscidea*. Овака подела основана је на ембриолошком развићу ових животиња и палеонтолошким остацима њиховим и њихових рођака. — У карактеристици последњег реда сисара — *Monotremata* — треба додати још да немају ушну шкољку, а називе „*тицокљун*“ и „*мравњак*“ избрисати, па оставити лепше старије — *кљунар* и *кљунати* јеж. Ово је о сисарима посебице, а за све имам да приметим, да је требало, где год је било могућно, поменути фосилне облике животињске, што г. Козарац нигде није учинио, па ни код осталих класа и редова животињских. На послетку, при свем том што су оволике празнине остале, да видимо за што је ова класа заузела читавих 37 листова? За то, што на тих 37 листова има 89 слика, Овим

као да се хтело да се има што више „штампаних табака“? И зар ученик VI. разреда гимназије не може учити Зоологију, а да не види насликане: слепога миша, мачку, вука, лисицу, медведа, јежа, кртицу, веверицу, миша, пацова, зеца, бивола и т. д., сем још многих других непотребних слика!!

У класи тица г. Козарац је ред Scansores и Clamatores саставио у један, што је требало поделити, а ред Cursores назвао је Struthionies, које се име односи на фамилију у томе реду. О ноју, тако карактеристичној тици, има у опису врло мало, док о другим обичнијим написано је два и три пута толико. Даље, нису поменути они представници што живе у Америци и Новој Холандији, а тако исто ни читава фамилија Apterygidae. Како фосилни облици нису нигде спомињати, то је г. Козарац и овде следствен, те није поменуо изумрле Dinornithidae. Све о тицама написано је на 28 листова са 70 слика, где су између осталих и ове: кос, ластва, царић, врабац, сврака, кршталница, чворак, шева, пупавац, смрдиврана, голуб, кобац, јастреб, паун и т. д. —

У класи рептилија а у реду гуштера нема најкарактеристичније њихове поделе по језицима, а слике зеленбаћа и обичнога гуштера заузимају читаву једну страну. — У класи водоземаца никако се и не помиње трећи ред Apoda, без ногу и репа, с једином својом фамилијом Coeciliidae. Она друга пак два реда немају никакве друге поделе, већ се поједини представници излажу један за другим. — У класи риба опис кроја тела односи се, као и свуда у овој књизи, већином на спољни облик, и ако је овде опширнији но код других класа. Како је свуд нешто заборављено, тако г. Козарац није ни овде поменуо ред Dipnoi, а и остала му подела није згодна, јер код њега постоје засебни редови: Acanthopteri, Anacanthini и Physostomi, што су све подредови реда Teleostei. Покрај многих слика, којих и у овој класи врло много има, могле су изостати бар слике: шарана, штуре и сома. И рибе паразите Muxinoidea није требало овде изоставити.

Са стаблом Arthropoda већ можемо бити задовољнији, јер је како општи тако и систематски део испунао без крупнијих грешака. Као најглавније замјерке ставио бих ове. У класи инсеката ред Orthopterae састављен је с редом Pseudoneuropterae у један ред, а то треба раздвојити; требало је изложити развиће Phylloxera, јер се оно разликује од развића у осталих биљних вашију. О стоногама могло је се још што казати и поделити их на: Chilopodae и Chilognatae. У Araneidae могли су бити споменути као карактеристични облици и: птичји паук, водени паук и Lycosa tarantula; а у прегље Demodeca

који живи у лојним жездама под кожом у човека. На пошетку, у класи Crustacea нису ни поменути: Phylloporaе, Poesilopodaе, Copepodaе и Cirripediae!!

Врло интересно читаво стабло животињско — Vermes — ставио је г. Козарац на три и по листа, док су му многи редови по два и три пута опширнији. У овом стаблу он има свега три класе, а четврту — Rotatoria — и не спомиње. Сем тога, што је излагање појединих представника и овде несистематско, и многи важни облици нису ни поменути, није ни опис оних неколико облика довољан.

У стаблу мекушаца више од половине изостављено је. Не само читаве класе, него и многи редови у поменутих трима класама прећутани су, не знамо из кога разлога! Па бар да се овде г. Козарац сетио изумрлих остатака, којих има тако много, да су поглавито због њих и створили читаву засебну науку — Палеонтологију!

Сад нам долази ред на „Зракаре“ — Radiatae. Ево места, где се најчистије огледа да г. Козарац није стручњак од ове науке! Зар он сад, после толиких сјајних радова баш оних природњака, на које се он у своме уводу позива, хоће да оживи Кивија и његове „Зракаре“! Echinodermae и Coelenteratae морају се раздвојити у два стабла, као што их сви модерни зоолози узимају. Ово би се још могло и допустити у оној његовој малој књижици за I. разред гимназије, али овде, овде никако! А какав је опис ових животиња и Protozoa-a, видеће се кад кажем, да бих о свима њима морао исписати све што треба да се каже за ученике више гимназије, а од г. Козарца не бих узео ни једне реченице. О Protozoa-ма, у које је страпао и сунђере, само да му не дођу у Radiatae, г. Козарац је написао свега једну страну, о тим најнепознатијим животињама и основним облицима, о којима сваки наставник мора да пропусти по неколико часова на њихово излагање.

Ето, такав је овај рад г. Козарца, који је написан да замени Зоологију Др. Ј. Панчића! Ту још нема ништа ни из историје зоологије, бар у најкраћим потезима, ни о зоогеографији у садашњости и прошлости, о дефиницији животињске врсте, варијетета, рода и т. д. Е, али тако мора да испадне кад се пишу и Зоологије и Ботанике за више разреде гимназија, — и науке о животињама, о биљу, о камењу, о човеку за ниже разреде, па уз то — и моралне поуке и све то махом о државном трошку! Господин Козарац као да је добио монопол (? — Ур.) на државна издања! Тога ради сам се поглавито и решио, да напишем реферат о овој књизи, не би ли се од сад почеле на други начин штампати школске књиге, и не би ли у писању њиховом учествовали и други, а не само моно-

полисани¹⁾ појединци! Има начина и за то, а мени се чини да је најбољи конкурси! Само тим начином можемо доћи до добрих школских књига, нарочито ако још писци не износе одмах своја имена, а оцењивачи буду били стручни и савесни људи.

Септембра 1891. год., Зајечар.

М. Бобић.

О „Горском Вијенцу“ владике П. Петровића Његоша. — Проф. Љуб. Стојановић на стр. 57-67 прве свеске овогодшњег *Просвјетног Гласника* оцијено је моје издање *Горскога Вијенца*. На томе му од срца хвала, највише с тога, што је у својој оцјени исправно неколико мојих погрешака у тумачењу владичине пјесме и изнио нове мисли с неким стиховима, који се могу двојако разумјети, а тим је приложно лијеп прилог тумачењу *Горскога Вијенца*, који ће добро доћи оному, што га буде опет издавао.

Него оцјена г. Стојановића показала ми је да је потребито да нека своја тумачења боље разјасним и оправдам, јер поред његовијех ријечи за неке стихове, којим ми он приговара, опет мислим да нијесам погријешно тумачећи их онако, као што их јесам протумачио. То ћу ево овдје учинити, при чему ћу се држати реда, којег се је и г. Стојановић држао, само што нећу више спомињати стихове, за које је он изнио боље тумачење које и ја сада примам.

Ст. 1. 2. *Виђи врага су седам бињшиах,
су два мача а су двије круне.*

Ја сам ту узео да два мача и двије круне кажу мухамедовачку власт у Европи и у Азији; г. Стојановић напротив мисли да кажу свјецку и црквену власт. — Своје мишљење могу овиме покритијепити: 1) у *Лажном цару Шћепану Малом* (на стр. 79. првога издања) има писмо турскога султана, које се свршава овако: „ја Шах, којег је Диплома на врховну власт подписата блистателним именованом *обладатеља од два дијела свијета* и којег је Халифска Патента украшена великољепним титулом *обладатеља од два мора*“; 2) у Троношком летопису цар Амурат пише цар-Лазару овако: *Амуратъ синъ архаџовъ, царъ царемъ всей асїи и европи . . .* (Раџић Наг. пјесме о боју на Косову, стр. 29); 3) Али-бег г. 1470 пише . . . дају знати свакомъ и сваком врџте чловѣкз, како одъ источне стране како одъ западне, тако бзсрома-

нинз како каврннз . . . (Miklosich, monum. serbica 511). Види се дакле да су Турци одавна дијелили свијет на двије половине, на источну, мухамедовачку Азију и на западну, каурску Европу, и да је за ту диобу владика у *Лажном Цару* знао, па стога ни мало не сумњам да се *два мача* и *двије круне* и у *Горском Вијенцу* допста односе на Азију и на Европу. — Што се пак *седам бињшиа* тиче, ја мислим ево овако: (првенијем) бињшием султан би почастно пашу, који се је одликовао у рату; дакле паша који има бињши, бољи је и часнији од онога те га нема, па за то султан, који је бољи и часнији од свакога паше, има *седам бињшиа* а не само један. Дабоме то треба узети у пренесеном смислу, јер за цијело пјесник није хтио рећи ни да је султан носно баш *двије* круне на глави нити *два* мача у рукама. А што владика узимље број *седам* то не мислим да има каква посла с чим год другим, чега би било баш седам комада, него по свој прилици ту је број седам узет као што се често узимље и у народнијем пјесмама само да се покаже повећи број, н. пр. у пјесми „*Свещи благо дијеле*“: „Њој говори громовник Илија: молићемо бога истинога, нек нам диде кључе од небеса, да затворим седмера небеса“, или у пјесми *Огњана Марија у иаклу*: „Бачила је па себе мађије, да ш њим нема од срца порога, а бог јој је писа седам синах“, или опет у пјесми *Јован и дивски старјешина*: „Луди Јован растегну рукама, на седморо коноп раскинуо“. Зашто пак наш народ тако често узимље број седам, па три и девет, то је друго питање.

Ст. 9-11. *Сан иаклени округи Османа,
дарова му Луну ка јабуку.
Злога госта Европи Оркана!*

За ова три стиха г. Стојановић предлаже да се саставе у једну периоду, па да се према тому промијени интерпункција узевши иза ријечи *јабуку* зарез мјесто тачке. Ја се нијесам могао сканити да то учиним, јер у првом издању ту има тачка; него како је у владичином издању баш интерпункција најслабија страна, мислим да се то може мирне душе учинити, тијем више што има и друггјех мјеста у *Г. Вијенцу*, гдје су у првом издању тачко, којих по смислу ту никако не смије бити, н. пр. између стиха 339 и 340, па између стиха 807 и 808. — Али се не слажем с г. Стојановићем што се тиче ријечи *Луну*: ја још увијек мислим да је то жена Османова, јер сан није даровао Осману подумјесеца већ кћер шенка Елебадија, коју су Турци звали и „слична мјесецу“ (исп. Smičički, Poviest hrvatska I, 421).

Ст. 11. *Злога госта Европи Оркана.*

¹⁾ И ова Зоологија, и други списи г. Козарца, које помиње критичар, прошли су све прописане прегледи и путове, којима постају школске књиге, те је критичарева напомена о „моноподисању“ неумесна, јер се давањем каквог искључног права није огрешило ни министарство просвете ни Гл. Просв. Савет.

Да тај стих треба одвојити од онога који је пред њим (10: *дарова му Луку ка јабуку*), каже не само прво издање од г. 1847., гдје је међу њима тачка, већ и рукопис прве половине Г. В. (по свој прилици писао руком самога владике), који се чува у царској библиотеци у Бечу. Ту је највише било написано у *Европу, зла госта, оркана!* па је мјесто тога дошао стих *Ево орканъ злий гостъ за Европу* па напокон *Злого госта, Европи! оркана!* Види се дакле да је владици била пред очима нека нова реченица, а не нов објекат глагола *дарова*. Према томе треба оставити интерпункцију и тумачење што је у мојем издању.

Ст. 203. 204. (наши цари) *Забацише владу и државу, за правило мудост изабраше.*

Мојему тумачењу овијех двају стихова г. Стојановић овако приговара: „Никако не могу веровати да је песник назвао лудошћу зидање цркава, нпти је истина, да историја то лудошћу назива“. Него ја нијесам казао ни једно ни друго већ ово: пјесник не зове лудошћу само зидање цркава и прилагање дарова већ то, што се српски цареви више бринуше да покажу своју побожност (зидајући првбе и приложујући дарове!) него ли да паметно управљају својом државом. То непаметно поступање српских царева („ту *мудост* казах у коментару, али ријеч „*мудост*“ штампан курсивним словима, да покажем да је тако пјесник рекао) историја у многоме доста потврђује: да су се српски цареви више бринули за државу него ли за душу своју, Србија би другојачије прошла. — Ја, дакле, опет мислим да сам погоднио мисао пјесникову, јер што би иначе значила та два стиха?

Ст. 624. 625. *Жрец Европе с светог амовна хули, плује на олтар Азије.*

Овдје се г. Стојановић и ја не слажемо, јер он узимље да је *жрец Европе* = „онај што Европу приноси на жртву“, дакле, Турчин, а ја да је европејски (хришћански) свећеник, па опет што он узимље да је *олтар Азије* = Јерусалим (хришћанство), а ја да је мухамедова вјера. Ја највише говорим ово: ако је владици у Слободиади II, 4, *жрец Меке*, не онај који приноси Меку на жртву, већ онај који у Меци приноси жртву, т. ј. мухамедовачки свећеник, то ће му ваљда и овдје бити *жрец Европе* онај, што у Европи приноси жртву, т. ј. хришћански свећеник, па опет ако је у стиху 626 *топуз азијски* = мухамедовачки топуз (а тако узимље и г. Стојановић), то је ваљда и у стиху 625 *олтар Азије* = мухамедовачки олтар а не „хришћанство“, као што мисли г. Стојановић. Мени се чини да се о томе не може сумњати, па за то остајем при својем тумачењу.

Ст. 643. *Страшно племе доклен кси спавати?*

Ја узимљем да *страшно племе* значи племе, које је некад страшно било, т. ј. другима страх задало, а г. Стојановић да је исто што и несрећно, црно, те испоређује ријеч *страшан дан*. Али мени се чини да *страшно* може значити исто што и *несрећно* само када оно, за које се каже да је страшно, *другоме* доноси несрећу, али никако када је само собом несрећно; за то може се рећи да је *страшан дан*, исто што и несрећан дан, јер *страшан дан* доста доноси несрећу оному те га затече, али никако не мислим да се српски може казати „он је страшан човек“ мјесто он је несрећан човек?

Ст. 989. 690 *Какве су ти они поглавице, називљу се цареви синови!*

За ова два стиха г. Стојановић мисли, да њима сердар Јанко турске поглавице „не признаје за главаре, поглавице, јер се називљу цареви синови.“ Него како их сердар Јанко не би признавао за поглавице када зблиља јесу поглавице? Напротив када се та два стиха вежу за стих. 687. 688: „Онп ће нам и без вјере доћи, међу нама стати надебљати“, па се онако протумаче, као што сам их ја протумачио, то ст. 689. 690 кажу, за што ће турске поглавице доћи на станак и без вјере и ту стати надебљати, на име јер су обијесни, зову се царевим синовима, па мисле да нико не смије у њих дирати.

Ст. 734-736. *Ефендија, ти не угонета око шта се ово сакупило, но си с краја почео тањега.*

Ја тумачим: „Почео си говорити о ситнијим стварима, док знаш да је много тежи узрок с којег се окупило“, а г. Стојановић пита: „Од куд ће они знати због чега су се Црногорци скупили?“ Ја мислим да су могли знати, јер су хришћански главари знали зашто их је владика скупио (ист. ст. 93-95), па зато и вели у ст. 422-424 Богдан Бурашковић: „Наш се поса свуда проћукао; кад опазе браћа некршћена, неће они ка ми растезати“, а опет кнез Јанко у ст. 501. 502. „Не смијемо чинит што чинимо, не смијемо јавит што је јавно.“ Кадија Медовић могао је дакле знати због чега се управ Црногорци окупише, него наравски није хтио да дигра у то питање већ напротив иште да сврати разговор на међусобне крви; па зато му и одговара пронички кнез Роган: „... но си с краја почео тањега. А мудар си и књижевник, кажу, учио си књигу у Цариграду, на некакву ћабу притврдио; али ти се јопт хоће памети, потежа је ова наша школа?“ Да кадија није знао за намјеру црногорску, он не би могао почети с тањега краја

(мјесто да почне с дебљега), него с онога јединога што је њему познат, па кнез Роган не би имао никаква разлога да му она ко поспрдно одговара. — Стих. 964-967 пак, чини ми се, не доказују да Турци заиста нијесу знали за први узрок састанка, већ само кажу да се Турци тој мисли чуде.

Стих. 772-74 могу се доиста разумјети и онако како их је г. Стојановић разумио, него се његову тумачењу противи ријеч *али* која је у почетку тих трију стихова: у стих. 769-771 говори се о страху, који често човјеку каља образ, и о љуцкијем слабостима па иде даље: „*али* тице итд.“; треба дакле да је ту ријеч о нечему што се разликује од љуцкијех слабости.

У ст. 1018. г. Стојановић готово пристаје уз Будмана, који узимље да *хабаги* ту значи од прилике „кудити“ а не „трошити“. Али моје тумачење оправдава не само Вуков рјечник већ и смисао: сердар Петровић у стих. 1012-15 криви потурице што ће се Црногорци међу собом поклати, а задњим ријечима „малене су јасли за два хата“ јасно каже што од њих нише, наиме да се покрсте. Па му за то и одговара Ферат Зачир: „Јок, сердаре, не угађеш путем! вјера турска поднијет не може да се хаба докле глава скочи“; нема дакле говора о кућењу.

Ст. 1676 *Баш онога Совру провидура*.

Ту сам се доиста ја преварно те искао које лично име може бити то „Совра“, али није истина да се „владика није ништа преварно“: и он је доиста мислио да је оно „Совра“ име лично, јер иначе не би га одвојио од „провидура“, не би га писао с великијем *С* у почетку и не би га деклиновао једном ријечју не би написао „Совру провидура“ већ „соврапровидура“. Ваљда је владика имао у рукама коју од црногорских листина из XVII. вијека, које је пак наштампао С. Љубић у Х. књизи загребачкијех *Старина*, па видио да ту пише: *сопрапровидуру*, *софрапровидуру*, *шохврапровидуру*, *шофрапровидуру* (стр. 22-25), те помислио да је то неко нагрђено млетачко име.

За стихове 43, 109, 490, 518, 2419 није потреба да још што кажем, јер је г. Л. Гојнић у 40. и 41. броју овогодишњег *Јавора* довољно оправдао моје тумачење. Специјално за стих 2419 могу казати да га и Даничић у Сиптакси, стр. 234, разумије онако, као што сам га и ја разумио.

Г. Стојановић спомиње за тијем стихове, који му поред мојега тумачења нијесу још са свим јасни, па опет стихове, којих је по његову мишљењу било излишно тумачити, и напокон стихове, које је тре-

бадо тумачити а ја их нијесам тумачио. Све ће то моћи употребити ко буде на ново издавао Горски Вијенац; нека само не заборави да је боље одвише него премало. Него не стоји што ми г. Стојановић приговара да сам морао додати у тумачењу к стих. 255-57. и да су Југовићи браћа Миличина, јер кад сам једном казао да је Југ Богдан отац Милце и девет Југовића, то одатле наравски излази и да су они међу собом браћа! Ни стих 17 (*своју мисли Бранковић с Гертуком*) није остао необјашњен.

У тумачењу историјских догађаја и лица, што се спомињу у Горском Вијенцу, г. Стојановић констатовоао је више погрешака, које су највише с тога учињене, што сам ја живио у граду, гдје је тешко, паче врло тешко, добавити књигу штампану у Биограду или у Новом Саду. Свакако то ме само на пола оправдава, те још и изиђем да се са свим оперем грјеха, што нијесам познао новије монографије о српској историји, које су изашле иза Мајковљеве и Калајеве историје српскога народа. Али ни с те стране не могу да муком мишођем сваку опаску г. Стојановића.

К. ст. 26 посвете ја записах: Цар Урош умрије 4. децембра, а г. Стојановић вели: „Само један извор показује тај датум, и један З., а сви остали 2. дец.“ Ја сам се држао К. Јпречека (*Die Beziehungen der Ragusaner zu Serbien....*, Праг 1885, стр. 26): најстарији летопис има као датум 4. дец., млађи напротив имају или 2. или 9. дец., али сви биљеже да је тај дан био четвртак, а како је 4. дец. 1371. био доиста четвртак, то одатле слиједи да је цар Урош умро баш 4. децембра, како биљежи најстарији летопис.

А што к ст. 235 причам за Обидића, то исто прича Рачки год. 1890. у Раду југослав. академије (књ. 97, стр. 36, 37), па човјек би рекао да он томе вјерује: је ли дакле то баш „са свим застарело?“

У задњу г. Стојановић говори о уводу што је испред саме пјесме. О томе немам него двоје да речем: прво, у ријечима „Црна Гора, којој нема помоћи ни од својега, јер је турски род“, о које је г. Стојановић запео, има штампарска погрешка, која је исправљена на задњој страни — треба да је *роб* а не *род*; друго, ја сам почео састављати коментар *Горском Вијенцу* већ године 1883, кад сам га први пут почео тумачити у спљецкој гимназији, дакле прије него је издан Кирстеов пријевод.

У Бечу, 15. нов., 1891.

Милан Решетар.

Р А Д

СРПСКОГА КРАЉЕВСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

у 1890 години

Да би се боље уочило кретање позоришне привреде и репертоарске принове, изнесена је овде укупна привреда по месецима за пет година (1885, 1886, 1887, 1888 и 1889) и побројани су сви новитети представљани у дотичним годинама.

У 1885 рачунској години био је укупан доходак по месецима овакав :

М Е С Е Ц	представа	СВЕГА	
		динара	п.
Новембар 1884	12	4977	60
Децембар "	13	6739	70
Јануар 1885	16	6731	70
Фебруар "	15	7028	50
Март "	17	9098	70
Април "	16	5572	90
Мај "	14	3154	60
Јун "	9	3869	30
Август "	12	6668	00
Септембар "	14	4481	60
Октобар "	11	4236	70
Свега :	149	62.559	60
Претплата од ложа		2475	00
Претплата од седишта		927	00
Свега :		65.961	60

У месецу септембру и октобру била је привреда слаба за то, што је због догађаја у Бугарској настало онда нередовно стање у нас и спремање за рат.

У овој години представљани су ови новитети :

Весели ђаци, комична оперета у једном чину, од Јозефа Брауна. Музика од Франца Супеа. Превео с немачкога Драгомир Брзак.

Вилем Шекспир, драма у шест чинова, од Фердинанда Дигеја, превео с францускога Драгутин Н. Јовановић.

Грбоња, драма у шест чинова, од Анисеа Буржоа и Пола Февала, превео с францускога Драгутин Н. Јовановић.

Женски рај, драма-водвиљ у пет чинова, с певањем, од К. Монтепена и Х. Шарлија, превео с францускога Драгутин Н. Јовановић.

Капетан Карлота или француска модискиња на португалском двору, комедија у два чина, превео с талијанскога Данило А. Живаљевић.

Лондонска кула, драма у пет чинова, од Ежена Ниса, Алфонса Броа и Шарла Леметра, превео с францускога Јован В. Несторовић.

Наредник Фридрих, комедија у пет чинова, од Вандербурша и Диманоара, превео с францускога Милован Ђ Глишић.

Племић сиромаш, комедија у два чина, од Диманоара и Лафарга, превод с францускога.

Прве љубавне стреле, комедија у четири чина, од Оскара Блументала, превео с немачкога М. П. Шапчанин.

Ранцављезићи, позоришна игра у четири чина, од Еркмана-Шатријана, превео с францускога М. П. Шапчанин.

Расејани муж, комедија у једном чину, од А. Њзњата, превод с талијанскога.

Туђинка, позоришна игра у пет чинова, од А. Дима сина, превод с францускога.

Тутори, шаљива игра у три чина, од Густава Мозера, превод с немачкога.

Фабрицијева ќерка, позоришна игра у три чина, од А. Вилбранта, превео с немачкога Јован Грчић.

Хамлет, трагедија у пет чинова, од В. Шекспира, превели с немачкога М. П. Шапчанин и М. Живковић.

Харун-Ал-Рашид, шаљива игра у четири чина, од Густава Мозера, превела с немачкога Персида Пинтеровићева.

Црни капетан, драма у пет чинова, од Виктора Сежура, превео с францускога Милован Ђ. Глишић.

Честита деца, комедија у пет чинова, од Емила Ожијера, превео с францускога Јован В. Несторовић.

Четири милијуна рубаља, шаљива игра у три чина, с певањем, од Стевана Ј. Јевтића.

Чича Мартин хамалин, драма у три чина, од Е. Кормона и Е. Гранжеа, прев. с франц.

Шпијун из отменога света, драма у пет чинова, од Сен-Жоржа и Тодора Ана, превод с францускога —

У 1886 рачунској години био је доходак :

М Е С Е Ц	пред-става	СВЕГА	
		динара	п.
Новембар 1885.	4	827	10
Децембар "	4	3059	50
Јануар 1886.	12	5728	50
Фебруар "	11	5185	90
Март "	17	7385	80
Април "	14	7568	80
Мај "	12	4090	50
Јун "	8	3898	00
Септембар "	7	4103	40
Октобар "	16	7025	70
Свега :	105	48 873	20
Претплата од ложа		579	60
Претплата од седишта		459	50
Свега :		49 912	30

Због рата с Бугарима позориште није радило од 8 новембра до 25 децембра. У почетку нове сезоне оправљао се свод над позорницом и градила се нова дограда. Због тога позориште није радило у августу ни до 20 септембра

У овој години представљани су ови *новитети* :

Господин министар, комедија у пет чинова, од Жила Кларсија, превео с францускога Ђорђе Симић.

Госпођица Сеглијерова, комедија у четири чина, од Жила Сандоа, превео с францускога Михаило Р. Поповић.

Гроф Пракс, комедија у три чина, од Х. Мелака, превео с францускога Михаило Р. Поповић.

Две госпоје, комедија у три чина, од Паола Ферара, превод с немачкога.

Жена без духа, шаљива игра у четири чина, од Хуга Биргера, превео с немачкога Михаило Р. Поповић.

Кремонски свирач, позоришна игра у једном чину у стиховима, од Франсоа Копеа, превео с францускога А. Николић.

Леди Сејмурова, драма у пет чинова, од Шарла Диверија, превод с францускога.

Месец дана на селу, драма у четири чина, од Ивана Тургеева, превео с немачкога Ђ. Симић.

Намерник, позоришна игра у једном чину у стиховима, од Франсоа Копеа, превео с францускога Никола Ј. Мариновић.

Нова кућа, комедија у пет чинова, од Викт. Сардуа, превео с францускога Јован В. Несторовић.

Отмица Сабињанак, шаљива игра у четири чина, од Франца и Павла Шентана, превео с немачкога Михаило Р. Поповић.

Самоубиство, комедија у пет чинова, од Паола Ферара, превео с талијанскога Данило А. Живаљевић.

Убојица, драма у пет чинова и осам слика, с предигром, од Едуарда Плувија, превео с францускога Драгутин Н. Јовановић.

Шокица, позоришна игра у пет чинова, с певањем, од Илије Округића Сремца. —

У 1887 рачунској години био је доходак :

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

М Е С Е Ц	пред- става	СВЕГА,	
		динара	п.
Новембар 1886.	18	8320	70
Децембар "	15	9669	40
Јануар 1887.	17	7531	80
Фебруар "	11	6652	60
Март "	15	9986	70
Април "	13	6498	70
Мај "	14	5232	30
Јун "	7	2605	30
Август "	12	4340	10
Септембар "	16	6264	10
Октобар "	17	7335	80
Свега :	155	74.437	50
Претплата од ложа		1932	60
Претплата од седишта		427	50
Свега :		76.797	60

У овој години представљани су ови новитети :

Американски, шаљива игра у једном чину, по туђој мисли написао Данило А. Живаљевић.

Девојачка клетва, слика из народнога живота у три чина, с певањем, написао Љубинко.

Златан цаук, шаљива игра у четири чина, од Франца Шентана, превео Јован Максимовић.

Златан човек, драма у пет чинова, с предигром, од Мавра Јокаја, превео с мацарскога Мита Ђорић.

Матори момци, комедија у пет чинова, од В. Сардуа, превео с францускога Јован В. Несторовић.

Монжоа, комедија у пет чинова, од Октава Фељеа, превод с францускога.

Муж пред вратима, комична опера у једном чину, од М. Делакура и Л. Морана, музика од Ж. Офенбаха, превео с францускога Никола Ј. Маринсвић.

Немања, историјска драма у пет чинова, написао Милош Цветић.

Ни око шта, комедија у четири чина, од Анрија Мелака и Луdivика Алевија, превод с францускога.

Први корак, комедија у једном чину, од Ежена Лабиша, превод с францускога.

Рифокоса, позоришна игра у три чина, с певањем, од Шандора Лукачија, превод с мацарскога.

Фауст, трагедија у шест чинова, од Гетеа, превео с немачкога Милан Савић.

Федора, драма у четири чина, од Викт. Сардуа, превод с францускога

Фромон и Рислер, драма у пет чинова, од Алф. Додеа и Ад. Белоа, превео с францускога Михаило Р. Поповић. —

У 1888 рачунској години био је доходак:

М Е С Е Ц	пред- става	СВЕГА	
		динара	п.
Новембар 1887.	17	6550	60
Децембар "	14	4132	90
Јануар 1888.	16	5682	90
Фебруар "	12	3520	10
Март "	17	5182	70
Април "	12	4105	00
Мај "	12	2429	40
Јун "	7	1645	60
Август "	9	3226	00
Септембар "	18	6732	50
Октобар "	18	5378	10
Свега :	152	48.585	80
Претплата од ложа		1200	00
Претплата од седишта		141	00
Свега :		49.926	80

У овој години представљани су ови новитети :

Гаван, позоришна игра у шест чинова, од Алфонса Додеа и Пјера Елзеара, превод с францускога.

Госпођица као сељанка, шаљива игра у четири чина, написао Милорад П. Шапчанин.

Досадан свет, комедија у три чина, од Е. Пајрона, превео с францускога Михаило Р. Поповић.

Каи огрова, позоришна игра у четири чина, од Оскара Блументала, превео с немачкога Јован Максимовић

Креолка, драма у пет чинова, од Адолфа Белоа, превод с францускога.

Мазарен, комедија у пет чинова, од А. Дима, превод с францускога.

Наш пријатељ Некљужев, комедија у пет чинова, од А. И. Палме, превод с рускога.

Оуклада, комедија у три чина, с певањем, од Еркмана-Шатријана, превела с францускога Персида Пинтеровићева.

Пољубац, комедија у четири чина, написао Љ. Доци, превео с немачкога Михаило Р. Поповић.

Старачка школа, комедија у пет чинова, од Казимира Делавиња, превео с францускога Милош Н. Пејиновић.

Стогодишњица Вука Стеф. Караџића, апотеоза у четири чина, с предигром и певањем, написао Ђорђе Малетић.

Учи занат, комедија у три чина, од Леона ди Каstellнуова, превео с талијанскога Стеван Д. Поповић.

Чича Самуило, комедија у четири чина, од Викт. Сардуа, превео с францускога Милован Ђ. Глишић.

У 1889 рачунској години има тринаест месеци. То је дошло отуда што је законом од 2 новембра 1889 изједначена рачунска година, која је дотле била уобичајена, с годином календарском, те се од тада и рачунска година почиње од 1 јануара а свршује 31 децембра као и година календарска.

У ову годину пада још један догађај који је утицао на количину дохотка позоришног. У позоришној дворници радила је Велика Народна Скупштина. Због тога није било представа од 3 новембра до 25 децембра 1888. —

Доходак у 1889 рачунској години био је оволики :

М Е С Е Ц	пред-става	СВЕГА	
		динара	п.
Новембар 1888.	1	141	90
Децембар "	4	2145	90
Јануар 1889.	18	6813	60
Фебруар "	14	5492	90
Март "	17	6537	50
Април "	13	5007	30
Мај "	13	3035	40
Јун "	7	3127	50
Август "	11	3969	20
Септембар "	16	6340	30
Октобар "	18	8433	30
Новембар "	17	7202	50
Децембар "	14	5009	50
Свега :	163	63.226	80

М Е С Е Ц	пред-става	СВЕГА	
		динара	п.
Претплата од ложа		2860	60
Претплата од седишта		127	80
Свега :		66.215	20

У овој години представљани су ови новитети :

Богомили, драма у четири чина, с предигром, написао Милорад П. Шапчанин.

Галеото, драма у три чина, с предигром, од Хосеа Ечегараја, превео с немачкога Милутин Миљковић.

Добре воље, шаљива игра у четири чина, написао Милан Савић.

Баволове стене, шаљива игра у четири чина, од Оскара Блументала, превод с немачкога.

За веру и слободу, трагедија у пет чина, написао Драгутин Ј. Илић.

Златна гривна, позоришна игра у четири чина, написао Манојло Ђ. Призренац.

Јован капетан, драма у пет чинова од Шарла Ломона, превео с францускога Милован Ђ. Глишић.

Комендијаш и његова породица, драма у пет чинова, од Д'Енерија и М. Фурнија, превео Михаило Р. Поповић.

Кнез Никола Зрински, драма у пет чина, написао Матија Бан.

Крвна освега, драма у пет чинова, с певањем, од Виктора Диканжа, превео с францускога Душан Л. Ђокић.

Лазар, трагедија у пет чинова, написао Милош Цветић.

Лажна исправа, драма у пет чинова, написао Светислав Ђурђевић.

Мара Варадинка, историјска драма у четири чина, с певањем, написао Илија Округић Сремац

Несуђени, шаљива игра у четири чина, написао др. Милан Јовановић.

Нора, драма у три чина, од Хенрика Ипсена, превод с немачкога.

Помирење, шаљива игра у пет чинова, од Карла Тенфера, превео с немачкога Б. Ј. Анђелковић.

Протекција, комедија у пет чинова, написао Бранислав Ђ. Нушић.

Сељак и племић, драма у пет чинова, од Емила Бержера, превео с францускога Јован В. Несторовић.

Цезаров гестаменат, комедија у три чина, од Белоа и Виљтара, превод с францускога.

За ових пет година (од 1 новембра 1884 до 31 децембра 1889 године) представљан је свега 81 нов комад (17 српских, 39 француских, 12 немачких, 5 талијанских, 3 мађарска, 2 руска, 1 енглески, 1 шпански и 1 шведски)

Српски су комади: 5 драма, 2 трагедије, 3 позоришне игре, 6 комедија и 1 апотеоза. По величини су: 7 комада по пет чинова, 7 по четири, 2 по три и 1 у једном чину. С певањем је 5 комада.

Француски комади: 16 драма, 6 позоришних игара, 16 комедија и 1 комична опера. По величини су: 3 комада по шест чинова, 21 по пет, 5 по четири, 5 по три,

1 у два и 4 комада по у једном чину. С певањем су 4 комада.

Немачки комади: 1 трагедија, 2 позоришне игре, 8 комедија и 1 комична оперета. По величини су: 1 комад у шест чинова, 1 у пет, 7 по четири, 2 по три и 1 у једном чину. С певањем је 1 комад.

Талијански комади: 5 комедија. По величини: 1 у пет чинова, 2 по три, 1 у два и 1 у једном чину.

Руски комади: 1 драма у четири чина и 1 комедија у пет чинова.

Енглески комад: 1 трагедија у пет чинова.

Шпански комад: 1 драма у три чина.

Шведски комад: 1 драма у три чина.

Мађарски комади: 1 драма, 1 позоришна игра и 1 комедија. По величини: 1 у пет, 1 у четири и 1 у три чина. С певањем је 1 комад.

Пазар на каси био је за ових пет година:

У средњу руку од једне представе у опште:

МЕСЕЦ	1885.		1886.		1887.		1888.		1889.	
	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
Јануар	420	70	477	35	443	00	355	15	378	50
Фебруар	468	55	471	40	604	75	293	30	392	35
Март	535	20	434	45	665	75	304	85	384	55
Април	348	30	540	60	499	90	342	05	385	15
Мај	225	30	340	85	373	70	202	45	233	45
Јун	429	90	487	25	372	15	235	05	446	75
Август	555	65	—	—	361	65	358	40	360	80
Септембар	320	10	586	20	391	50	374	00	396	25
Октобар	385	15	439	10	431	50	298	75	468	50
Новембар	206	75	462	25	385	30	—	—	423	65
Децембар	764	85	644	60	295	20	528	95	357	80

У средњу руку од једне представе у ирегилати:

МЕСЕЦ	1885.		1886.		1887.		1888.		1889.	
	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
Јануар	334	80	463	10	452	25	331	50	361	10
Фебруар	413	20	471	40	385	10	260	30	392	35
Март	391	70	409	75	180	10	304	85	346	10
Април	287	35	427	15	381	15	237	55	330	65
Мај	199	75	292	50	275	15	202	45	210	80

М Е С Е Ц	1885.		1886.		1887.		1888.		1889.	
	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
Јун	186	50	425	65	199	00	235	05	171	30
Август	—	—	—	—	407	75	—	—	—	—
Септембар	320	10	—	—	387	15	349	75	337	05
Октобар	363	20	439	10	388	95	286	30	402	40
Новембар	206	75	462	25	328	15	—	—	385	60
Децембар	—	—	568	55	208	20	528	95	250	35

У средњу руку од једне представе изван претилате :

М Е С Е Ц	1885.		1886.		1887.		1888.		1889.	
	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
Јануар	678	50	—	—	559	05	520	70	517	65
Фебруар	745	25	—	—	868	40	—	—	—	—
Март	778	75	—	—	908	60	—	—	672	80
Април	590	00	824	25	895	70	655	65	472	40
Мај	318	95	582	70	620	20	—	—	358	10
Јун	551	60	548	85	441	45	—	—	—	—
Август	555	40	—	—	411	35	385	10	369	90
Септембар	—	—	790	90	—	—	671	40	652	85
Октобар	—	—	—	—	—	—	—	—	699	80
Новембар	—	—	—	—	814	10	—	—	709	25
Децембар	838	40	948	90	614	20	—	—	501	10

Кретање дохотка за ових пет година било је овако :

Једна представа у оштите доносила је од 200 до преко 750 динара (округло рачунајући).

Једна представа у претилати : од 170 до 560 динара.

Једна представа изван претилате : од 350 до 950 динара.

У 1885 години била је најјача представа 24 марта у недељу : „Пут око земље“. Пало је на каси : 1005,60 динара. Најслабија представа била је у среду 18 септембра : „Харун-Ал-Рашид“. Пало је на каси : 58,70 динара.

У 1886 години била је најјача представа у суботу 27 децембра : „Шокица“. Пало је на каси : 1022,90 динара. Најслабија представа била је у среду 28 маја : „Ранцављевићи“. Пало је на каси : 104,90 динара.

У 1887 години била је најјача представа у недељу 22 фебруара : „Немања“. Пало је на каси : 1383,50 динара. Најслабија представа била је у суботу 28 марта : „Новинари“. Пало је на каси : 87,60 динара.

У 1888 години била је најјача представа у понедељник 25 априла : „Немања“. Пало је на каси : 878,90 динара. Најслабија представа била је у среду 25 маја : „Златан паук“. Пало је на каси : 53,80 динара.

У 1889 години била је најјача представа у четвртак 15 јуна : „Лазар“. Пало је на каси : 1239 динара. Најслабија представа била је у среду 24 маја : „Кавалерска тајна“. Пало је на каси : 55,10 динара.

У 1890 години дало је српско краљевско Народно Позориште : 113 представа у претилати, 50 изван претилате, 1 свечану и 1 ванредну. Свега : 465 представа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Комади, представљани у овој години, иду по величини привреде овим редом :

Душан (представљан 8 пута) донео је 6307,40 динара; Сеоска лола (9 пута) 5130,90; Сељак милијунар (4 пута) 2503,90; Цар Јован (3 пута) 2038,10; Душан Силни (2 пута) 1845; Фијескова завера (3 пута) 1788,30; За веру и слободу (3 пута) 1774,20; Шокица (3 пута) 1550,60; Хамлет (3 пута) 1401,50; Париски ритар (3 пута) 1395,60; Штедионица (4 пута) 1339,20; Распикућа (3 пута) 1311,10; Лисице и гавранови (4 пута) 1265,50; Пут око земље (2 пута) 1216,10; Момир (2 пута) 1204,60; Лукреција Бордија (3 пута) 1120,40; Радничка побуна (2 пута) 1116; Нерон (2 пута) 1088,50; Алписки цар (2 пута) 1081,20; Женски рај (2 пута) 1038,40; Бурађ Бранковић (2 пута) 1007,80; Протекција (2 пута) 994,40; Девојачка клетва 956,90; Немања 875,90; Таковски устанак (2 пута) 870,50; Зидање Раванице (2 пута) 836,50; Грбоња (2 пута) 796,10; Гроф Пракс 795,60; Флорентински шешир (3 пута) 779,70; Звонар Богородичине Цркве (2 пута) 723,60; Саћурица и шубара 704,40; Трикош и Каколе (3 пута) 699; Лаворика и просјачки штап 689,70; Мајчин благослов (2 пута) 633; Библиотекар (3 пута) 625,40; Мара Варадинка 615,80; Две сиротице (2 пута) 613,50; Гвоздена образина 568; Граничари 511,30; Одломци (поједини чиновници из „Бурђа Бранковића“, „Милоша Обреновића“ и „Девојачке клетве“) 504,50; ¹⁾ Отаџбина 503,20; Дениза 482,60; Стари бака 479,40; Господске руке (2 пута) 479,10; Пријатељ Гранде 477,10; Милош Обреновић 467; Уријел Акоста (2 пута) 466,40; Дон Цезар 464,20; Љубавно писмо и Једва стече зета 439,10; ²⁾ Роберт Ђаво (2 пута) 437,50; Марија Стјуартова 429,20; Тичице (2 пута) 429; Лионски улак 419,70; Лазар 380,30; Краљева сеја 362,60; Врачара 358,20; Моје мезимче 357; Краљ Лир 352,60; Присни пријатељи (2 пута) 348,90; Нарцис (2 пута) 329,50; Магбет 329,30; Мерима 328,20; Лондонски просјаци 327,30; Мезимац (2 пута) 323,40; Крвна освета 307; Дружина (2 пута) 305,60; Бо-

гомили 278,80; Париска сиротиња 263,20; Дон Карлос 253,70; Црни капетан 250,80; Отмица Сабињанка (2 пута) 248,20; Фромон и Рислер 237,60; Кућна капица 231,30; Наследник 229,50; Пит и Фокс 229,10; Подвала 226,80; Маркова сабља 224,50; Јован капетан 220,20; Доктор Оке 215,20; Стари каплар 200,90; Брут и Колатин 196; Ревизор 187,60; Лудвик XI 173,60; Прах у очи и Париски колотер 172,20; Златан паук 156,90; Нервозни 153,50; Јава у сну 152,40; Доктор Клаус 148,40; Циганин 145,40; Све за сина 139,50; Ни око шта 128,40; Лажни цар (Димитрије) 125; Цезаров тестамент 120,30; Перишово пут 117,90, и Карло XII 72 динара.

Рачунећи по једној представи, у средњу руку, ови су комади донели :

Девојачка клетва	956,90	динара
Душан Силни	922,50	„
Немања	875,90	„
Гроф Пракс	795,60	„
Душан	788,40	„
Саћурица и шубара	704,40	„
Лаворика и просјачки штап	689,70	„
Цар Јован	679,35	„
Сељак милијунар	625,95	„
Мара Варадинка	615,80	„
Пут око земље	608,05	„
Момир	602,30	„
Фијескова завера	596,10	„
За веру и слободу	591,40	„
Сеоска лола	570,10	„
Гвоздена образина	568,00	„
Радничка побуна	558,00	„
Нерон	544,25	„
Алписки цар	540,60	„
Женски рај	519,20	„
Шокица	516,85	„
Граничари	511,30	„
Одломци (из „Бранковића“, „М. Обренов.“ итд.)	504,50	„
Бурађ Бранковић	503,90	„
Отаџбина	503,20	„
Протекција	497,20	„
Дениза	482,60	„
Стари бака	479,40	„
Пријатељ Гранде	477,10	„
Хамлет	467,15	„
Милош Обреновић	467,00	„
Париски ритар	465,20	„
Дон Цезар	464,20	„

¹⁾ Ванредна представа дата у почасти гостима из Угарске.

²⁾ Г. Стеван Дескашев, лирски тенор краљевске петтанске опере, певао између чиновника као гост. Иначе комади у једном чину слабо доносе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Љубавно писмо и Једва	
стече зета	439,10 динара
Таковски устанак	435,25 "
Марија Стјуартова	429,20 "
Распикућа	427,75 "
Лионски улак	419,70 "
Зидање Раванице	418,25 "
Грбоња	398,05 "
Лазар	380,30 "
Лукреција Борџија	373,45 "
Краљева сеја	362,60 "
Звонар Богородичине Цркве	361,80 "
Врачара	358,20 "
Моје мезимче	357,00 "
Краљ Лир	352,60 "
Штедионица	334,80 "
Магбет	329,30 "
Мерима	328,20 "
Лондонски просјаци	327,30 "
Мајчин благослов	316,50 "
Лисице и гавранови	316,35 "
Крвна освета	307,00 "
Две сиротице	306,75 "
Богомили	278,80 "
Париска сиротиња	263,20 "
Флорентински шешир	259,90 "
Дон Карлос	253,70 "
Црни капетан	250,80 "
Госпоске руке	239,55 "
Фромон и Рислер	237,60 "
Уријел Акоста	233,20 "
Трикош и Каколе	233,00 "
Кућна капица	231,30 "
Наследник	229,50 "
Пит и Фокс	229,10 "
Подвала	226,80 "
Маркова сабља	224,50 "
Јован капетан	220,20 "
Роберт Ђаво	218,75 "
Доктор Окс	215,20 "
Тичице	214,50 "
Библиотекар	208,45 "
Стари каплар	200,90 "
Брут и Колатин	196,00 "
Ревизор	187,60 "
Присни пријатељи	174,45 "
Лудвик XI	173,60 "
Прах у очи и Париски ко-	
лотер	172,20 "
Нарцис	164,75 "
Мезимац	161,70 "
Златан паук	156,90 "
Нервозни	153,50 "

Дружина	152,80 динара
Јава у сну	152,40 "
Доктор Клаус	148,40 "
Циганин	145,40 "
Све за сина	129,50 "
Ни око шта	128,40 "
Лажни цар (Димитрије)	125,00 "
Отмица Сабињанака	124,10 "
Цезаров тестаменат	120,30 "
Перишовоно пут	117,90 "
Карло XII	72,00 "

У 1890 години била је најјача представа у суботу 13 октобра: «Душан». Пало је на каси: 1275,30 динара. Најслабија представа била је у четвртак 14 новембра: «Мезимац». Пало је на каси: 62,70 динара.

Укупан доходак по месецима био је:

М Е С Е Ц	представа	СВЕГА	
		динара	п.
Јануар	15	5830	00
Фебруар	15	6843	70
Март	13	5934	30
Април	17	7433	10
Мај	14	6076	10
Јун	7	1834	90
Август	10	3744	30
Септембар	18	7054	00
Октобар	20	9080	70
Новембар	17	6771	00
Децембар	19	7588	30
Свега :	165	68.190	40
Претплата од ложа		2421	80
Претплата од седишта		283	50
Свега :		70.895	70

Чист изазар на каси био је:

1885 године :	62.559,60 динара
1886 " "	48.873,20 "
1887 " "	74.437,50 "
1888 " "	48.585,80 "
1889 " "	63.226,80 "
1890 " "	68.190,40 "

Претплате од ложа и седишта било је:

1885 године :	3402 00 динара
1886 " "	1039,10 "
1887 " "	2360,10 "

1888 године : 1341,00 динара
 1889 « 2988,40 «
 1890 « 2705,30 «

У 1890 години доносила је у средњу руку једна представа :

У МЕСЕЦУ	у опште		у претплати		изван претплате	
	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
Јануару	388	65	348	35	499	45
Фебруару	456	20	419	05	530	55
Марту	456	45	451	90	511	30
Априлу	437	20	286	75	713	10
Мају	432	55	176	05	691	90
Јуну	262	10	209	75	576	20
Августу	—	—	—	—	374	40
Септембру	391	85	387	90	411	80
Октобру	454	00	265	80	970	95
Новембру	398	25	336	10	512	20
Децембру	399	35	344	85	690	20

Дакле, доходак од једне представе у опште кретао се од 260 до 455 динара, од једне представе у претплати од 175 до 450 динара, а од једне представе изван претплате од 370 до 970 динара.

У 165 представа, датих ове године, представљено је свега 96 комада (22 српска и 74 туђа).

Српски су комади : 7 драма, 6 трагедија, 4 позоришне игре, 4 комедије и 1 алегорија. По величини су : 13 комада по пет чинова, 4 по четири, 3 по три, 1 у два и 1 у једном чину ; свега 93 чина. Певања је било у 10 комада (у 4 драме, 1 трагедији, 2 позоришне игре, 2 комедије и у 1 алегорији).

Туђи су комади : 22 драме, 10 трагедија, 9 позоришних игара, 29 комедија, 3 чаробне игре и 1 оперета (42 француска, 20 немачких, 5 мађарских, 4 енглеска, 1 руски, 1 румунски и 1 талијански). По величини су : 3 по шест чинова, 39 по пет, 10 по четири, 19 по три, 2 по два и 1 у једном чину ; свега 315 чинова. Певања је било у 19 комада.

У 1890 години представљено је ових једанаест нових комада :

Госпоске руке, комедија у три чина, од Е. Лабиша и Е. Мартена, превод с францускога.

Дениза, позоришна игра у четири чина, од А. Дима сина, превео с францускога Милош Н. Христић.

Душан, трагедија у пет чинова, написао Милош Цветић.

Душан Силни, позоришна игра у пет чинова, написао Милорад П. Шапчанин.

Лисице и газранови, комедија у пет чинова, од Е. Лабиша и Марк-Мишела, превод с францускога.

Мезимау, позоришна игра у три чина, од Емила Гијара, превео с францускога Мита Поповић.

Момир, трагедија у пет чинова, написао Никола В. Ђорић.

Нерон, комедија у пет чинова, од Петра Косе, превод с талијанскога.

Пријатељ Гранде, комедија у три чина, од Анслоа и Комберуса, превео с францускога Михаило Р. Поповић.

Тичице, комедија у три чина, од Е. Лабиша и Делакура, превео с францускога М. Н. Христић.

Цар Јован, трагедија у пет чинова, написао Мита Живковић.

Дакле, у овој години добио је позоришни репертоар четири нова српска комада (3 трагедије и 1 позоришну игру) и седам нових туђих комада (5 комедија и 2 позоришне игре).

Од старих комада на ново су изучени и представљани с новом поделом улога ови :

Фијескова завера, трагедија у пет чинова, од Ф. Шилера, превео с немачкога Јулије Радишић.

Лудвик XI, трагедија у пет чинова, од Казимира Делавиња, превео с францускога Јован Ђсрђевић.

Таковски усганак, драма у пет чинова, с песмом, написао Матија Бан.

Париски ритар, драма у пет чинова, с предигром, од Феликса Пијата, превод с францускога.

Париски колотер, комедија у два чина, од Бајара и Вандербурша, превод с немачкога.

Позориште је имало у 1890 години ове госте :

Г. Димитрије Коларовић, бивши члан кр. срп. народног позоришта, приказивао е 29 априла *Мију* у «Старом баки».

Г. Стеван Дескашев, лирски тенор краљевске опере у Пешти, приказивао је 13, 15 и 21 маја и 3 јуна Драгића у «Сеоском лолу», 22 маја Бранка у «Радничкој побуни, а 26 и 27 маја цевао је између чинова.

Г. Михаило Димитријевић, члан Протићеве позоришне дружине, приказивао је 20 септембра Милера у «Наследнику», 22 септембра Мортимера у «Марији Стјуартовој» и 25 септембра Стриза у «Отмици Сабинака».

Госпођа Мара Борђевићка, пређ. члан кр. срп. народног позоришта, приказивала је 15 фебруара Офелију у «Хамлету» и 10 марта Еболијеву у «Дон Карлосу».

Госпођица Зорка Ђуришићева приказивала је 11 јануара Ему у «Доктору Клаусу».

Г. Димитрије Спасић приказивао је 21 априла Армана у «Двема сиротицама».

Г. Димитрије Агрењез Славјански давао је са својом певачком дружином концерте у позоришту 23, 24, 25, 26 и 27 марта, и за то је дао позоришту, по погодби 1920 динара накнаде.

Редитељски рад у 1890 години био је оволики:

Г. Тоша Јовановић, редитељ, режирао је 43 представе (6 у јануару, 5 у фебруару, 3 у марту, 6 у априлу, 4 у мају, 1 у јуну, 3 у августу, 4 у септембру, 4 у октобру, 3 у новембру и 4 у децембру).

Г. Милош Цветић, редитељ, режирао је 78 представа (7 у јануару, 7 у фебруару, 7 у марту, 3 у априлу, 3 у мају, 5 у јуну, 3 у августу, 12 у септембру, 13 у октобру, 10 у новембру и 8 у децембру).

Г. Бура Рајковић, редитељ, режирао је 36 представа (1 у јануару, 3 у фебруару, 3 у марту, 8 у априлу, 5 у мају, 1 у јуну, 4 у августу, 1 у септембру, 2 у октобру, 2 у новембру и 6 у децембру).

Г. Милорад Гавриловић, стални члан, режирао је 8 представа (1 у јануару, 2 у мају, 1 у септембру, 1 у октобру, 2 у новембру и 1 у децембру).

Рад мушког глумачког особља био је у 1890 години овакав:

БРОЈ	ГЛУМЦИ	КОЛИКО ЈЕ ПУТА ИГРАО У МЕСЕЦУ											Свега за годину
		јануару	фебруару	марту	априлу	мају	јуну	августу	септембру	октобру	новембру	децембру	
1	Тоша Јовановић	5	5	5	3	1	2	—	6	6	5	2	40
2	Милош Цветић	4	6	4	6	2	2	2	5	4	7	6	48
3	Бура Рајковић	9	9	7	11	6	2	4	8	14	11	15	96
4	Милорад Гавриловић	6	10	9	9	7	5	5	14	15	9	13	102
5	Светислав Динуловић	12	10	8	12	8	3	6	15	18	15	16	123
6	Марко Станишић	9	7	7	8	7	5	2	12	13	10	13	93
7	Тоша Анастасијевић	13	11	10	14	10	7	9	13	18	15	16	136
8	Раја Павловић	12	9	9	15	5	3	7	13	20	13	16	122
9	Јеврем Божовић	14	13	10	17	12	7	8	17	19	14	17	148
10	Љуба Станојевић	8	10	6	6	4	2	5	12	13	16	10	92
11	Илија Станојевић	11	11	8	14	11	6	6	—	—	—	—	67
12	Светислав Ђурђевић	12	12	4	6	—	—	—	—	—	—	—	34
13	Никола Симић	7	10	1	7	3	1	4	14	16	14	12	89
14	Драгутин Јовановић	8	6	10	13	6	4	4	—	—	—	—	51
15	Сава Тодоровић	13	11	9	15	12	7	9	17	20	12	18	143
16	Димитрије Петровић	—	8	9	15	12	6	8	4	13	14	17	106
17	Петар Ђирић	14	11	9	16	9	2	6	—	—	—	—	67
18	Михаило Румбић	13	10	10	17	10	5	8	15	20	14	19	141
19	Милорад Петровић	14	13	13	17	12	5	9	18	20	16	5	142
20	Лазар Рајковић	—	4	9	13	11	4	9	15	17	14	19	115

БРОЈ	ГЛУМИЦЕ	КОЛИКО ЈЕ ПУТА ИГРАЛА У МЕСЕЦУ											Свега за годину
		јануару	фебруару	марту	априлу	мају	јуну	августу	септембру	октобру	новембру	децембру	
5	Милева Радуловићка	8	5	5	9	7	4	5	6	4	5	8	66
6	Емилија Поповићева	6	7	6	9	9	4	2	8	11	11	7	80
7	Зорка Тодосићка	5	6	5	8	3	3	4	5	7	7	13	66
8	Катица Лугумерска	9	7	7	4	2	1	3	5	6	6	13	63
9	Вукосава Јурковићева	3	8	2	3	3	2	4	6	9	10	5	55
10	Лена Гавриловићка	8	7	6	10	9	3	3	9	10	6	9	80
11	Перса Павловићка	9	8	7	6	6	4	9	9	9	9	10	86
12	Зорка Ђуришићева	—	—	3	5	4	3	4	2	8	8	4	41
13	Персида Сотировићева	—	2	5	2	2	2	2	—	—	—	—	15

Нових улога изучиле су и приказивале :

Гђа Милка Гргурова 5 (2 у марту и по 1 у априлу, октобру и новембру).

Гђа Велика Нигринова 10 (по 2 у јануару и марту, по 1 у фебруару, априлу, августу, октобру, новембру и децембру).

Гђа Марија Цветићка 2 (по 1 у октобру и новембру). Боловала је дуже времена, те није могла чешће играти.

Гђа Јулка Јовановићка 2 (по 1 у мају и новембру).

Гђа Милева Радуловићка 2 (по 1 у марту и новембру).

Гђа Емилија Поповићева 12 (3 у новембру, по 2 у марту и октобру, по 1 у јануару, фебруару, априлу, јуну и септембру).

Гђа Зорка Тодосићка 22 (по 4 у марту и новембру, по 2 у јануару, фебруару, априлу, мају, септембру и децембру, по 1 у августу и октобру).

Гђа Катица Лугумерска 5 (по 2 у марту и новембру, 1 у јануару).

Гђа Вукосава Јурковићева 21 (5 у новембру, 4 у фебруару, по 2 у јануару, марту, мају и октобру, по 1 у априлу, јуну, августу и септембру).

Гђа Лена Гавриловићка 10 (3 у јануару, 2 у априлу, по 1 у фебруару, марту, августу, октобру и новембру).

Гђа Перса Павловићка 23 (7 у марту, 5 у новембру, по 2 у јануару, јуну, септембру и октобру, по 1 у фебруару, мају и августу).

Гђа Зорка Ђуришићева 22 (5 у новембру, 4 у мају, 3 у марту, по 2 у априлу, јуну, септембру и октобру, по 1 у августу и децембру).

Гђа Персида Сотировићева 11 (5 у марту, по 2 у фебруару и мају, по 1 у априлу и јуну). Разболела се у августу и више није играла.

Осим глумаца и глумица потребни су позоришту : статисти, статисткиње, певачи и певачице, и то баш за оне комаде који доносе највише привреде.

Мушкарце — статисти и певаче набављало је позориште и ове године, као и пре, изван куће, кад је год била потреба, па им се плаћало од представе.

Женскиње — певачице и статисткиње није могуће набављати изван куће за поједине представе, као мушкарце, него је позориште свакад имало и има сталне статисткиње и певачице, које су дужне статирати свакад кад је год потребно, певати у кору и приказивати ситне улоге.

У 1890 години биле су ове статисткиње и певачице : гђа Мила Рајковићка, гђа Мара Динуловићка, гђа Љубица Станојевићка, гђа Јелена Ђурђевићка, гђа Лепосава Тодоровићка, гђа Даница Николићева и гђа Вукосава Зорићева. —

Плате мушког глумачког особља у 1890 години биле су оволике :

БРОЈ	ГЛУМЦИ	РАНГ	НА ГОДИНУ		ПРИМИО		УШТЕДА	
			ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
1	Тоша Јовановић	стални члан	3600	—	3600	—	—	—
2	Милош Цветић	« »	3600	—	3600	—	—	—
3	Ђура Рајковић	« «	3320	—	3320	—	—	—
4	Милорад Гавриловић	« «	2800	—	2766	62	—	—
5	Светислав Динуловић	« «	2500	—	2500	—	—	—
6	Марко Станишић	« «	2000	—	2000	—	—	—
7	Тоша Анастасијевић	« «	2000	—	2000	—	—	—
8	Раја Павловић	« «	2000	—	2000	—	—	—
9	Јеврем Божовић	« «	1400	—	1400	—	—	—
10	Љуба Станојевић	редовни члан	2160	—	2160	—	—	—
11	Илија Станојевић	« «	2160	—	1440	—	720	—
12	Светислав Ђурђевић	« »	2000	—	2000	—	—	—
13	Никола Симић	« «	2000	—	2000	—	—	—
14	Драгутин Јовановић	« «	1200	—	773	33	426	67
15	Сава Тодоровић	привремени члан	1200	—	1200	—	—	—
16	Петар Ђирић	« «	1120	—	721	75	398	25
17	Милорад Петровић	» «	864	—	864	—	—	—
18	Михаило Румбић	« «	864	—	864	—	—	—
19	Димитрије Петровић	« «	840	—	746	66	—	—
20	Лазар Рајковић	« «	840	—	746	66	—	—
Свега :					36.703	02	1544	92

Г. Милорад Гавриловић, стални члан, имао је до 10 фебруара 2500 динара плате на годину. Од 10 фебруара повишена му је плата на 2800 динара.

Г. Димитрије Петровић примљен је 10 фебруара за привременог члана и одређена му плата 840 динара на годину.

Г. Лазар Рајковић примљен је 10 фебруара за привременог члана и одређена му плата 840 динара на годину.

Г. Илија Станојевић, редовни члан, дао оставку при крају месеца августа. Оставка

му уважена и плата издата до 31 августа. Уштеђено од његове плате: 720 динара.

Г. Драгутин Јовановић, редовни члан, дао оставку 22 августа. Оставка му уважена и плата издата до тога дана. Уштеђено од његове плате: 426,67 динара.

Г. Петар Ђирић, привремени члан, дао оставку 22 августа. Оставка му уважена и плата издата до тога дана. Уштеђено од његове плате: 398,25 динара.

Плате женског глумачког особља у 1890 години биле су оволике:

БРОЈ	ГЛУМИЦЕ	РАНГ	НА ГОДИНУ		ПРИМИЛА		УШТЕДА	
			ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
1	Милка Гргурова	стални члан	3320	—	3320	—	—	—
2	Велика Нигринова	« «	2800	—	2766	62	—	—
3	Марија Цветићка	« «	2424	96	2424	96	—	—
4	Јулка Јовановићка	« «	2200	—	2200	—	—	—
5	Милева Радуловићка	« «	2000	—	2000	—	—	—
6	Емилија Поповићева	« «	2000	—	2000	—	—	—
7	Зорка Тодосићка	редовни члан	1800	—	1800	—	—	—

БРОЈ	ГЛУМИЦЕ	РАНГ	НА ГОДИНУ		ПРИМИЛА		УШТЕДА	
			ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
8	Кагица Лугумерска	редовни члан	1400	—	1400	—	—	—
9	Вукосава Јурковићева	привремени члан	1728	—	1728	—	—	—
10	Лена Гавриловићка	« «	800	—	800	—	—	—
11	Перса Павловићка	« «	800	—	791	04	—	—
12	Зорка Ђуришићева	« «	800	—	711	04	—	—
13	Персида Сотировићева	« «	800	—	601	06	109	98
Свега :					22.542	72	109	98

Гђца Велика Нигринова, стални члан, имала је до 10 фебруара 2500 динара плате на годину. Од 10 фебруара повишена јој плата на 2800 динара.

Гђа Перса Павловићка била је до 10 фебруара статисткиња и певачица и имала је 720 динара плате на годину. Од 10 фебруара повишена јој плата на 800 динара и постављена је за привременога члана.

Гђца Зорка Ђуришићева примљена је 10 фебруара за привременога члана и дато јој 800 динара плате на годину.

Гђца Персида Сотировићева примљена је 10 фебруара за привременога члана и дато јој плате 800 динара на годину. У августу се поболела. По одлуци позоришнога одбора давато јој од 1 октобра до краја године по 30 динара месечно у име издржања. Уштеђено је од њене плате: 109,98 динара.

Плате певачицама и статисткињама, шапгачу и сценаристу :

БРОЈ	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	НА ГОДИНУ		ПРИМИЛА		УШТЕДА	
		ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
1	Мила Рајковићка, статисткиња и певачица	720	—	720	—	—	—
2	Мара Динуловићка « « «	720	—	720	—	—	—
3	Даница Николићева « « «	720	—	720	—	—	—
4	Вукосава Зорићева « « «	720	—	450	—	270	—
5	Јелена Ђурђевићка « « «	576	—	576	—	—	—
6	Лепосава Тодоровићка « « «	576	—	576	—	—	—
7	Љубица Станојевићка « « «	480	—	320	—	160	—
8	Душан Ликић, шапгач	1200	—	1200	—	—	—
9	Михаило Рисантијевић, сценарист	960	—	960	—	—	—
Свега :				6242	—	430	—

Гђца Вукосава Зорићева, статисткиња и певачица, оставила позориште 15 августа. Плата јој издата до тога дана. Уштеђено је од њене плате: 270 динара.

Гђа Љубица Станојевићка, статисткиња и певачица, оставила позориште при крају месеца августа. Плата јој издата до 31 августа. Уштеђено је од њене плате: 160 динара.

Позориште је издало у 1890 години додатка на режију :

Г. Тоши Јовановићу, редитељу 864 дин.
Г. Милошу Цветићу, « 864 «
Г. Ђури Рајковићу, « 480 «

Свега : 2208 дин.

Додаци женском глумачком особљу на одело били су у 1890 години оволики :

БРОЈ	ГЛУМИЦЕ	НА ГОДИНУ		ПРИМИЛА		УШТЕДА	
		ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
1	Милка Гргурова	520	—	520	—	—	—
2	Емилија Поповићева	428	—	428	—	—	—
3	Марија Цветићка	363	74	363	74	—	—
4	Велика Нигринова	288	—	288	—	—	—
5	Јулка Јовановићка	288	—	288	—	—	—
6	Зорка Тодосићка	288	—	288	—	—	—
7	Катица Лугумерска	288	—	288	—	—	—
8	Вукосава Јурковићева	288	—	288	—	—	—
9	Милева Радуловићка	200	—	200	—	—	—
10	Лена Гвриловићка	200	—	200	—	—	—
11	Перса Павловићка	200	—	177	70	—	—
12	Зорка Ђуришићева	200	—	177	70	—	—
13	Персида Сотировићева	200	—	127	72	49	98
Свега :				3634	86	49	98

Гђа Перса Павловићка, постављена 10 фебруара за привременога члана, добила је осим плате 200 динара годишње у име додатка на одело. Додатак јој се рачуна од тога дана.

Гђица Зорка Ђуришићева, примљена 10 фебруара за привременога члана, добила је осим плате 200 динара годишње у име додатка на одело. Додатак јој се рачуна од тога дана.

Гђица Персида Сотировићева, примљена 10 фебруара за привременога члана, добила је осим плате 200 динара годишње у име додатка на одело. Додатак је примала од 10 фебруара до 30 септембра. Од 1 октобра укинут јој додатак, по одлуци позоришнога одбора, јер се разболела и престала долазити на своју дужност. Уштеђено је од њевога додатка : 49,98 динара.

Додаци административном особљу :

БРОЈ	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Ч И Н	НА ГОДИНУ		ПРИМИО		УШТЕДА	
			ДИН.	П.	ДИН.	П.	ДИН.	П.
1	Милорад П. Шапчанин	управитељ	1000	—	749	97	250	03
2	Тоша Пинтеровић	благајник	864	—	648	—	216	—
3	Тоша Анастасијевић	секретар	480	—	480	—	—	—
4	Марко Станишић	надзорник куће	200	—	149	94	50	06
5	Јеврем Божовић	надзорник позорнице	200	—	149	94	50	06
Свега :					2177	85	566	15

Актом г. министра просвете и црквених послова, од 30 децембра 1882 године ПБр. 10.430, дат је управитељу додатак годишњи у 1000 динара. Изјавом од 5 октобра 1890 године Бр. 439 управитељ се овога додатка одрекао, у интересу штедње.

По акту г. министра просвете и црквених послова, од 9 априла 1883 године ПБр. 2820, имао је позоришни благајник 864 динара додатка годишње, као награду за вр-

шење новчарске дужности. Актом г. министра просвете и црквених послова, од 10 октобра 1890 године ПБр. 15.640 укинут је овај додатак, у интересу штедње.

Г. Тоша Анастасијевић, стални члан, врши поред глумачке дужности још и дужност позоришнога секретара и чувара улога и дела. За тај посао прима на годину 480 динара додатка.

Г. Марко Станишић, стални члан, имао је као надзорник куће 200 динара додатка на годину, по члану 39 «Ближих наређења о управи кр. срп. народ. позоришта».

Г. Јеврем Божовић, стални члан, имао је као надзорник позорнице 200 динара додатка на годину, по члану 41 «Ближих наређења о управи кр. срп. народног позоришта.»

Актом г. министра просвете и црквених послова, од 10 октобра 1890 године ПБр. 15.640, укинута је додатак и надзорнику куће и надзорнику позорнице, у интересу штедње.

Изддржање. — По одлуци позоришнога одбора, од 23 октобра 1882 године Бр. 5, примала је гђа Љубица Коларовићка, стални члан у миру, 1000 динара на годину у име издржања из позоришне благајнице. Умрла је 13 фебруара 1890 године. До тога дана издато јој је издржање, и осим тога посмртница. Уштеда од њенога издржања износи: 797.24 динара. —

Дохоци позоришни у 1890 години. као што показује «Главни извод примања и издавања позоришне благајнице,» били су ови и оволики:

1. Код управе фондова пенс. глум. фонд	15.837,88	дин.
2. На дугу код Мандровића и Милутиновића	923,04	«
3. Готовина из прошле године	313,36	«
4. Помоћ од државе	40.000,—	«
5. Помоћ од Њег. Велич. Краља	3.300,—	«
6. Претплата од ложа	2.421,80	«
7. Претплата од седишта	283,50	«
8. Представе у претплати	37.625,70	«
9. Представе изван претплате	30.564,70	«
10. Непредвиђени дохоци	2.143,—	«
11. Процент од глум. плате за пенс. фонд	1.618,82	«
12. На осигурање позор. зграде за 1891 годину	3.385,—	«
13. Глобе глумачке у корист пенс. фонда	215,—	«
14. Плата позоришним чиновницима	11.052,10	«

15. На канцеларијске трошкове и огрев	5.500,—	дин.
16. Кирија од посластичарнице	458,37	«
17. Зајам у глум. облигацијама и одбицима	9.557,98	«

Свега динара: 165.200,25.

Издаци позоришни у 1890 години, као што показује «Главни извод примања и издавања позоришне благајнице», били су ови и оволики:

1. Осигурање позор. зграде за 1891 годину	3.385,—	дин.
2. Плата чиновницима позоришним	11.052,10	«
3. Канцеларијски трошкови и огрев	2.731,01	«
4. Плата сталним и редовним члановима	49.468,51	«
5. Плата привременим члановима	15.926,01	«
6. Додатак административном особљу	2.177,85	«
7. Додатак на редитељство	2.208,—	«
8. Плата капелницима и оркестру	10.500,—	«
9. Плата админ. послужитељима	2.904,—	«
10. Плата техничком особљу	9.268,—	«
11. Плата гасном особљу	1.998,—	«
12. Плата певачима	2.677,50	«
13. Награда билетарима	1.054,—	«
14. Додатак глумицама на одело	3.634,56	«
15. Издржање пок. Коларовићки	119,43	«
16. Трошкови унутрашњи	1.270,92	«
17. Трошкови на декорације	2.293,40	«
18. Трошкови на реквизите и око представа	588,85	«
19. Трошкови на гардеробу	6.234,55	«
20. Трошкови непредвиђени	336,70	«
21. Трошкови у гасној фабрици	1.973,37	«

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тераности, да у масковању избегавају карикатуре, и да не праве гримасе које не изискује дух самога комада а које паралишу озбиљност сцене и обично заталасају нижу публику баш у оном тренутку, кад је потребно да се најмирнија пажња целе публике концентрује на озбиљну радњу која се догађа на позорници. (Окружница од 16 августа 1889, бр. 388.)

Мењање места. — Улазница важи само за оно место на које гласи, и није допуштено никому од гледалаца да мења места. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Места у ложи. — У ложи могу имати места само *пет* особа. Свака особа преко овог броја мора платити онолико колико вреди једно место у дотичној ложи, рачунајући на *пет* особа (Наредба од 1872, бр. 343.)

Оговарање. — По § 19 „Позоришних правила“ казниће се неминовно :

1. Сваки глумац и глумица који, на позорници, по облачионицама или ван позоришта на јавним местима, оговара, омаловажава и грди позоришну управу или поједине њене чланове; који намерно изопачава и наопачке тумачи поступке и наредбе своје управе; који навалице багателише, куди и грди било рад целе позоришне управе, било рад појединих њезиних чланова.

2. Сваки глумац и глумица који навлаш багателише и омаловажава утврђени репертоар, хотимично изопачава и криво тумачи садржину појединих позоришних комада, те тиме одвраћа глумце од озбиљне студије њихових улога а људе из публике одвраћа од позоришта.

3. Сваки глумац и глумица који свога друга или другарицу, било млађега било старијега, навалице исмева, оговара, клевета и грди, те тиме завађа поједине чланове и подбада их на међусобну мржњу.

4. Сваки глумац и глумица који намерно куде и грде владање појединих својих другова и другарица у њиховом приватном животу, придевајући њиховом личном владању сокачке измишљотине, те тиме подривају њихов углед међу друговима и другарицама, а убијају им леп глас ван позоришта.

5. Сваки глумац и глумица који на позорници, по облачионицама или ма где у просторијама ове куће изговарају пред сво-

јим друговима, другарицама и послужитељима такве речи које учтивост искључује из сваког солидног и образованог друштва.

6. И најзад по напред поменутом параграфу казниће се неминовно сваки онај, који на позорници, по облачионицама или по другим просторијама овога дома опсује ма коме: Бога, закон, светитеља, оца, матер и тако даље, или назове кога ма каквим погрдним именом (Окружница, 22 августа 1889, бр. 400.)

Одмор позоришни. — За време позоришнога одмора није допуштено никому од чланова нашега позоришта без одобрења управина суделовати ни на каквој другој позорници, нити у каквој позоришној дружини. (Окружнице, 26 јуна 1881 и 2 јула 1882, бр. 238.)

Под капом седети у позоришту за време представе забрањено је. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Прелазак из ложа. — Није допуштено прелазити из препуних ложа у партер или галерију и тамо остати. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Пробе. — Ни једна заказана проба не сме се обуставити без одобрења управитељева. (Окружница, 8 августа 1885, бр. 269.)

Псе доводити у позоришну дворницу строго је забрањено. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Пушење је забрањено у свима просторијама позоришне зграде. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Разрешавање од пробе. — Ни један глумац ни глумица, па ма имали најмање улоге, не могу бити разрешени од пробе, без одобрења управитељева. (Окружница, 8 августа 1885, бр. 269.)

Ред на позорници. — За време представе, кад се спусти завеса, сваки члан ваља да оде у облачионицу. Никому није слободно шетати се по позорници, јер се тиме смета декоратеру и момцима да своје ствари наместе на време. При отвореној сцени никому није слободно извиривати иза кулиса. (Наредба, 6 септембра 1878, бр. 257.)

Стајање по ходницима и у трему. — Забрањено је свакому бавити се без улазнице по ходницима позоришним и у трему за време представе. (Наредба од 1872, бр. 343.)

НАРЕДБЕ УПРАВИНЕ И ОДБОРСКЕ ОДЛУКЕ

Осим «позоришних правила» и «ближих наређења» која је, по закону о народном позоришту, прописао министар просвете и црквених послова, управа народнога позоришта издавала је, према показаној потреби, засебите наредбе које се тичу реда на позорници, дисциплине у глумачком особљу, глумачкога рада итд. Исто, тако и одбор позоришни донео је више одлука од трајне вредности

Од тих наредаба и одлука важе и сад као утврђена правила ове :

Врева у публици. — Забрањено је викати за време представе, разговарати се гласно, смејати се у невреме, лупати итд. (Наредба управина, број 343 од 1872 године).

Глумци који не суделују у представи не смеју се појављивати на позорници за време представе, нити доводити кога на позорницу. (Окружница управина од 5 марта 1881).

Деоба улога. — При подели улога не ће се пазити на застареле шаблоне по којима су се улоге делиле на извесне струке («фахове»), него ће се сваком члану давати све улоге које су за њега, па спадале оне у коју му драго струку. Ко одигра неку улогу, тај тиме није стекао право на искључну својину те улоге. (Окружница управина од 22 августа 1875, бр. 151.)

Женске облачионице. — Забрањен је улазак мушким члановима у женске облачионице за време проба и представа. (Окружница, 15 октобра 1882.)

Задоцњавање у публици. — Ко дође доцније, по што је представа већ отпочета, треба да причека код уласка до свршетка дотичне сцене, да не би друге гледаоце

кретао с њихових места и тиме публику узнемиривао. Ово важи и за оне који се задоцне између појединих чинова. (Наредба управина, бр. 343 од 1872 године.)

Импровизовање. — Свако ма и најмање импровизовање, без одобрења управиног, казни се најстроже. (Окружница, 5 септембра 1888, бр. 325.)

Кориснице. — Одборска одлука: «Једном за свагда укида се давање корисница појединим члановима глумачкога особља, јер то давање корисница не чини части ни члановима ни самом заводу.» (Ова одлука изрицана је и понављана: на XXIV састанку позоришног одбора, 25 маја 1883, бр. 4; на XLI састанку, 21 јуна 1885, бр. 4; на LV састанку, 7 јула 1886; на LXXVI састанку, 27 фебруара 1888, бр. 8; на LXXXIII састанку, 14 марта 1889, бр. 5 и 6; на XCVII састанку, 27 новембра 1889, бр. 7; на XIX састанку, 29 октобра 1890, бр. 4; на XXI састанку, 13 децембра 1890, бр. 7.)

Лица из публике немају приступа на позорници ни у позоришној дворници за време проба. Нико не сме бити ни у партеру, ни у ложама, ни на галеријама. Ко се нађе, биће одмах удаљен. (Наредба, 8 септембра 1884, бр. 287.)

Малу децу није слободно доносити у позориште за време представе. (Наредба, од 1872 године, бр. 343.)

Масковање и костимовање. — Сваки глумац и глумица треба да избегава при представи своје улоге све што је сувишно, бесмислено и неприродно. Препоручује се свима гг. члановима и мушким и женским, да се при костимовању уздржавају од сваке пре-

22. Трошкови на оправку прозора	20,50 дин.
23. Трошкови на набавку петролеја и зејтина	5.077,63 «
24. Тантијема	2.258,31 «
25. Епизодисти, статисти и разни хонорари	6.076,46 «
26. Посмртница пок. Коларовићи	83,33 «
27. Исплата заложених глумач. облигација	1.066.— «
<hr/>	
Свега динара :	146.383,99.

За изравнање додаје се :

а, код управе фондова за глум. пенс. фонд	17.671,70 дин.
б, на дугу код Мандровића	460,65 «
в, на дугу код Дим. Милутиновића	294,39 «
г, готовина у позоришној благајници	389,52 «
<hr/>	
Свега динара :	165 200,25.

Уштеда — Позориште је имало у 1890 години ове уштеде :

1. Од плате мушког глум. особља	1.544,92 дин.
---	---------------

2. Од плате женског глум. особља	109,98 дин.
3. Од плате певачица и статискиња	430,— «
4. Од додатка глумицама на одело	49,98 «
5. Од додатка администр. особљу	566,15 „
6. Од издржања пок. Коларовиће	797,24 «
<hr/>	
Свега динара :	3.498,27.

Глумачки пенциони фонд. — Стање глумачког пенсионог фонда било је у 1890 години овако :

1. Код управе фондова затекло се лане	15.837,88 дин.
2. У 1890 години послат проценат	1.618,82 «
3. У 1890 години послата глоба глумачка	215,— «
<hr/>	
Свега динара :	17.671,70.

Овде није урачунат интерес који припада на ову суму.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Стајати изван клупа у партеру није слободно. (Наредба од 1872, бр. 343.)

Статисти. — Статисти морају бити правилно и природно масковани и костимовани. На по сахата пре представе редитељ ће свакад прегледати како су се статисти масковали и обукли, па ако опази да је што неправилно и неприродно, наредиће да се то одмах поправи. Ако који статист не би ни после напомене редитељеве поправно неправилност и неприродност своје маске и костима, редитељ га не ће пустити на позорницу. — Позоришни хаљинар и власуљар биће дужни на по сахата пре представе прегледати све статисте, који имају посла на позорници, да ли су правилно и природно масковани и обучени. Нарочито ће обратити пажњу на њихове бркове, браде, капе, власуље и држање. Што год опазе неправилно, поправиће одмах па јавити редитељу, да и он учини свој преглед. — Статистима није слободно излазити из њихове облачионице, док их њихов старешина не позове. (Наредба од 6 септембра 1878, бр. 257, и окружница од 16 августа 1889, бр. 388.)

Суделовање ван позоришта. — Нико од господе и госпођа чланова народнога позоришта не може суделовати у концертима и забавама по другим локалима ван позоришта, без претходнога одобрења позоришне управе. Молба, која се овога ради поднесе управитељу, подносиће се свагда на оцену позоришном одбору и за тим ће следовати одлука. (Окружница, 8 септембра 1889, бр. 445.)

Читаћа проба. — 1. Сваки глумац и глумица, макар им била подељена најмања улога, биће дужни доћи тачно у одређени сахат на читаћу пробу онога комада, у коме буду имали посла. Свако задоцњење или изостанак од читаће пробе бележиће се строго и подносити управитељу.

2. Ко год има ма најмање посла у комаду дужан је пажљиво пратити сав комад до свршетка. Нико не сме отићи са читаће пробе, док се не прочита сав комад до краја.

3. Препоручује се свима члановима да се на читаћој проби уздржавају од разговарања, шапутања, шушкања, честог излажења и улажења, и у опште од свега онога што би сметало правилном читању комада.

4. Нико не сме улазити на читаћу пробу, ко нема посла у комаду.

5. Одредиће се свакад један послужитељ, који ће за време читаће пробе стајати на вратима, и само између чинова, кад драматург даде потребна одмора, послуживати гг. чланове, ако коме што затреба. Тај послужитељ не сме пустити никога на читаћу пробу, осим гг. чланова који имају посла у комаду.

6. Надзорник позорнице бележиће на свакој читаћој проби строго: задоцњења и изостанке појединих чланова и у опште све, што је противно тачки 1, 2, 3 и 4 ове наредбе, и што год буде кварило ред и сметало правилном току саме пробе. Свој извештај, с потписом драматурговим, подносиће редовно управитељу одмах чим се читаћа проба сврши. Окружница, 14 августа 1889, бр. 387.)

У књижарници Велимира Валожића, у Београду, може се добити нова књига :

С Њ. В. КРАЉЕМ МИЛАНОМ НА ИСТОКУ

ПУТНИЧКЕ БЕЛЕШКЕ

МИХ. РАШИЋА

КРАЉЕВСКОГА АЗУТАНТА, АРИЊБЕРИЈСКОГ КАПЕТАНА

I. СВЕСКА

ЦАРИГРАД — БЕЛО МОРЕ — ХАЦИЛУК

с више слика

Цена 2 динара и 50 пара динарских

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

НА ДЕЛО :

ИСТОРИЈА РУСКОГА ЦАРСТВА

од најстаријих времена до ступања на престо Александра III.

Пред циновским развитком руског царства стоје чисто запрепашћени и пријатељи и непријатељи; пријатељи поздрављају га с одушевљењем, непријатељи гледају га с бригом и зебњом.

Историја народа, који је већ до сада створио једно од највећих царстава, које је икада свет видео, а који, по свима знацима, тек је у првој половини своје историјске мисије, не може да не буде занимљива и пуна озбиљних и важних поука за све политичке људе. За нас Србе она је заиста пуна важних и озбиљних поука не само због наше политичке будућности. Српски народ зна колко је дужан рускоме царству, српски народ не оскудева у симпатијама према рускоме народу; али наши обични појмови о правој сили руској, о правој величини онога што су Руси до сада урадили, као и о правој природи њиховог историјског задатка, нити су довољно тачни ни довољно јасни. Не само из осећања признања и из природних наших симпатија треба да се боље упознајемо с великим и силним руским народом, него је за нас Србе, ако у истини хоћемо да живимо самосталним народним животом, политичка потреба првога реда, да се упознајемо са историјом величине руске и с правцем којим је историјски промисао извео на ту величину народ руски.

Ја сам покушао да по најбољим руским и страним историцима напишем за наш народ „Историју руског царства.“ Али не могу да је дадем у штампу, док не осигурам бар трошак за штампу. С тога се обраћам овим путем нашем читалачком свету и молим га, да ми помогне да ово дело на свет издати могу.

Цело дело изаћи ће у две свеске. Прва свеска обухватиће руску историју од најстаријих времена па до ступања Александра I-ог на владу. Друга ће свеска причати догађаје и развијање руског царства под царевима: Александром I-им, Николајем I-им, и Александром II-им.

Свакој свесци, с по двадесет штампаних табака, цена је за претплатнике по 3 динара или 1 фор. и 50 новч. аустр. вреди.

Претплата се шаље у плаћеном писму или упућеницом из Србије књижарници В. Валожића у Београду, а из Аустро-Угарске књижарници Браће Јовановића у Панчеву.

Ако се најдаље до Божића ов. год. јави довољан број претплатника, дело ће се одмах о новој години дати у штампу, те ће се прва књига моћи доставити претплатницима најдаље до краја фебруара идуће године. А ако се до поменутог рока довољан број претплатника не јави, онда ће се повратити новац онима који претплату положили буду.

Молим све оне, којима је стадо до ширења политичне образованости у нашем народу, да се заузму око скупљања претплатника. Трудбеници око тога посла имаће уз моју срдачну захвалност по једну књигу на сваких девет претплатника.

Пред Митров дан 1891.

у Лондону.

Чед. Мијатовић.